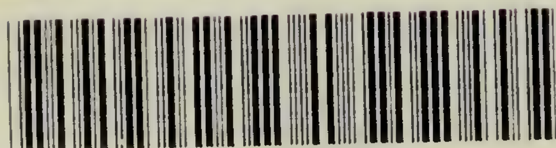
M. W. LUBER,

DE

ZIEKTEN

TE AMSTERDAM

VAN 1833 TOT 1849.


22102367238

BESCHRIJVING

VAN DE

ZIEKTEN TE AMSTERDAM,

VAN DE JAREN 1833 TOT 1849.

BESCHRIJVING

VAN DE

ZIEKTEN TE AMSTERDAM,

VAN DE JAREN 1833 TOT 1849,

DOOR

M. W. LUBER,

Med. Doctor.

AMSTERDAM,
J. H. SCHELTEMA.
1861



GEDRUKT BIJ DE ERVEN LOOSJES, TE HAARLEM.

VOORREDE.

Al van overoude tijden af aan hebben beroemde genees-kundigen hunne aandacht gevestigd op het bestaande verband tusschen de verschijnselen in de natuur en het leven en de gezondheid der menschen. Lucht, water en plaats waren reeds het voorwerp van eene ernstige beschouwing van Hippocrates, en hoevelen waren er niet na hem, die eene eenzijdige beschouwing van den mensch als geheel onvoldoende gerekend hebben, om voor de zorg over zijne gezondheid te waken, hare afwijking en verstoring te begrijpen en te beoordeelen, hare wijzigingen te verklaren, en eene gepaste geneeswijze aan de hand te geven, zonder daarbij in het oog te houden, welk een vermogen de uitwendige natuur op het levend ligchaam uitoefent en wijzigingen, ja zelfs soms geheele veranderingen te weeg brengt in den aard, het beloop, de verschijnselen en den uitgang

der ziekten? „*Pro natura locorum*, heeft CELSUS gezegd, *differunt genera medicinae.*"

Ondanks al den arbeid echter, welke men daaraan mag besteed hebben, en de menigvuldige waarnemingen daarover verzameld en te boek gesteld, is het er toch verre af, dat ook in dit opzigt het menschelijk werk eene zekere volmaaktheid zou bereikt hebben, en dat wij tot vaste en bepaalde regelen of wetten zouden gekomen zijn. Wij ontmoeten veeleer overal gaping, onvolkomenheid en gemis aan volledigheid, welke niet alleen aan het kortzigtige van ons verstand, of aan minderen ijver te wijten, maar daarenboven gelegen zijn in de middelen, waarvan wij ons kunnen bedienen, en in de medewerking van anderen, welke wij zoo zeer behoeven, en waarvan wij maar al te dikwerf verstoken blijven.

Vooral in groote en rijk bevolkte steden is de beste gelegenheid voorhanden, om den invloed van uitwendige oorzaken, op de gezondheid der menschen waar te nemen en te leeren kennen: uit de verzameling van vele gelijke of gelijksoortige verschijnselen tot zekere eenheid en algemeenheid van oorzaken te besluiten en tot eenige bepaalde regelen te komen. Wanneer nu echter juist hij onder de Geneeskundigen, aan wien eene vrij uitgebreide praktijk te beurt viel, overtuigd is dat zijne praktische werkkring, te midden eener bevolking van 250,000 inwoners, nog als zeer beperkt moet beschouwd worden, dan zal hij tevens erkennen slechts zeer weinige bouwstoffen te kunnen aanbrengen, en dat hem bij gevolg de medewerking van velen onontbeerlijk is, om tot een goed geheel te kunnen geraken.

In de laatste jaren is de geneeskundige kring te Amsterdam, van deze waarheid overtuigd, in de gelegenheid ge-

komen, om, ondersteund van verschillende zijden, zeer uitvoerige en belangrijke rapporten uit te brengen, welke over den toestand van Amsterdam, met betrekking tot de gezondheid een groot licht verspreiden.

Over den jare 1849 heeft de onvermoeide, zoo vroeg gestorven DE BORDES het eerste rapport uitgebragt; daarna is, over elk jaar die arbeid voortgezet door FUCHS, VAN DER VOORT, VAN CAPPELLE, MERKUS DOORNIK, SALTET en FABIUS; eindelijk heeft TEIXEIRA DE MATTOS, als Secretaris van de geneeskundige armverzorging, die taak op zich genomen, en al meer en meer blijkt het uit de toenemende uitgebreidheid van die stukken, dat de medewerking niet achterwege blijft, en het nut er van allengs meer erkend en gewaardeerd wordt.

Gering was de ondersteuning, welke de plaatselijke Commissie van geneeskundig toevoorzigt te Amsterdam in vroegere jaren, ondervonden heeft bij het opstellen van hare jaarlijksche rapporten, zoodat men zich wel mag verwonderen over de belangrijkheid en uitgebreidheid van haren arbeid, welke van ijver en eene getrouwe eigene waarneming destijds zoo overvloedige bewijzen heeft opgeleverd.

Daarvan heb ik in de jaren, toen ik als Secretaris der Provinciale Commissie geroepen was om het rapport aan den Minister van Binnenlandsche zaken op te maken, telkens gebruik gemaakt en belangrijke hulp ondervonden; ja er mij van bediend, als een punt van vergelijking en toevoeging aan eigene waarnemingen, tot mijn bijzonder gebruik verzameld en opgeteekend. Het werd door mij vooral als zeer belangrijk gerekend, toen ik reeds in 1832 mijn ontslag als Stads-doctor had verzocht en verkregen, en nu mijne praktijk niet meer zou uitoefenen onder hen, die

het meest en het ernstigst door ziekte bezocht worden.

Er bestaat inderdaad een gewigtig onderscheid tusschen het voorkomen en de behandeling van zieken, naar mate zij tot de rijken en aanzienlijken, althans tot den gelukkigen en welvarenden middelstand, of tot de behoeftigen en volstrekt armen behooren; en onder de laatsten, of zij in hunne schamelijke woningen of in doelmatige gestichten verpleegd worden; mij stond eene ruime gelegenheid open om er de waarheid van te erkennen; zoodat ik het ook van belang reken, om er de aandacht van anderen op te vestigen. Aan dien lateren werkkring ben ik voorzeker verschuldigd, dat mij zoo weinige gevallen van de *Cholera Asiatica* voorkwamen, en de *Typhus*, nadat ik de armen praktijk verliet, maar zelden meer door mij gezien en behandeld werd.

Tot beter verstand en beoordeeling van mijne waarnemingen reken ik mij verpligt om te zeggen, dat ik mij bij de benaming der ziekten bediende van den *Conspectus Morborum secundum ordines naturales* van C. W. Hufeland (*Berol* 1819). Hierdoor maakte ik meest gebruik van het woord *Febris adynamica*, om zoowel zijne *Febris Nervosa* (*Typhus nervosus*) als zijne *Febris adynamica* (*Typhus putridus*) aan te duiden, wanneer beide species mij in de meeste gevallen geene gestrenge onderscheiding toelieten, en de eene met vele symptomata, aan de andere eigen, voorkwam. Zijne *Febris rheumatica* meende ik echter te moeten onderscheiden van de *Febris catarrhalis*, naar gelang de verschijnsels het medebragten, om den eenen naam boven den anderen te verkiezen.

Hoezeer ik volkomen overtuigd ben, dat mijne aanteekeningen, noch in uitgebreidheid, noch in volledigheid gelijk staan met de rapporten van lateren tijd, kwam het mij toch

niet ongeschikt voor, om eene gaping in de geschiedenis aan te vullen, welke in de berigten over de ziekte gesteldheid te Amsterdam bestaat.

In de stukken betreffende de *Asiatische Cholera* te Amsterdam, uitgegeven door den Hoogl. W. VROLIK in 1832, gaf ik eene reeks van waarnemingen over de gesteldheid van het weder en de ziekten, welke vóór de noodlottige epidemie bestonden. Zij namen een aanvang met de maand October des jaars 1826, en konden als een vervolg beschouwd worden op het werk van mijnen onvergetelijken vriend H. F. THIJSSEN over de Herfstkoortsen; zij loopen tot aan het einde van 1832.

Met het daarop volgende jaar wordt nu deze mijn arbeid aangevangen en voortgezet tot op den tijd waarin de boven genoemde rapporten in het licht verschenen.

Ik heb getracht om mij, zoo weinig mogelijk, op het gebied van bespiegeling en van redenering te begeven; liever wilde ik mijn werk, eene ernstige, hoewel zwakke poging, om nuttig te zijn, regelen naar het zeggen van den grooten SYDENHAM: *Unum hoc molior, ut meum, quale quale sit, Symbolum conferam ad opus inchoandum, quod, si quid ego judicando valeo, in maximum humani generis emolumentum cedet, ubi tandem a Posteris, quibus integrum Epidemicorum curriculum venientibus annis sibi invicem succedentium intueri dabitur, ad umbilicum perducetur. (Oper. Med. Tom.* I. *Cap.* II. *in fine.)*

Men neme het, met goedwillige inschikkelijkheid, aan als eene naar waarheid, opgemaakte geschiedenis van hetgeen in zestien jaren, binnen Amsterdam, ten aanzien van de gezondheid, ziekten en sterfte van hare inwoners werd waargenomen, in zoo verre dit vooral betrekking heeft

op de snel verloopende en meest heerschende kwalen.

Om eene meerdere belangstelling voor mijn' arbeid op te wekken, en de aandacht op enkele punten beter te bepalen, houde de Lezer mij den raad ten goede van met de narede te beginnen, waardoor hij eenigzints schadeloos zal worden gesteld voor het soms langwijlige, dat met de vermelding van dagelijksche gebeurtenissen verbonden is, en welke echter als bewijzen niet kunnen gemist worden.

---

1 8 3 3.

De drie eerste maanden van dit jaar leverden eene groote afwisseling van de luchtgesteldheid op. De doorgaande vriezende koude in Januarij, met O. en Z. O. wind, zonder strengen vorst, dikwerf met helderen hemel en weinig sneeuw, werd in Februarij, met Z. en Z. W. winden, door vochtig en stormachtig weder vervangen, en de koude was zeer gering; in Maart daarentegen, bij heerschenden O. en N. O. wind, was zij streng, zoodat de stadsgrachten op den 12[den] bevroren waren.

In dit jaar zijn geboren,	M.	3432.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3362.
		6794.
〃 〃 〃 〃 gestorven,	M.	3555.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3573.
		7128.
alzoo meer gestorven,		334.

Het gering aantal zieken klom allengs, maar de sterfte, vooral onder oude lieden, was het grootst in Januarij,

gemiddeld 160 per week.
〃 96 〃 〃 in Februarij.
〃 99½ 〃 〃 〃 Maart.

Het heerschende karakter was inflammatoor; het meest uit-

gedrukt bij de *Pneumonie* welke herhaalde aderlatingen vorderde, en daarmede gelukkig genezen werd. Doch onder de mindere klasse scheen minder *Phlogosis* te bestaan.

De zinkingkoortsen vertoonden hetzelfde karakter, doch werden onder eene herstelde huiduitwaseming meestal spoedig genezen; het slijmvlies der longen was de meest gemeenzame zetel van het lijden, en waar verkoudheid, zonder koorts, gevonden werd, het hoesten hevig en zeer langdurig.

Met uitzondering van een enkel geval van *Diarrhoea* en *Cholera nostras*, in Maart, bestond er bij de *Continuae catarrhales* een bijzonder trage stoelgang, welke herhaalde malen *Eccoprotica* vorderde.

De Intermittentes, zeldzaam in de eerste twee maanden, kwamen als *tertianae* menigvuldig voor in Maart; het was met Oosten wind zeer koud, op den 12^{den} waren de stadsgrachten met ijs en sneeuw bedekt, en het inflammatoor karakter was zeer in het oogvallend.

De kinkhoest, allengs verminderd, eindigde in het laatst van Februarij. Er kwam één geval van roodvonk voor; drie kinderen uit hetzelfde huisgezin kregen haar bij opvolging, zonder eene verdere verspreiding in de stad.

Voortaan zal aan het einde van elke maand het getal dooden in mijne praktijk worden opgegeven met den naam der ziekte welke bij het sterven bestond.

In Januarij een *Pemphigus.*
〃 *Tussis convulsiva.*
〃 *Apoplexia.*
〃 *Phthisis.*
〃 *Marasmus senilis.*
〃 Februarij 〃 *Phthisis.*
〃 Maart 〃 *Mania.*

Met veel Z. en Z. W. wind viel er in April veel regen,

het was onaangenaam koud, en alles in de natuur vertoonde eene trage ontwikkeling.

Het getal zieken was grooter en ook de sterfte vermeerderd. Gemiddeld 103 per week. Hoezeer de *Febres continuae catarrhales* niet meerder zijn, waren buitendien hoest- en keelpijn overvloedig te vinden, en zuivere inflammatore *Pneumonie* nog zeer gemeenzaam; eene aderlating dikwerf noodzakelijk. *Quotidianae* kwamen minder voor dan *Tertianae*, doch deze in groot getal.

Dooden. Een *Convulsio.*
〃 *Paralysis.*
〃 *Hydrocephalus.*

In Mei was, bij N. en N. O. wind, het weder bijzonder warm en aangenaam, soms zelf zeer heet; eens teekende de Therm. 82° ook na een regen- en donderbui bleef de lucht meest helder en zeer bestendig. Op den 19[den] bij O. wind ontstond er een sterke veendamp.

De *Febres continuae catarrhales* waren minder geworden, daarentegen kwamen vele zinkingachtige aandoeningen van hoest, diarrhoea en koorts, hoezeer zich nergens de eigenaardige verschijnsels van *Influenza* lieten zien, eene ziekte, welke destijds in de Noordelijke streken van Europa sterk heerschte.

Reeds sinds eenigen tijd bestonden er *Variolae*, waaraan ik thans ook een lijder behandelde. Hij was een jongeling van 19 jaren, waarvan men verhaalde, dat hij in zijne eerste levensjaren met goed gevolg was gevaccineerd geworden. Hij herstelde gelukkig.

De sterfte was in deze maand gering. Gemiddeld 96 per week.

Dooden. Een *Febris Nervosa.*

In Junij was het, met vele W. en Z. W. winden, bestendig en aangenaam warm, en de lucht werd door vele

regenbuijen matig afgekoeld. Op den 12den had er eene bijzondere gebeurtenis plaats; na een hevig onweêr, met storm vergezeld, werd bijna al het water uit de stadsgrachten naar buiten afgevoerd, zoodat de inwoners, bij de toen bestaande warmte, dagen lang aan de rottende uitwaseming van den bodem werden blootgesteld.

Het getal zieken was vrij aanmerkelijk; de sterfte vermeerderd. Per week 112.

Er bestonden vele *Febres Continuae* van een *Catarrhalen* aard, enkele *Pneumoniae* en keelontstekingen kwamen in behandeling. De eerstgenoemden verkregen nu het karakter van de *Influenza*, hiervan bestond, als een vrij algemeen en bijzonder kenmerk, eene eigenaardige zwakte en lusteloosheid, niet alleen gedurende het beloop, maar zelfs na de genezing voortdurende.

De *Febres tertianae* waren zeer menigvuldig.

Van drie lijders aan pokken, allen genezen, was er één vijf en twintig jaren oud, die gezegd werd, in zijne jeugd, met goed gevolg gevaccineerd te wezen.

Ook kwamen er enkele *Varicellen* voor.

Dooden. Een *Atrophia*. Kort na de geboorte.

Julij verschilde in warmte aanmerkelijk van de beide vorige maanden, en was met zware regenbuijen en vele N. en N. O. winden zeer onaangenaam.

Zuivere *Pneumonie* en *Pleuritis* waren menigvuldig, en werden met aderlating gelukkig behandeld.

Febres continuae waren zeldzaam, en de *intermittentes* geheel geweken.

De *Influenza* breidde zich sterk uit. Zij begon meest met eene algemeene lusteloosheid, gevoel van zwakte, loomheid en pijn door alle ledematen. Daarop volgden hoest en keelontsteking, zeldzaam eene aandoening van de oogen. Voegde

zich bij deze verschijnselen in enkele gevallen koorts, dan eindigde zij op den derden dag. Wanneer deze ziekte zich in eenig huisgezin openbaarde, zoo volgden de meeste leden elkander op. Van eigenlijke geneesmiddelen werd er weinig gebruik gemaakt, van verkoelende dranken veel nut ondervonden, en door eene ruime uitwaseming van de huid de genezing bevorderd.

Het groot aantal van sterfgevallen, per week 125, kwam veel op rekening van de *Variolae.*

Diarrhoeae waren zeldzaam, daarentegen klaagden velen over gestoorde spijsvertering met tragen stoelgang.

Bij eene geheel andere weêrsgesteldheid, als in het vorige jaar, vertoonde zich het eerste geval van *Cholera Asiatica.* Van waar het Contagium mogt gekomen zijn, viel niet te beslissen, maar in menig gezin, waar zich die ziekte vertoonde, ging zij bij opvolging voort, en trof menig lid van hetzelfde huis. Zij heeft het meest in Augustus en September geheerscht, is in October aanmerkelijk verminderd en geëindigd in November. Het getal dooden aan deze ziekte was 371.

Dooden. Een *Enteritis.*

In Augustus bij veel storm en regen, was het guur en onaangenaam, meest met N. en NW. wind.

Er waren weinig zieken, doch de sterfte groot, per week 188 van wege de *Cholera Asiatica,* waaraan ik niemand behandelde.

Het getal van *Febres continuae Catarrhales* was klein, zij waren zeer eenvoudig, en scheidden meest op den zevenden dag, onder eene critische urin en ruim zweet. De *Influenza* begon zeer te verminderen, thans was oogontsteking meer dan de vroeger opgegevene symptomata te bespeuren.

Van drie lijders aan *Pneumonie* is eene later *Arthritica* geworden, werd meermalen door deze ziekte bezocht, en

heeft telkens, door ruime aderlatingen geholpen, het leven nog 26 jaren behouden; de tweede met beginnende *Tuberculosis*, is jaren daarna aan *Phthisis* bezweken; de laatste meermalen aan *Bronchitis Chronica* onderhevig, stierf na twee jaren aan *Hydrothorax.* De hevige verschijnsels van benaauwdheid, angst, moeijelijk hoesten, gepaard met een' frequenten harden pols, vorderden bij allen herhaalde aderlatingen, het bloed was met eene dikke *Crusta inflammatoria* bedekt. Allen herstelden destijds, in zooverre als de individuele toestand van elk zulks gedoogde.

De *Intermittentes* waren niet algemeen; onder hen de *Tertianae* het meest voorkomende. Hoewel reeds bij den aanvang vele *Symptomata gastrica* aanwezig waren, werd het *Chininum* terstond toegediend, de koorts verwonnen, en tevens alle andere verschijnsels uit den weg geruimd. Vele *Prosopalgine*, meerdere *Cardialgiae* konden als *febres intermittentes* beschouwd worden. Sommigen van beide die vormen werden spoedig door het Kinazout beteugeld, maar anderen, meer hardnekkig, vorderden eene verbinding van dit middel met het *Subcarbonas ferri.* Overigens was er weinig klagen over *diarrhoea*, *obstipatio* of *gastrosis.*

Aan *Variolae* behandelde ik een meisje van twintig jaren, volgens berigt in hare kindsheid met goed gevolg gevaccineerd. Zij herstelde.

Mazelen kregen twee kinderen zonder eene bekende besmetting.

Dooden. Een *Febris adynamica.*
〃 *Apoplexia.*
〃 *Phthisis.*
〃 *Atrophia.*

De laatste dagen van September waren helder en zelfs warm, nadat de geheele maand vooraf, met N. en NO. wind regen en storm, zeer onaangenaam was geweest.

Het getal zieken was klimmende en de sterfte (per week 207), vooral aan de *Cholera Asiatica*, zeer groot, wederom bleef ik van hare behandeling verschoond.

Meer algemeen worden de *Febres catarrhales*, welke meestal op eene zeer eenvoudige wijze den 5^{en}, 7^{en}, zelden op den 9^{en} dag eindigden.

Hoezeer slechts ééne *Febris inflammatoria* voorkwam, bleek deze constitutie steeds uit congestie, oogontsteking, keelontsteking, *Pneumonie* en *Hepatitis* genoegzaam, en zelfs de *Rheumatismus* vorderde algemeene bloedontlasting.

De *Influenza* scheen haar einde te bereiken. De *Intermittentes* waren weinig, meest echter *Tertianae*, *Prosopalgiae* en, in stede van *Cardialgia*, tusschenpoozende *Colica.*

De *diarrhoeae* vermeerderden, en de mazelen kregen een epidemisch karakter. Bij hare spoedige verspreiding, hadden zij een gunstig beloop, de *desquamatie* kwam zeer laat en was onbeduidend.

Dooden. Een *Febris catarrhalis.*

Tot op de helft van October bleef het weder helder en aangenaam, en ofschoon daarna veel storm en regen volgden, werd het niet guur of koud. De ZW. wind werd even zeer als de O. waargenomen.

Het getal zieken was niet grooter, en bij het afnemen van de *Cholera Asiatica* de sterfte veel geringer, per week 141.

De *Febres simplices catarrhales* waren vermeerderd, maar bijna geene *intermittentes*, waaronder de *larvatae* bleven bestaan.

De *Pneumonia*, *Angina* en *Parotitis* behielden het inflammatore karakter, hoezeer de bloedontlasting nu minder gevorderd werd. Bij de mazelen, welke zich al verder en verder verspreidden, werd het longlijden kennelijk, en de neiging tot inflammatie meer in het oogvallende, hoe-

zeer, zelfs geene plaatselijke bloedontlasting gevorderd werd.

Opmerkelijk was de langzame voortgang en ontwikkeling dezer ziekte; velen waren zes of zeven dagen ongesteld, eer de eruptie tot stand kwam. Dan volgden er soms veertien dagen, eer de andere huisgenooten de ziekte kregen, en menig voorbeeld bestond er in sommige gezinnen, dat enkele kinderen geheel van de besmetting verschoond bleven.

Vele *Varioloïden* werden waargenomen.

Dooden. Een *Febris adynamica.*

November begon met storm en regen, zoel en aangenaam weder, W. en ZW. wind; later kwamen er met O. wind vele heldere, maar ook zeer koude dagen, zoodat het niet alleen des nachts, maar ook over dag begon te vriezen.

Op den 9en werd de *Cholera Asiatica* als geëindigd beschouwd, en de sterfte is gekomen tot 161½ per week.

De zieken waren vermeerderd. Dit had vooral betrekking op de *Febres continuae*, welke niet meer zuivere *catarrhales* maar meer subinflammatoor, werden. Zij verliepen echter spoedig, vooral wanneer de huiduitwaseming door *mucilaginosa* en het *pulvis doveri* kon bevorderd worden; middelen waarvan ik mij toen bij voorkeur bediende, aangezien er eene groote neiging bestond tot eene aandoening van de eerste wegen en bovenal tot *diarrhoea.*

De *Intermittentes* waren bijna niet te vinden, ook *Prosopalgia* en *cardialgia* zeldzaam.

Hoezeer de *Pneumoniae* en *Anginæ* nog menigvuldig waren, verkregen zij het *Catarrhaal* karakter meer en meer, vorderden zelden bloedontlasting, en werden door *diaphoretica* en *Vesicantia* gelukkig genezen. Onder de mindere klasse vertoonde het inflammatore karakter zich meer dan bij mijne lijders. De mazelen waren in getal en hevigheid aanmerkelijk verminderd.

Aan *Variolae* verloor ik een kind op den 12^en^ dag na de geboorte. Weinige dagen, vóór hare bevalling, had de moeder een zoontje aan pokken verloren; zij zelve, vroeger gevaccineerd, kreeg drie dagen na de verlossing *Varioloïden*. De jonggeboorne drie dagen later de pokken, en bezweek op den zesden dag na de eruptie.

Dooden. Een *Peripneumonia.*
〃 *Variolae.*
〃 *Phthisis.*

December was zeer merkwaardig; bij bestendigen Z. en ZW. wind, niet alleen door het zoele weder, maar vooral door bijna aanhoudenden storm en regen; door eene aanmerkelijke maansverduistering op den 26^en^, en eindelijk op den laatsten dag des jaars door een hevigen orkaan, waardoor op vele plaatsen groote overstroomingen werden aangerigt. Het getal zieken was zeer groot, de sterfte daarentegen zeer gering, per week 108.

De zeer menigvuldige *Febres continuae* waren nu zuiver *Catarhaal*, en droegen maar zelden eenige sporen van het inflammatore karakter; werden er in dat geval, door sommige dringende verschijnsels, kleine bloedontlastingen gevorderd, dan volgde er eene trage genezing, welke anders in den regel spoedig en gemakkelijk verkregen werd. Alhoewel deze koortsen over het algemeen uit den dampkring haren oorsprong ontleenden, viel het niet te miskennen, dat zij tevens een zeker besmettend vermogen bezaten, daar er menigwerf in hetzelfde huisgezin de een na den ander bij opvolging ziek werd.

Waren in de vorige maand de buiksingewanden dikwerf de zetel der ziekte, deze bleven nu meerendeels verschoond, terwijl de longen in den regel werden aangetast; vandaar een zeer groot aantal van hoestende lijders, welke van koorts bevrijd bleven.

Intermittentes werden bijna niet gevonden. De epidemie van mazelen bereikte haar einde, aan deze stierf een tweejarig scrofuleus kind, onder verschijnselen van *Pneumonie.*

Dooden. Een *Morbilli.*
〃 *Convulsio.*
〃 *Hydrops.*

De *Constitutio Stationaria* was dit jaar inflammatoor. Reeds begon zij zich te openbaren in December des vorigen jaars, bij eene betrokken mistige en vochtige lucht, waarbij maar zelden vorst werd waargenomen; zij duurde onafgebroken voort, onder alle afwisselingen van den dampkring, tot aan het begin van November, en, hoewel zij, in de beide laatste maanden, niet zoo bepaald was uitgedrukt, waren er toch nog vele ziekten, welke door haar schenen gewijzigd en beheerscht te worden. Wij vinden hier de uitspraak van Stoll bevestigd, dat er behalve de zigtbare en bekende wijzigingen en verschijnsels van den dampkring, nog eene andere en ons onbekende oorzaak moet bestaan, waardoor de *Constitutio Stationaria* wordt te voorschijn geroepen en onderhouden.

Ten aanzien van de *Febres intermittentes* werd er een groot verschil tusschen die van het vóór- en najaar aangetroffen, vrij menigvuldig in de lente, werden zij in den herfst bijna niet gevonden.

Eene uitnemende bevestiging voor hetgeen Thyssen over de herfstkoortsen van 1826, en ook meer anderen te boek stelden, vinden wij in de plotselinge verschijning van vele tusschenpoozende koortsen, in de maand Junij, toen er vele menschen aan den invloed van de uitwaseming der grachten werden blootgesteld, welke koortsen wederom even spoedig verdwenen, nadat in de volgende maand, door zware regenbuijen, aan dien schadelijken invloed een perk werd gesteld.

Dat ook hierop uitzonderingen kunnen bestaan, leerde de maand September des 'jaars 1824, toen er maar zeer weinige *intermittentes* gevonden werden. De stank van de stadsgrachten was intusschen zeer sterk, het weder zeer warm en er viel bijna geen regen. Dagelijks werd er toen eene groote hoeveelheid modder uit de grachten opgebaggerd, in opene schuiten vervoerd, en aan het einde van de Rozen- en van de Reguliersgrachten ter uitdrooging neêrgeworpen.

Wat de behandeling der *Intermittentes* betreft: willen wij niet terug houden, dat na de leering ten jare 1826 en later ontvangen, het *chininum* bijna altijd terstond door mij wordt toegediend, zoodra slechts bepaald kan worden, dat er wezenlijk eene *intermittens* bestaat. In den regel wordt, na den eersten en tweeden, soms ook wel na meerdere aanvallen, de tong nog zuiver en natuurlijk gevonden; doch ook wel eens van het begin der ziekte af aan, vindt men haar beslagen; nu eens slijmachtig wit, dan wederom met eene droog bruine of zwartachtige korst bezet; walging en braken van eene waterige met gal vermengde stof was bij den aanvang van het eerste stadium niet vreemd; somwijlen was de stoelgang traag; alle deze verschijnselen hielden mij echter niet terug om het kinazout dadelijk toetedienen. Meermalen verdwijnen, zoodra de koorts slechts niet terug keert, de meeste van alle deze toevallen, en de tong verkrijgt wederom haar natuurlijk aanzien; alleen de ontlasting moet nu en dan door *eccoprotica* bevorderd worden, hetgeen gelijktijdig met het gebruik van het koortsverdrijvend middel kan geschieden. Nadeelen heb ik nimmer van deze geneeswijs ondervonden, zelden eene geheele teleurstelling; dikwerf daarentegen, bij de *Febres larvatae*, eene groote hardnekkigheid en een langen duur vóór de overwinning

opgemerkt; ook somwijlen de noodzakelijkheid ingezien om andere middelen gelijktijdig te geven. Bij de gewone tusschenpoozende koortsen waren meestijds twaalf greinen, in het etmaal toegediend, genoegzaam, om den eerstvolgenden koortsaanval te doen uitblijven.

Wat het terugkeeren van de koorts, de recidiven, betreft, zulks gebeurde dikwerf; maar onder welke geneeswijze wordt er niet over geklaagd? doch men kan veilig aannemen, dat deze teleurstelling weinig plaats vindt, wanneer, naar gelang van de omstandigheden, gedurende een' geruimen tijd het kinazout, in verminderde giften, vlijtig wordt doorgebruikt.

De bestaande *constitutio stationaria* was zeer kennelijk bij de behandeling der *Pneumonie.* In de meeste gevallen waren er teekenen van eene zuivere ontsteking, en de keuze om herhaalde aderlatingen in het werk te stellen, was niet moeijelijk of twijfelachtig. Ja zelfs bij een bestaand chronisch lijden der longen, waarvan wij eenige voorbeelden in Augustus vermeld hebben, vond men een wenk om ook dan niet, al te onbepaald, de aderlating te verzuimen, maar zich mede van haar te bedienen, wanneer de algemeene ziektegesteldheid eene behandeling voorschrijft, welke gevaarlijk voor het behoud van diezelfde longlijders zou wezen, wanneer zij onder andere omstandigheden, en in gewone tijden verkeeren. De *Febris Puerperalis* heeft ook dit jaar in de kraamzaal aanmerkelijk geheerscht.

Er kan wel nimmer eene betere gelegenheid, dan in dit jaar, bestaan om het onderscheid tusschen Epidemische ziekten te leeren kennen, welke haren oorsprong aan een' atmosphaerischen invloed, of aan eene besmetting verschuldigd zijn.

Wat de eerste soort betreft, willen wij de aandacht op de *Influenza* vestigen. Reeds, bij het afnemen van de *Febres*

continuae catarrhales in Mei, begon er zich hoest en algemeene teekenen van verkoudheid te openbaren, zonder nogtans eenige bijzondere verschijnsels van griep te vertoonen, waarmede de noordelijke streken van Europa destijds bezocht waren; dat eigenaardige begon eerst na een sterken veendamp, uit het oosten opkomenden. Meermalen kan men opmerken, dat zoodanige dampen de oogen, keel en longen hoogst onaangenaam aandoen, zonder daarom eene *Influenza* te veroorzaken, doch het groot aantal van zieken, dat plotseling aan deze kwaal kwam te lijden, regtvaardigt het aannemen van eene algemeene oorzaak in den dampkring, al kan men aan dien veendamp geene eigenaardige kracht toeschrijven. Zij heeft dit maal haren loop binnen ruim drie maanden volbragt, en was, op het midden er van, het meest hevig en algemeen.

Een zekeren overgang van deze tot de besmettelijke epidemische ziekten leverde ons nu de *Febris catarrhalis* in de maand December. Zij was het geheele jaar door dikwerf en bij velen waargenomen; maar thans verkreeg zij dit eigenaardige karakter dat, in sommige huisgezinnen, vele personen, als bij opvolging, de een na den ander werden aangetast, en de gedachte aan eene smetstof opkomt, welke van den een op den anderen werd overgebragt. Eenigermate sluiten wij zelfs het begrip van besmetting niet buiten bij de *Influenza;* want het viel op te merken, dat, hoezeer zij zich gelijktijdig over velen verspreidde, toch ook dikwerf de overgang van persoon op persoon kon worden aangewezen, waarmede ook overeenstemt de grootste uitgebreidheid op het midden der Epidemie.

Tegen het aannemen van eene besmetting meent men zich wel eens te kunnen regtvaardigen, wanneer de bron, waaruit zij voortkomt, niet bepaald kan worden aangewezen, of wan-

neer eene ziekte, welke door sommigen als besmettelijk beschouwd wordt, in verhouding tot de bevolking, zich tot weinigen beperkt, en tot geene eigenlijke volksziekte komt.

Intusschen scheen men zich hiervan bij voorkeur te willen bedienen bij eene nieuwe, vroeger slechts door geschrifte, bekende ziekte, wij bedoelen de *Cholera Asiatica*, maar zulks niet toe te passen op anderen, welke het burgerregt, van besmettelijk genoemd te worden, al voor lang verkregen hebben, en ook nu nog blijven behouden.

Beschouwen wij intusschen eens als voorbeeld de kinkhoest; in November des vorigen jaars begonnen, en reeds in Februarij geëindigd, nadat zij maar weinigen had aangetast, en zeer vele huisgezinnen van haren invloed verschoond bleven.

Letten wij verder op het voorkomen van de *Scarlatina* in ééne familie, waarbij zij beperkt bleef.

Bij de mazelen zien wij integendeel, eene geheel andere verhouding. Slechts bij twee kinderen vertoonden zij zich in Augustus, zonder eenige bekende besmetting. In September begonnen zij zich spoedig te verspreiden en verkregen een Epidemisch karakter. In October waren zij gekenmerkt door de *Constitutio Stationaria*, doch de verspreiding was minder snel. In November raakte de epidemie aan het afnemen en eindigde in December. Bij dat eindigen scheen zij haar besmettend vermogen te verliezen, en daardoor langzamer te werken, want, hoezeer men van den invloed der Inflammatore Constitutie het tegendeel zou verwacht hebben, ging de verspreiding niet alleen trager voort, maar er werden tevens huisgezinnen gevonden, waarin sommige kinderen geheel van de besmetting bevrijd bleven. Wij vinden hier eene afwijking van de uitspraak van Stoll 1) *cum anni exordio*

1) M. Stoll, *Aphorismi de Cognoscendis et curandis Febribus*, Lugd.-Bat. 1787, p. 218, § 573.

subnascens, circa vernum aequinoctium vergens, pedetentim aestivo recedit. In zooverre namelijk het jaargetij betreft, waarin de ziekte begint, doch wederom overeenkomst ten aanzien van de ruimte des tijds binnen welke zich haar loop bepaalde. Van eene gewigtige beteekenis, bij het beoordeelen van besmetting, is het om op de voorbeschiktheid te letten. Bedenkt men, dat vooral de met koorts gepaard gaande, besmettelijke ziekten, op onbepaalde tijden, in verschillende landstreken, in allerlei saisoenen, en onder zeer verschillende weêrsgesteldheid, altijd met dezelfde verschijnsels, terug keeren, dan kunnen wij haar ontstaan moeijelijk aan den dampkring toeschrijven, en denken liever aan eene andere, ons onbekende oorzaak. Zien wij verder, dat zij menigwerf van de *constitutio Stationaria* een eigenaardig karakter ontvangen, dat zij plotseling ontstaan, en daarna wederom een einde nemen, zonder, in bevolkte plaatsen, te kunnen vooronderstellen, dat alle vatbare voorwerpen reeds den tol aan haar zouden betaald hebben, dan ontstaat er eenig vermoeden, dat er bijzondere omstandigheden moeten plaats hebben om hare ontwikkeling te begunstigen of haren voortgang te verhinderen, en haar einde te bewerken. Bij zoo veel duisters, ten aanzien van den oorsprong, en de wijziging van besmetting, komt ons dan eene voorbeschiktheid te hulp, waardoor de mensch al of niet vatbaar is, om eene smetstof op te nemen, te ontwikkelen en tot rijpheid te brengen.

Gebeurt het nu, dat eene besmettelijke ziekte tot weinigen bepaald blijft, zoo verandert zij zelve daarom niet van natuur, maar vindt geene voorwerpen welke geschikt zijn om de smetstof op te nemen.

Met dit oogmerk wordt het *Extract fol. Belladonnae* als voorbehoedmiddel tegen de *Scarlatina* aangeprezen door Gumpert, Duisberg, Behr en Berndt, en het nut er van, bij

hevige Epidemien werd later bevestigd, door BENEDIX, WESENER, ZEUCH en THAER; al mogt de uitkomst niet altijd even gelukkig geweest zijn. De Vaccine heeft ook geleerd, dat er een krachtig middel kan bestaan, om bij den mensch in de meeste gevallen, voor het geheele leven, de vatbaarheid voor eene bepaalde ziekte, de pokken, te vernietigen.

Merkwaardig is ook ten dezen opzigte het getuigenis van velen, die het besmettend vermogen van de *cholera Asiatica* betwijfelen, en er hoogen prijs op stellen om, door zindelijkheid, dieet, leefregel, enz. het ligchaam in eenen toestand van mindere vatbaarheid voor die hevige ziekte te brengen. Hoe meer men deze voorbeschiktheid zal kunnen vernietigen, en alles wat ter bevordering er van verstrekt, zal leeren kennen en ernstig ter harte nemen, des te meer zou dan misschien het ongeloof aan een contagium toenemen, doch de vijand tevens ophouden om zijne offers te kunnen bemagtigen.

Dat de besmetting van de *Cholera Asiatica* in de meeste Europesche landen, bij vergelijking met de tropische gewesten, in zoo geringe mate om zich henen grijpt, kan men, zoo ik mij niet bedrieg, alleen aan de minder algemeene vatbaarheid toeschrijven. Want bij de hevigheid, waarmede zij optreedt; en, bij het verderf, dat zij aanbrengt, kan er wel geene spraak zijn van eene minder krachtige werking, buiten de plaats van hare eerste geboorte.

Over de geneeswijs van deze zoo noodlottige ziekte moet ik thans, bij gemis van genoegzame ervaring, geheel het stilzwijgen bewaren; doch, daar mij zonder verzuim of het opzettelijk onttrekken aan dienstbetooning, wanneer zij van mij gevorderd wordt, geen geval in dit jaar ter behandeling is voorgekomen, niettegenstaande er van 9 Julij tot 9 November 660 choleralijders werden aangegeven, geloof ik

te mogen aannemen, dat er hier iets gelijksoortigs plaats had, wat telkens, bij andere besmettelijke ziekten, in groote steden wordt waargenomen, dat zij zich namelijk op eene kennelijke wijze van andere Epidemiën onderscheiden, welke uit algemeene oorzaken, en niet uit een Contagium, ontstaan, en zich om deze reden veel spoediger en meer algemeen verspreiden.

Om dezelfde reden kwam ook slechts, nu en dan, een lijder aan pokken onder mijne behandeling, daar zeer weinigen, ik durf haast zeggen niemand, mijner zorgen aanbevolen, van de koepokinenting verstoken bleef.

Wij vinden ons wel genoodzaakt om te moeten erkennen, dat wij ten aanzien van de voorbeschiktheid of vatbaarheid weinig meer weten dan hetgeen de ervaring ons geleerd heeft. Zoo weten wij, dat de mensch, gedurende zijn geheele leven, in den regel slechts eenmaal de mazelen of de kinderziekte krijgt; van de *Scarlatina* zijn er meerdere voorbeelden, dat zij hetzelfde individu andermaal trof; van den *Typhus*, dat hij meermalen bij denzelfden persoon terug keert. Even zeker weten wij, dat eene besmettelijke ziekte, de *Scarlatina* gaf er dit jaar een bewijs van, *Sporadisch* kan optreden, of althans zich tot één huisgezin bepaalt en zich niet verder voortplant; zonder dat wij ons in staat bevinden om te kunnen beslissen, of in die enkele gevallen de smetstof niet tot genoegzame rijpheid en kracht gekomen is, om voor verdere verspreiding geschikt te wezen, dan wel, of er redenen bestaan, welke de vatbaarheid belemmeren; eindelijk, of er misschien een gemis van overeenstemming tusschen beiden bestaat, waardoor eene verdere voortgang van de besmetting belemmerd en onmogelijk wordt.

Dat er aan geene zwakkere smetstof van de *Asiatische Cholera* kon worden gedacht, hebben wij reeds, uit het kwaadaardig karakter der ziekte, trachten aan te wijzen, doch

hoe men aan eene smetstof kan twijfelen, omdat men, in eene rijk bevolkte plaats, het eerste spoor niet kan aanwijzen, valt moeijelijk te begrijpen, terwijl men weet, dat zulks evenzeer van toepassing is op het ontstaan van vele andere besmettelijke ziekten.

Wanneer mij de vele voorschriften voor den geest komen, welke door vele achtingswaardige mannen zoo hier als elders werden bekend gemaakt en aangeprezen, om het uitbreken en het verspreiden van deze verderfelijke ziekte te beteugelen, dan vermindert mijne verwondering over hare betrekkelijk geringe algemeenheid te Amsterdam, en over den zegen mij te beurt gevallen, van haar zoo zeldzaam te aanschouwen, maar dan vermeerdert ook mijn geloof om haar als eene besmettelijke ziekte te erkennen; ja dan komt bij mij het ernstig verlangen op, dat toch een ieder naar zijn vermogen, en de overheid wel in het bijzonder, alle krachten mogen inspannen, om alles vereenigd in het werk te stellen, wat de vatbaarheid kan vernietigen en de verspreiding van deze ziekte langs deze wijze kan beletten.

Doch, bij het aannemen van eene smetstof, zoo ontstaat eene andere vraag: wordt zij bij elke nieuwe epidemie van buiten aangevoerd? of blijft zij, sluimerend en werkeloos, hier en daar bestaan, tot dat zij in aanraking komt met een vatbaar voorwerp, en dan de bron wordt van eene algemeene ziekte als voorheen? of eindelijk, komen de krachten en werkingen van eenig individu, hetzij op zichzelven, hetzij in verband met omstandigheden van buiten, zoodanig te zamen, dat zij de vermeende smetstof in het leven kunnen roepen? Ik gevoel mij buiten staat om deze vragen op eene bevredigende wijze te kunnen beantwoorden, maar dewijl ik ze steeds, bij het ontstaan van elke besmettelijke ziekte, bij mij zelven opwerp, zoo vind ik juist hierin eene belangrijke overeenkomst met de *Asiatische Cholera,* om ook haar in dezelfde klasse te rangschikken.

---

1 8 3 4.

In dit jaar zijn geboren, M. 3451.
" " " " " V. 3355.

6806.

" " " " gestorven, M. 4216.
" " " " " V. 4224.

8440.

alzoo meer gestorven, 1634.

Januarij was bij bestendigen W. en ZW. Wind, onder hevige stortregens, buitengewoon zoel en warm, en gaf daardoor aanleiding tot menigvuldige verkoudheid en eenvoudige zinkingkoortsen, welke onder een' gepasten leefregel als van zelf in genezing overgingen. Er bestonden enkele gevallen van *Pneumonie* en *Pleuritis*, door vesicantia te overwinnen: somwijlen werden er meer dringende verschijnselen van benaauwdheid en belemmerde ademhaling aangetroffen, waardoor bloedontlasting noodzakelijk werd; hiervan moest men zich echter met de meeste omzigtigheid bedienen, omdat zij eene groote zwakte, en daardoor eene zeer langzame herstelling veroorzaakten.

Slechts enkele *Febres intermittentes* kwamen in behandeling. De Epidemie van mazelen had haar einde bereikt.

De sterfte was middelmatig, per week 122.

Dooden. Een *Tabes Senilis.*
" *Cachexia.*

In Februarij was de vochtigheid aanmerkelijk minder, er kwamen eenige vriezende dagen, doch bij heerschenden Z. en ZW. wind bleef de vorst zoo matig, dat er nimmer ijs in de grachten gevonden werd.

Het getal van zieken was niet bijzonder groot, en de sterfte bleef middelmatig, per week 115. Verre de meesten bleven lijden aan verkoudheid of aan enkelvoudige zinkingkoortsen, welke, bijna zonder geneesmiddelen, op den derden of zevenden dag, onder een ruim zweet, hare genezing bereikten. Sommigen waren intusschen vergezeld van meer ernstige verschijnsels. De dikke, met een wit slijmachtig bedekte tong, en het groot gevoel van afgematheid gaven aanleiding om aan eene *Gastrische complicatie* te denken; doch de zeer moeijelijke ademhaling, gepaard met hevig hoesten, de zeer drooge en heete huid, de hoog roode en dikke urin gaven te kennen, dat de *Constitutio inflammatoria* nog niet geweken was; waarvan de hier en daar nog voorkomende *Pneumoniën* en *Pleuritis* mede het kenmerk droegen. Hierna werd dan ook de geneeswijs ingerigt, en spoedig in het werk gestelde aderlatingen bragten eene gunstige herstelling te weeg.

Enkele *Febres intermittentes*, meestal *tertianae*, doch ook *quotidianae* en *quartanae*, begonnen zich te vertoonen; de meesten gingen vergezeld van *Catarrhale* verschijnsels, doch werden, reeds van het begin af aan, met het kinazout behandeld; zij werden spoedig genezen en hadden weinig neiging tot *recidive*. Met dit middel werden ook enkele *Prosopalgien* gelukkig bestreden.

Dooden. Een *Hepatitis chronica.*

In Maart bepaalde de weinige vorst zich alleen tot den nacht. Bij bedekte lucht, met veel W. en ZW. storm, viel er veel sneeuw, hagel en regen; meermalen kwam de wind uit het N. en NO.

Het getal zieken werd grooter, de sterfte bleef middelmatig. Per week 110.

De zinkingkoortsen bleven de meest gemeenzame; al meer en meer openbaarde zich het *inflammatoor* karakter, dit was vooral kennelijk bij de *Pneumonie*, welke herhaalde aderlatingen vorderde, en waarbij het afgetapte bloed eene sterke *Crusta inflammatoria* vertoonde.

Ondanks de gelukkige genezing, welke op die behandeling in den regel pleeg te volgen, werd een jongen van zeven jaren het slagtoffer van deze longziekte. Aanvangende met een hevige heete koorts, ging de *Pneumonie* al spoedig gepaard met rheumatische pijnen van de halsspieren, waarbij zich later eene *arthritische* zwelling van vele gewrichten voegde; de inwendige ontsteking vermeerderde ondanks de bloedontlasting, en na veel lijden volgde een zachte en kalme dood.

De *intermittentes*, vooral de *tertianæ* vermeerderden.

Aan mazelen en aan *Variolæ* kwam één lijder in behandeling.

Dooden. Een *Febris catarrhalis.*
Twee *Febris adynamica.*
Een *Peripneumonia.*
" *Convulsio.*

April was onder heerschenden N. en NO. wind zeer koud en onaangenaam, met veel storm; er viel minder regen, sneeuw en hagel. Toen op het einde der maand, met onweer en regen, de wind naar het ZW. liep, werd de lucht veel zachter en aangenamer, en de boomen begonnen zich te ontwikkelen.

Ondanks de aanmerkelijke vermeerdering van zieken, bleef de sterfte middelmatig, 119 per week: geheel 594. Die vermeerdering van lijders werd dan ook het meest door de *Febres tertianae* te weeg gebragt. Er bestonden daarbij vele

eenvoudige zinkingen, of zeer goedaardige *Continuae* van hetzelfde karakter. Ook de meeste *Anginae* en *Pneumoniae* waren zuiver *catarrhaal*. Bij enkelden echter bestond nog de *Constitutio inflammatoria*, en de VS. bleef van nuttige toepassing.

Aan mazelen kreeg ik drie personen in één huisgezin.

De *Scarlatina*, zonder bekende besmetting verkregen, bleef bij één lijder bepaald.

Er bestond groote neiging tot *Abortus* en tot *Haemoptoë*.

Dooden. Een *Febris adynamica*.
〃 *Peripneumonia*.
〃 *Apoplexia*.
〃 *Ascites*.
〃 *Phthisis*.

In Mei was het eene doorgaande en aangename zomerwarmte, welke noch door vele verkwikkende regenbuijen, noch door onweder eenige verandering onderging; de vier laatste dagen maakten hierop, door storm en eene koudere lucht, eene uitzondering. Op den 16den des avonds was er een sterke stinkende mist, en op den 22sten en 23sten bij sterken Oosten wind een zware veendamp, bij helderen hemel op den middag verschijnende, en des avonds geheel verdwenen. NW. en NO. wind waren de meest heerschende.

Het getal zieken was verminderd, desgelijks de sterfte 106½ per week, geheel 425. Er bestonden weinige *Febres continuae catarrhales*, welke zonder eigenlijke geneesmiddelen, tusschen den derden en zevenden dag, in genezing eindigden. Ook dat der *tertianae* was gering; zij werden spoedig door *Chininum* genezen, doch waren bij het te spoedig verlaten van dit geneesmiddel, zeer tot recidive geneigd. Enkele *Prosopalgien* en *Cardialgien* behoorden tot deze klasse.

Het blijvend bestaan van de *Constitutio inflammatoria* werd

aangetoond door eene enkele *Angina*, *Pneumonie*, *Pleuritis*, *Hepatitis* en *Rheumatismus acutus*.

Er bestonden *Varicellae*.

In één huisgezin kregen vijf kinderen, bij opvolging, eene ligte *Scarlatina*. Bij weinigen werd *Diarrhoea*, bij één *Dysenteria* waargenomen, het betrof een kind van vier maanden, dat spoedig bezweek.

Dooden. Een *Dysenteria*.
〃 *Ascites*.
〃 *Atrophia*.

Junij behoorde onder de zeldzame zomermaanden. De Thermometer stond den 21sten, des middags om $2\frac{1}{2}$ ure, 89° F. doch tusschen ochtend en avond was soms een verschil van 12°. De bestendige warmte werd door een enkelen onweersbui, en zachte regens gematigd, maar niet gestoord. ZW. en W. wind waren heerschende. De vruchtbaarheid werd algemeen geroemd. Het getal zieken was zeer gering, de sterfte per week 110, geheel 550.

Er bestonden bijna geene *Febres continuae*. De *Intermittentes tertianae* waren vrij menigvuldig; enkele *quotidianae*. Nog bleven er eenige *Pneumonien* en *Anginae* van *inflammatoor* karakter. De *Scarlatina* begon zich verder te verspreiden en hoezeer in den regel goedaardig, scheen zij geneigd tot *retropulsie*, waaronder sommigen spoedig bezweken; gelijk mij zulks ook eenmaal te beurt viel bij een jongen van twaalf jaren, die met matige koorts en keelpijn ziek werd, en waarbij zich op den tweeden dag een algemeen matig rood uitslag vertoonde. Op den derden dag verhief zich de koorts bovenmate, de lijder begon sterk te ijlen en kreeg *Diarrhoea*. Op den vierden dag was de huid brandend heet en purperrood, de ademhaling zeer kort, moeijelijk en rogchelend, het ijlen was vermeerderd. Bloedzuigers achter de

ooren, een vesicans op de borst vermogten niets. Alle inwendige geneesmiddelen weigerde hij te slikken, en des avonds stierf hij, geheel bewusteloos. Bij deze ziekte, zag ik altijd veel nadeel van een te zorgvuldig warm houden der lijders, en vond eene koele behandeling zeer doelmatig. Sommige gevallen van *Diarrhoea* en Boorts werden spoedig onder *antacida* en *mucilaginosa* genezen.

Dooden. Eén *Scarlatina.*

July bleef gelijk aan de vorige maand, wat eene bestendige warmte betreft; want niet alleen dat zij bij dag en nacht weinig verschilde, maar ook, bij overgroote hitte door regen en onweersbuijen afgekoeld, steeds dezelfde bleef, en een bewolkte en zelfs heldere hemel terstond na den afloop van die buijen terug keerde. Daarbij was de wind even menigwerf uit het W. als uit het NO. waaijende. De Therm. dikwerf 80° klom eens tot 88°. Het getal zieken was vermeerderd, en toch bestonden er geene *Febres continuae*, en maar enkele *Febres tertianae* onder mijne behandeling, ofschoon er volgens de waarneming van anderen vele *tertianae* met eene *gastrische Complicatie* bestonden.

De sterfte was 456, 114 gemiddeld per week.

Enkele ontstekingen van keel en longen bleven bestaan.

Aan *Scarlatina* behandelde ik slechts één lijder, en hoezeer de ziekte hevig was, bleven alle de huisgenooten, zonder eenig voorbehoedmiddel, verschoond.

Vele *Diarrhoeae* en *Boortsen* waren met hevige buikpijnen vergezeld, doch werden meest binnen 24 uren, onder het gebruik van *mucilaginosa* met *Opium* genezen. Men zegt, dat *Cholera Asiatica* twee malen gezien werd.

Het verdient opmerking, dat er gelijktijdig veel *Obstipatie* en *Gastrosis* bestond. Velen klaagden over gebrek aan eetlust, moeijelijke spijsvertering, bestendigen dorst, en een'

slechten smaak, met tragen stoelgang; daarbij voegden zich loomheid, een gevoel van zwakte en pijnen in de ledematen. Bittere en *resolverende* buikopenende middelen bragten eene spoedige herstelling aan.

Dooden. Geen.

Tot op den 24 Augustus bleef hetzelfde bestendige warme zomerweer bestaan. Op den 18en en 19en was bij O. wind de zon hoog rood, gelijk bij veendamp. N. en NO. wind waren de meest heerschende. In de laatste week was de warmte aanmerkelijk verminderd, en nu en dan werd de naderende herfst merkbaar.

Van toen af vermeerderde ook de zieken, de sterfte bedroeg 684 gemiddeld per week 137.

Er werden enkele *Febres continuae catarrhales* gevonden, sommigen met eene *gastrische complicatie.* Het getal van *Intermittentes*, vooral van *tertianae* werd grooter, ook kwamen er enkele *quotidianae* en *quartanae.*

Nog immer blijven ontstekingen van keel en borst bestaan, doch niet zoo hevig zijnde, vorderden zij minder bloedontlasting.

Diarrhoeae en Boortsen waren menigvuldig, doch, de in de vorige maand vermelde storing in de ingewanden, werd minder gevonden.

Dooden. Een *Arthritis.*

Met het begin van September keerde de warmte terug, en bleef, met bestendig schoon weder, aanhouden; de Thermometer teekende somwijlen 77°, tot dat in de laatste week somwijlen eenige najaarskoude werd waargenomen. Het regende weinig, tweemaal met onweêr.

NO. en ZW. wind waren even menigvuldig.

Aanmerkelijk was het getal zieken en de sterfte toegenomen, deze, tot 786 geklommen, bedroeg per week 194½

Onder de *Febres continuae* kwamen drie *Febres inflammatoriae* voor, verder enkele *Gastricae*, en slechts weinige zeer onbeduidende *Catarrhales*.

Dat de *Constitutio inflammatoria* met meerdere kracht bleef bestaan, daarvan leverden *Anginae*, *Pneumoniae* en *Rheumatismi* het sprekend bewijs.

Het getal *Intermittentes* bedroeg 53, waarvan 33 *tertianae* en 11 *quartanae*. Bij een sterk man van 70 jaren voegde zich eene *tertiana* bij *Peripneumonia notha*, hierdoor werd het *Chininum* niet spoedig toegediend, en de koorts verloor na den derden aanval het typisch karakter om in eene *Continua* over te gaan, welke op den negenden dag met den dood eindigde.

Bij een viertal vertoonde zich de *Scarlatina*, zij trof één enkele van elk huisgezin met een zeer goedaardig verloop. *Diarrhoea* en Boorts bleven bestaan, doch waren spoedig te bedwingen.

Dooden. Een *Febris tertiana.*
〃 *Encephalitis.*
〃 *Atrophia.*

Tot ongeveer op de helft van October bleef het weder aangenaam warm, met ZW. en W. wind; een hevig onweer, dat den 14en des avonds losbarste, bragt eene aanmerkelijke verandering te weeg, en met NW. wind viel er daarna veel regen, gepaard met storm en eene vochtige koude, vooral op den 17en, 18en, 23en en 24en was de storm hevig. Dikwerf was het water aan den IJkant zeer hoog, en overtrof op den 24en zelfs den hoogen vloed van 1825, komende tot twee ellen en achttien palmen boven A. P.

Groot was het aantal zieken, zeer aanmerkelijk de sterfte, klimmende tot 997, gemiddeld per week $249\frac{1}{4}$ bedragende.

Menigvuldig werden de *Febres continuae*, waaronder enkele

gastricae voorkwamen, zeer algemeen waren de *Febres rheumaticae*, terwijl de *Anginae* en *Pneumoniae* het bestendig uitgedrukt *inflammatoor* karakter verkondigden.

Het meest heerschende waren de *Febres intermittentes*, ten getale van 105, waarvan 80 *tertianae*, de overige waren gelijkelijk verdeeld tusschen *quotidianae* en *quartanae*. Daarentegen was het aantal *Prosopalgiae* en *Cardialgiae* gering.

De *Scarlatina* verkrijgt eene aanmerkelijke uitbreiding en wordt kwaadaardiger, zoodat vijf van mijne lijders, van de 24 aangetasten, stierven.

Diarrhoeae waren minder, daarentegen veel klagten over *Obstipatio*.

Dooden. Een *Febris tertiana*.
Vijf *Scarlatina*.
Een *Hydrothorax*.
Een *Arthritis*.

In November waren weinig heldere dagen; de meeste met betrokken lucht, nevel, niet veel regen; de wind bij afwisseling ZW. en NO., in de eerste helft matige vorst, welke later door zacht weder vervangen werd. Groot was het getal zieken en dooden, de geheele sterfte 1281, per week 213½.

De *Febris continuae* behielden het rheumatisch karakter; *Anginae inflammatoriae* en *Pneumoniae* bleven aanhouden. Het getal van *intermittentes* was verminderd, daaronder de *tertianae* het menigvuldigst, daarna de *quotidianae*, *Cardialgia* met een typisch karakter meer algemeen, anderen gewagen meer van *quartanae*. De *Scarlatina* greep minder personen aan, voor twee was zij doodelijk, men hoorde echter dat deze ziekte nog in groote mate bleef bestaan. Er waren enkele *Diarrhoeae*, ook *Diarrhoea dysenterica* in het buiten gasthuis; doch trage en moeijelijke ontlasting werd meer waargenomen. Ook leden er velen aan *Anasarca*, niet altijd

ten gevolge van roodvonk, maar evenzeer van belemmerde huiduitwaseming, zij werd dan ook spoedig hersteld.

Dooden. Twee *Febris adynamica.*
〃 *Scarlatina.*
Een *Apoplexia.*
〃 *Metrorrhagia.*
〃 *Hectica.*

December gaf bijna geen vorst, maar met NW. W. en ZW. wind was de lucht veel betrokken met storm en regen, den 31en stond de Thermometer nog op 52°. Het getal van zieken bleef zeer groot; vooral dat van *Febres continuae rheumaticae. Anginae* en *Peripneumoniae* waren nog zeer menigvuldig, doch hadden veel van het inflammatoor karakter verloren, en waren nu meerendeels *Catarrhale* aandoeningen, zoodat er vele *Peripneumoniae nothae* werden waargenomen. De geneeswijs bestond in het aanwenden van *vesicantia, antimonialia* en *diaphoretica.*

De *Intermittentes* waren aan het afnemen, en nu de *quartanae* het meest heerschende. *Prosopalgiae* en *Cardialgiae* meer in getal.

De *Scarlatina* begon zeer te verminderen, en nam in hevigheid af.

In één huisgezin kregen drie kinderen *Morbilli.*

Er bleef veel neiging tot *Obstipatie*, enkele leden aan *Diarrhoea.*

Stuipen, duizeling en hartklopping werden meer dan gewoonlijk aangetroffen. De sterfte was gedaald op 685, per week 171.

Dooden. Een *Arthritis.*

Om niet in noodeloze herhaling te vervallen, reken ik het genoegzaam de aandacht te bepalen op het voortdurend bestaan van de *Constitutio Stationaria*, waarop alleen de maanden Januarij en December eene geringe uitzondering maak-

ten. Misschien bragt eene te groote schroomvalligheid er mij toe, om in de eerste maand des jaars nog somwijlen van eene aderlating gebruik te maken, waarop dan eene trage genezing volgde, doch ik durf beweren, dat de verwaarlozing van dit middel, bij dringende toevallen, veel erger gevolgen had kunnen veroorzaken. Ook bleek in het vervolg, dat de neiging tot inflammatie slechts voor een korten tijd geweken was, om spoedig terug te keeren, waardoor de behandeling met eene aderlating, in Januarij, niet zoo bepaald zal kunnen veroordeeld worden.

Bij deze bestaande *Constitutio Stationaria* en de bestendige warmte in den zomer, verdient het aanmerkelijk getal van *intermittentes*, in dat jaargetij, als eene bijzonderheid te worden opgemerkt, en het valt moeijelijk om te bepalen, hoe dat aantal reeds in September nog aanmerkelijk vermeerderde, toen de warmte nog zoo bestendig kon genoemd worden. Merkwaardig is het gebruik van het *Chininum*, dat in alle jaargetijden, met hetzelfde nut gegeven werd, om het even, of het spoedig werd toegediend, of in andere gevallen, wanneer de koorts reeds eenigen tijd had bestaan; bij overigens gezonde en krachtige, of bij zwakke en ziekelijke voorwerpen; ja zelfs in een tijd, toen er zoo veel *gastrosis* en *obstipatie* bestonden, alhoewel dit middel dan door *resolventia* en *eccoprotica* moest ondersteund en geholpen worden.

Van de *Scarlatina* vonden wij het eerste spoor in Mei, en hoezeer zij in de volgende maand in meerdere huisgezinnen gevonden werd, scheen zij geene verdere uitbreiding te zullen verkrijgen; zoo ging zij al sluimerende voort, om eerst in October als *Epidemie* te verschijnen. Wij vinden hier het zeggen van Stoll 1) bevestigd, *haud raro epidemica, maxime autumno, hyeme et vere primo.*

1) L. c. § 584.

Sints het jaar 1820 bleven wij van deze ziekte als *Epidemie* verschoond, zoodat wij op de sterflijsten 109 personen vermeld vinden, welke door haar van 1821 tot 1833 werden weggenomen, terwijl in dit jaar de sterfte 498 beliep, zij was het grootst in de maanden October en November.

Ook hier bestaat wederom dat raadselachtige van het meer of minder werkzaam zijn eener smetstof, en van hare meerdere of mindere uitbreiding. Wij merkten het op, dat in den beginne van deze *epidemie*, in sommige huisgezinnen, enkele personen het roodvonk kregen, terwijl vele er van verschoond bleven; en waarom zouden wij er ons dan meer over verwonderen, dat in de maand Julij de *Cholera Asiatica* tweemaal werd waargenomen, zonder dat zij zich verder elders openbaarde, en later maar zeer weinige gevallen van die ziekte voorkwamen.

Wij moeten ons, gelijk zoo dikwerf, met het waarnemen vergenoegen, en ons onthouden van gevaarlijke hypothesen, waarvan toch voor de praktijk zoo weinige vruchten worden ingeoogst.

1 8 3 5.

In dit jaar zijn geboren,	M.	3481.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3488.
		6969.
〃 〃 〃 〃 gestorven,	M.	3864.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3852.
		7716.
alzoo meer gestorven,		747.

Januarij begon met een weinig vorst, zoodat de stadsgrachten een paar dagen bevroren waren, overigens was het weder zeer zacht, stormachtig, met veel regen, sneeuw en hagel, Zuidelijke en ZW. wind was bestendig.

Een groot aantal van *Febres continuae rheumaticae*, *Anginae* en *Pneumoniae* maakte het meerendeel der zieken uit, waarbij het *inflammatoor* karakter geheel gemist werd, waarvan anderen gewagen.

Er waren zeer weinig *Intermittentes*, en daaronder de meesten *quartanae*.

De *Mazelen*, van buiten aangebragt, bepaalden zich tot één huisgezin, aldaar bij opvolging van het éëne op het andere kind overgaande.

Scarlatina werd in vier huisgezinnen waargenomen, hoezeer zij nog algemeen in de stad verspreid bleef; bij enkelen zag ik *Varicellae*.

Opmerkelijk was een getal van zeven lijders aan *Haemoptoë*.

Hoezeer het getal van zieken verminderd was, klom de sterfte tot 738. Alzoo per week 184½.

Dooden. Twee *Febris adynamica.*
Een *Peripneumonia.*
Een *Scarlatina.*
Een *Pemphigus.*

Februarij was met heerschenden Z. en ZW. wind zeer stormachtig en vochtig, bijna zonder vorst.

Zinking- en rheumatische koortsen vrij algemeen. *Intermittentes* zeldzaam en daaronder de *tertianae* en *quartanae* gelijk in getal. Plaatselijke keel- en borstaandoening waren zeer verminderd.

Er kwamen geene nieuwe lijders aan Mazelen of *Scarlatina* onder mijne behandeling, ofschoon de laatste blijft bestaan.

Hoezeer het getal zieken staande bleef, was de sterfte gedaald op 557, dus 139¼ per week.

Dooden. Een *Febris nervosa.*
Een *Scarlatina.*

In Maart duurde het koude, en stormachtige weder, met veel regen, voort. De wind was daarbij zeer onbepaald en nimmer bestendig. Op het einde der maand kwam een enkele minder gure dag, met eene warmte van 56°.

De *Febres continuae catarrhales* namen toe in getal, ook werden er meer *Anginae* en *Pneumoniae catarrhales* waargenomen, door anderen werd daarbij van een *inflammatoor* karakter gesproken.

De *tertianae* waren zeer verminderd, *quartanae* en *quotidianae* bijna niet te vinden.

Aan *Scarlatina* kreeg ik drie nieuwe lijders, hoezeer zij anders minder algemeen werd.

Er waren veel zieken, maar de sterfte was afgenomen, bedragende nu in vijf weken 650. Alzoo 130 per week.

Dooden. Een *Scirrhus hepatis.*

April was, met uitzondering van enkele aangename dagen, zoodat op den 2[en] de Thermom. 72° teekende, bestendig guur en koud. Het vroor een paar malen, er viel nog al regen, soms ook sneeuw en hagel, daarbij woei de wind bestendig uit het N., NO. en NW.

Ondanks deze weersgesteldheid waren op den 21[en] vele boomen groen, en, op het einde van de maand, stonden de perenboomen allerwege in rijken bloei.

Het getal van *Febres continuae*, steeds van denzelfden aard, was niet vermeerderd. Wel daarentegen de *Pneumonien*, steeds zonder *inflammatoor* karakter. Merkwaardig de meer toegenomen *tertianae*, waarvan er nu zeer vele bestonden. Even als reeds in de vroegere maanden ontmoette ik enkele *typosen*, meer onder den vorm van *Cardialgia* dan van *Prosopalgia*, welke nog al spoedig voor het *Chininum* weken.

Hoewel in geringe mate werd de *Scarlatina* toch menigvuldiger.

Het getal zieken was zeer vermeerderd. De sterfte kleiner: in vier weken 509: per week 127.

Dooden. Een *Febris adynamica.*
Een *Angina polyposa.*
Een *Scarlatina.*
Een *Hydrothorax.*
Een *Phthisis.*

In Mei viel het nog moeijelijk om aan de lente te denken; meermalen waren de sloten bevroren; stormachtig weder met regen, hagel en sneeuw, eenmaal met donder, en dikwerf zelfs met Z. en ZW. wind, doorgaande koude hoogst onaangenaam.

Nu waren de *Febres continuae* bijna verdwenen, en de *Pneumonien* zeer verminderd, doch hier en daar *Parotitis.*

Daarentegen klom het getal van *tertianae* zeer aanzienlijk. Plaatselijk lijden aan *Prosopalgia* en *Cardialgia* verminderde.

De *Scarlatina* was verdwenen.

Ik verloor twee kinderen aan *Encephalitis*, overigens was, bij vele zieken, de sterfte minder geworden, in vijf weken 586, per week 117.

Dooden. Twee *Encephalitis.*
Twee *Ascites.*
Een *Phthisis.*

In het begin van Junij was het weder, met een' helderen hemel, O. en NO. wind, aangenaam warm, ja zelfs zag men de Therm. op 84° met veel verschil tusschen den vroegen morgen en het midden van den dag; op den 4^{en} en 5^{en} des voormiddags om elf ure, en op den 8^{en} en 9^{en} des avonds om zeven ure, werd er eene stinkende zeevlam opgemerkt, welke bij denzelfden windstreek in de twee tusschengelegene dagen niet verscheen.

Na eene, hier zigtbare, maansverduistering op den 10^{en} was het mooije weêr verdwenen, en met ZW. wind stormachtig, nat en koud.

Enkele personen leden aan *Angina*, of *Pneumonia catarrhalis*, weinigen aan *Diarrhoea.*

Bij het steeds zeer groot getal van *tertianae*, kwamen enkele *quotidianae*, anderen rekenen dat de *Intermittentes* bijna geweken zijn, hoezeer zij in de volgende maand van vele *quartanaë* spreken.

Prosopalgia was zeldzaam.

De zieken en dooden begonnen in getal te verminderen. De geheele sterfte bedroeg in vier weken 445, 111 per week.

Dooden. Een *Peripneumonia.*
Een *Apoplexia.*

Een *Tabes.*

Een *Tabes senilis.*

Julij was dan eindelijk eene aangename zomermaand met matige warmte, tweemalen, na donder, onveranderd. Bij weinig regen en dikwerf O. en NO. wind eene zeer drooge lucht. Elk plaatselijk *Catarrhaal* lijden verdwenen; geene *Continuae;* de *tertianae* aan het afnemen; de *quotidianae* overwonnen.

Bij een drietal lijders openbaarde zich de *Cholera nostras.*

Scarlatina in één huisgezin; desgelijks in een ander *Tussis convulsiva.*

Al wederom namen de zieken af, de sterfte daalde in vier weken op 381. Alzoo per week 95¼.

Dooden. Een *Phthisis pulmonalis.*

In Augustus was het weder bestendig en aangenaam warm, zelden heet, daar de lucht dikwerf door ruime regens gezuiverd en afgekoeld werd.

Eene enkele *Continua catarrhalis* vertoonde zich hier en daar. De *tertianae* waren minder in getal, hoezeer zij bij de mindere volksklasse, met eene *gastrische* complicatie, in grooter getal werden opgemerkt.

De *Tussis convulsiva* bleef beperkt bij het eene reeds genoemde huisgezin.

Het getal zieken bleef staande, dat der dooden iets grooter: in vijf weken 536, per week 107⅕.

Dooden. Eén *Hypertrophia cordis.*

September leverde vele schoone en aangename dagen op, doch de hitte bij minder regen, en veel ZW. en Z. wind soms aanmerkelijk. De invloed hiervan, hoewel niet in mijne praktijk, op het groot aantal zieken en dooden was zeer opmerkelijk. Wat de zieken betreft, zoo droeg daartoe bij eene menigte krijgslieden, van meer gezonde oorden, her-

waards verplaatst, en alhier zeer ongezond gehuisvest. De groote sterfte bestond grootendeels onder de armen, aan hevige koortsen. Intusschen was mijne praktijk toch ook zeer vermeerderd; vooral kwamen er *Continuae catarrhales*, enkele *Diarrhoeäe* en *Cholera nostras* voor. De *tertianae* waren in groot getal.

In vier weken bedroeg de sterfte 577, per week 144.

Dooden. Geen.

In October was het weder met een' bewolkten hemel, Z. en ZW. wind, doorgaande zeer warm en door het vallen van veel regen, zeer vochtig.

De *Febres continuae* waren niet meerder in getal en verliepen gemakkelijk. Daarentegen verhieven zich de *tertianae* al meer en meer, en daarbij kwamen eenige *quotidianae* en *quartanae*.

Zieken en dooden waren zeer vermeerderd; het getal in vier weken 660, per week 165.

Dooden. Een *Ambustio*.
Een *Melancholia*.
Een *Hydrocephalus*.
Een *Phthisis*.

Reeds op den 7^{en} November openbaarde zich vrij strenge vorst, doch deze werd al spoedig door vochtige koude vervangen, welke met eene betrokken lucht de geheele maand voortduurde, ZO. en ZW. waren de meest heerschende winden.

Nu begon het aantal van *Febres catarrhales continuae* aanmerkelijk te vermeerderen; *Pneumoniae* van dien aard kwamen menigvuldig, enkele verkoudheden gemeenzaam voor.

Van gunstigen invloed was de weersverandering op de *tertianae*, waarvan het getal op $\frac{2}{3}$ verminderde, terwijl eenige *qvartanae* te voorschijn kwamen.

Hoezeer het getal zieken niet grooter was, klom de sterfte tot 882 in vijf weken, $176\frac{2}{5}$ voor iedere week.

Dooden. Een *Febris adynamica.*
Een *Catarrhus suffocativus.*
Twee *Hydrothorax.*

December leverde maar een paar vriezende dagen op, doch was overigens met ZW. en W. wind zeer matig, meest met eene bewolkte lucht, veel mist en zware regens. Wel waren er vele verkoudheden, en ligte *Febres catarrhales*, maar de *Intermittentes* tot op een onbeduidend getal verminderd, waaronder dan de *quartanae* de hoofdrol speelden. Men mogt echter de zieken weinig noemen, en de sterfte als zeer verminderd beschouwen. Zij bedroeg 584 in vier weken, per week 146.

Dooden. Een *Vomica.*

Het is een merkwaardig jaar tot bevestiging van vroegere waarnemingen. Geen bepaald karakter door eene *Constitutio Stationaria*, hoezeer de *phlogistische* eenigzints bleef bestaan, werd er aan de ziekten gegeven en zij verliepen geregeld, meest onder de hulp der natuur.

Aan de vochtige koude beantwoordde de *catarrhale* gesteldheid als de meest gemeenzame, tot haar konden in den regel de *Anginae* en *Pneumoniae* gebragt worden, beiden werden bij herstelde huiduitwaseming genezen, en de aandoening der longen vorderde geene plaatselijke, veelmin eene algemeene bloedontlasting. Een bewijs op nieuw, hoe dezelfde ziekte dikwerf eene zeer verschillende geneeswijze vordert.

De lentemaand bragt de *Intermittentes* als naar gewoonte voort, doch hoe groot werd hun getal, en hoe vroeg in het najaar, klom dat der *tertianae* bij hitte en vochtigen dampkring, en wat hadden niet daaronder de krijgslieden te

lijden, die uit een gezond oord herwaards verplaatst waren.

Scarlatina, *Morbilli* en *Tussis convulsiva* komen te voorschijn, maar blijven bij mij tot enkele woningen beperkt. Dat echter de *Scarlatina* tot aan het einde des jaars, hoezeer in mindere uitgebreidheid, bleef bestaan, bewijst de sterfte van 223 aan die ziekte, waarvan de drie eerste maanden 116 bedragen. Ook aan *Variolae* zijn weder 65 personen gestorven.

---

1 8 3 6.

In dit jaar zijn geboren,	M.	3721.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3508.
		7299.
〃 〃 〃 〃 gestorven,	M.	3791.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3464.
		7255.

In Januarij was het weder met heerschende ZW. en W. winden zeer onbestendig. Eene vrij sterke vorst, waarbij de grachten toevroren, werd door regen, storm en mist vervangen en heldere dagen waren zeldzaam.

Het getal zieken was vrij aanzienlijk, en daaronder de *Intermittentes* zeer weinig in getal, *quotidianae* het minst, *tertianae* en *quartanae* stonden elkander gelijk in getal.

De *Febres continuae* waren schier allen zuiver *Catarhaal* en verliepen geregeld onder het gebruik van *diaphoretica* met *antimonialia;* wanneer de longen als hoofdzetel der ziekte konden beschouwd worden, de hoest hevig en de ademha-

ling meer dan gewoon belemmerd was, werden *Vesicantia* met veel nut te baat genomen.

Bij eene vrouw, vroeger *haemoptoïca* was eene aderlating noodzakelijk en van goed gevolg, ofschoon het bloed geene *crusta inflammatoria* vertoonde.

De vele gevallen van *Pneumonie*, en één van *Pleuritis* waren van denzelfden aard, en dikwerf met groote zwakte verbonden, zoodat een grijsaard spoedig aan *paralysis pulmonum* bezweek. Bij andere geneesheeren werd meer een ontstekingachtig lijden opgemerkt. Twee zwangere vrouwen maakten eene uitzondering. De eene, in de derde maand zwanger, werd na eene ruime aderlating spoedig genezen. Bij de tweede in de laatste maand van hare dragt, waren de teekenen van ontsteking niet te miskennen. Eene ruime aderlating, bij den aanvang gedaan wegens hevige benaauwdheid, korten hoest en bijna niet voelbaren pols, had eene zeer gunstige uitwerking. De toevallen bleven bedaard tot op den 5en dag. Doch toen klom, met een hoog rood gelaat en een kleinen maar snellen pols, de benaauwdheid aanmerkelijk en de hoest was zeer moeijelijk. Bij de tweede aderlating werd de ontsteking-korst veel uitgebreider gevonden dan bij de eerste bloedontlasting. De verligting was van korten duur en alle de toevallen vermeerderden op den avond van den 6en dag met eene hevige koorts. De 7e dag verliep zonder koorts met minder benaauwdheid, maar de *expectoratie* werd onder het gebruik van *kerm. miner*, moeijelijker. Eene *vesicans* werd op het *sternum* gelegd.

8en dag meerdere benaauwdheid met koorts, de *expectoratie* ruimer, en minder moeijelijk. Verligting van een ruimen stoelgang door het *aq. Laxat. Vienn.* te weeg gebragt.

Hoezeer de koorts aanhoudend en met weinig remissie voortduurde, scheen de toestand niet te verergeren tot den

13en dag, toen er zich een nieuwe pijn onder de regter *mamma* vertoonde, alwaar een nieuw *vesicans* geplaatst werd en poeders voorgeschreven met *Calomel* en *kerm min.*

14en dag. Bij moeijelijke ademhaling en hik, maakte eene hevige convulsie aan het leven een einde. Na den dood werd onmiddellijk door de *Sectio Caesarea* een schijnbaar levenloos kind, van het manlijk geslacht, geboren, dat echter spoedig door tijdig aangebragte middelen behouden werd.

Behalve deze meer ernstige ziekten, leden er vele aan eene enkelvoudige verkoudheid met hardnekkigen hoest.

Bij zeer weinigen werd *Diarrhoea* waargenomen, daarentegen waren, vooral vrouwen met eene moeijelijke *obstipatie* gekweld, en dat wel staande of omstreeks het tijdperk der menstruatie. Zachte oplossende *eccoprotica* bewezen goede diensten. De sterfte was in vier weken 696, alzoo per week 147.

Dooden. Twee *Peripneumonia.*
Een *Phthisis pulmonalis.*

Februarij was met ZW. en W. wind, koud, vochtig met veel storm, regen en sneeuw, zelden vriezend weêr, meestal met een bewolkten of bedekten hemel.

Wel was het aantal van zinkingachtige zieken groot, maar velen waren niet ernstig ziek, en de sterfte verminderd. Het aantal van *Continuae catarrhales* was wel groot, maar binnen weinige dagen verdween de koorts onder een ruim zweet en onder eene eenvoudige behandeling; het scheen intusschen dat er eenige neiging tot het *adynamische* bestond, zoodat er, om de herstelling te bevorderen en te bespoedigen, *tonica* met veel nut werden gegeven.

De *Pneumonien* waren niet hevig, en vorderden slechts bij twee personen eene VS., waarvoor de noodzakelijkheid alleen uit de individuëele gesteldheid der lijders moet verklaard worden. Velen maken nog gewag van bestaande *Inflammatie*, welke

in eenige gevallen van *tussis convulsiva* eene moeijelijke *complicatie* veroorzaakte.

De *tertianae* waren vermeerderd, en er bleven nog enkele *quartanae* en *quotidianae*.

Scarlatina bestond bij één voorwerp.

In vijf weken was de sterfte 691. Alzoo 138 per week.

Dooden. Een *Febris adynamica.*
Een *Peripneumonia notha.*
Een *Convulsio.*
Een *Hydrothorax.*

Maart was eene zeldzame maand van warmte, altijd met ZW. en Z. wind, slechts eenmaal N., eens O. Altijd een betrokken lucht, nooit helder. Veel regen en storm, en drie dagen lang, van den 19^{en}—21^{en} de Thermometer op 67° Fahr. Een bijzonder groot getal zieken bij verminderde sterfte.

Menigvuldig waren de *Febres continuae catarrhales.* Velen, ja verre de meesten *ephemerae;* enkelen namen op den vijfden, weinigen op den zevenden dag een einde met een ruim zweet en eene dikke troebele urin met een groot bezinksel. In zeer enkele gevallen bestond er in het begin zware hoofdpijn, keelpijn werd somwijlen, een lastige hoest bestendig waargenomen.

Verzachtende dranken met *Sp. Mind.* en *Vin. Antim.* bevorderden de genezing, welke spoedig en zonder veel krachtverlies volgde.

Van de dertien *Pneumonien* moesten er vier door aderlating bedwongen worden, slechts in één geval bij herhaling worden ingesteld. Intusschen was overal neiging tot *inflammatie* te erkennen. Het was daarom dienstig met de *antimonalia*, het *nitrum* te verbinden, en wanneer dit met *mucilaginosa*, *syr. papav. alb.*, of eenige greinen *extr. Hyosc.* geschiedde, werd de zeer lastige en hardnekkige hoest er niet door ver-

meerderd. *Vesicantia* waren van uitstekend nut. Zij die eene VS. behoefden, waren van een doorgaand bloedrijk gestel en moesten, ook buiten ziekte, dikwerf door algemeene bloedontlasting van lastige congestie, meestal naar de longen, bevrijd worden.

Onder de *intermittentes* stonden de *tertianae* boven aan, de *quartanae* waren zeldzaam en maar één *quotidaan*.

Bij drie kinderen, in twee huisgzinnen, vertoonde zich *tussis convulsiva*.

Eene vrouw, twee maanden zwanger, kreeg na eene hevige *Diarrhoea*, vele verschijnselen van de *Cholera Asiatica*. Na een ruim gebruik van *Laud. Liq. Syd.* dertig druppels daags, gedurende vier etmalen in slijmige dranken, verminderden de gevaarlijke toevallen, doch werden op den vierden dag door hevige pijnen in de *Vesica urinaria* vervangen, de *regio pubis* was hard, opgezet en zeer pijnlijk op het aanraken, doch ook dit verschijnsel verdween na het aanzetten van bloedzuigers en onder het gebruik van poeders met *calomel*. De genezing volgde spoedig.

Opmerkelijk mag het genoemd worden, dat bijna even veel lijders zich beklaagden over *Diarrhoea* als over *Obstipatio*, en dat velen aan moeijelijke spijsvertering onderhevig waren.

Twee kinderen met *morbus maculosus* waren spoedig genezen.

Behalve een kind van vijf maanden, stervende aan *Encephalitis*, nadat de *Crusta lactea*, waaraan het van de geboorte af geleden had, nu plotseling verdwenen was, stierven er twee van mijne lijders aan eene *chronische* ziekte.

In vier weken was de sterfte 516, alzoo per week 126¼.

Dooden. Een *Encephalitis*.
Een *Mania*.
Een *Hydrothorax*.

In April was de lucht meest zeer betrokken en onstuimig, veelal stormachtig met wind uit den N. en het NW., het was koud en guur met veel nachtvorst en de regen viel zelden overvloedig.

Bij eenigzints verminderde sterfte waren er zieken in groot getal. Verkoudheid bijna algemeen en *Febres continuae catarrhales* bijna gelijk met de vorige maand in getal.

Hoezeer de koorts meestal op den vierden dag onder ruim zweet een einde nam, bleef de hoest hardnekkig en de expectoratio moeijelijk, zoodat zij buiten *ipecac.* of *antimonialia* door het *extr. dulcam.* moest bevorderd worden; de krachteloosheid en groote gevoeligheid van het zenuwgestel deed mij meermalen besluiten om met die middelen een ligt *infus. Valer.* te verbinden, van welke geneeswijs ik de beste gevolgen ondervond. Bij enkelen scheen de koorts in eene *intermittens* over te gaan, en dan werd het kinazout met goed gevolg gegeven.

Eene kraamvrouw, waarvan de afloop in Mei zal volgen, kreeg, daags na hare bevalling, eene zeer stinkende en ruime *Diarrhoea* met pijn in den geheelen buik. De tong was zeer beslagen en droog, de dorst onmatig.

Onder het gebruik van *mucilaginosa* met *Ipecac.* maakte de koorts op den 5^{en} dag eene *apyrexia*, om des avonds met rillende koude terug te keeren; de huid bleef brandend heet, de tong vochtiger en rood, de *Diarrhoea* steeds voortdurend, de buik opgezet en pijnlijk.

Angina, *Erysipelas* en *Parotitis* waren bij sommigen de vorm, waaronder zich de zinkingen vertoonden, weinigen leden aan *Peripneumonie*, waarbij *vesicantia* goede diensten bewezen, in twee gevallen werd er eene aderlating gevorderd.

Aanzienlijk klom het getal van de *tertianae*, terwijl de beide overige vormen niet voorkwamen.

Onder de *exanthemata* bevond zich een meisje van 26 jaren met *Varioloïden*, die in hare jeugd regelmatige koepokken heeft gehad. Vóór de *eruptie* was de benaauwdheid, staande de ziekte, de keelpijn hevig, het getal pokken menigvuldig, de zwelling der huid algemeen, en vele *Petechiae* rondom de *genitalia.* Op den tweeden dag na de *eruptie;* hoe hevig zich de ziekte ook liet aanzien, waren reeds velen, en op den achtsten dag der ziekte, alle de pokken verdroogd en vele reeds afgevallen.

Door de stads-doctoren werd het veelvuldig voorkomen van *Febres petechiales* vermeld, welke ziekte zich reeds hier en daar in Februarij had geopenbaard, nu als *Epidemia intercurrens* bestond, en blijken gaf van besmettelijk te wezen.

In twee huisgezinnen bestonden er *Varicellae;* één persoon kreeg *Scarlatina.*

Vijf kinderen in drie huizen hadden *Tussis convulsiva.*

Aan *Peripneumonia notha* stierf eene 64jarige vrouw, eene van 81 jaren aan *apoplexia.*

In vier weken stierven 478, alzoo per week 119½.

Dooden. Een *Peripneumonia.*
Een *Morbus maculosus.*
Een *Apoplexia.*
Een *Hydrops universalis.*

Mei. Op den 3^{en} zwaar onweêr met stortregen, den 13^{en} zigtbare zonsverduistering, den 23^{en} zeevlam.

Met hevige en aanhoudende N. en NO. stormen viel er veel regen, hoewel er ook sommige heldere dagen kwamen. Het was inderdaad winter-koud, de plantengroei traag, de zieken menigvuldig.

De aanhoudende koortsen, steeds zinkingachtig, waren zeer verminderd, en maar een viertal *Pneumonien.*

De kraamvrouw, in April vermeld, stierf op den 12en dag der ziekte.

Op den zesden dag was de *Diarrhoea* verminderd, de buik geslonken en van nu af aan niet meer pijnlijk, de koorts hoewel aanhoudend maakte slechts kleine verheffingen des avonds, de tong werd vochtig aan de randen, en de *Aphtae* op het midden los. Intusschen bleef de huid brandend heet, hik en benaauwdheid namen toe en de krachten bezweken allengs. Bij opgekomen *Delirium* bezweek de vrouw, na veel lijden, geheel uitgeput.

De *tertianae* werden nog menigvuldiger. Bij velen werden *Catarrhale* verschijnselen waargenomen, anderen begonnen met een dik beslagen drooge tong, soms vergezeld van *Obstipatie*. Maar alle die verschijnsels hielden mij niet terug om, bij de eerste *Apyrexia* het *Chininum* te geven, en steeds met het beste gevolg; naar gelang der omstandigheden, dit middel toedienende, vereenigd met *diaphoretica*, *resolventia* of zachte *eccoprotica*. De vroegere verschijnselen van eene gestoorde werking der eerste wegen werd nu niet waargenomen, als in zeer enkele gevallen.

Behalve de genoemde *puerpera* bezweken twee bejaarde vrouwen aan *Apoplexia*, eene aan *Hydrothorax*.

In vier weken was de sterfte 541. per week 135¼

Dooden. Een *Febris puerperalis.*
" *Febris adynamica.*
" *Apoplexia.*
" *Hydrothorax.*

In Junij begon eindelijk, na veel regen en driemaal donder, eene aangename doorgaande zomerwarmte met aangename ZW. Z. en W. wind.

Als in een oogenblik waren de *Catarrhale* koortsen en de verkoudheid als verdwenen. Een tweetal ligte *Febres adyna-*

micae en eene *Febris gastrica* kwamen onder mijne behandeling.

De *tertianae* bleven even menigvuldig, geene *quartanae* en slechts weinige *quotidianae.*

Aan *Variolae confluentes* behandelde ik een jongeling nimmer gevaccineerd. Vóór mijne komst, daags voor de *eruptie* had hij een *Emetico catharticum* genomen, hoewèl zwaar ziek, herstelde hij zeer gelukkig.

De sterfte in vijf weken 583. per week $116\frac{3}{5}$

Dooden. Een *Phthisis pulmonatis.*
〃 *Atrophia abdominalis.*

Julij de zeer matige zomerwarmte werd dikwerf afgewisseld door regen en wind uit het W. en ZW. De graangewassen beloofden veel. De aanhoudende koortsen waren geheel verdwenen, de *tertianae* zeer verminderd.

Enkele ligte *Pneumonien* werden spoedig genezen. Intusschen waren de gevallen van die ziekte bij anderen zeer menigvuldig en werden gelukkig met VSS. behandeld.

In twee huisgezinnen *Tussis convulsiva.* Enkele *Prosopalgia* en *Cardialgia* hadden een *typisch* karakter en troffen dezelfde personen bij herhaling. *Chininum* met *subcarb. ferri* bragt meestal hulp en genezing, doch moesten soms door *Opium* ondersteund worden.

Een man van 41 jaren, vroeger in dienst van Venus en Bacchus, was in de vorige maand van eene *tertiana* door *Chininum* schijnbaar genezen, doch behield eene geel grijze kleur van het aangezigt. Op den 1en Julij kreeg hij des nachts eene hevige koorts. Na den afloop waren de krachten geheel uitgeput, de tong purper rood, hik en angst in de *praecordia*, goede stoelgang na een Clysma. *Inf. Valer.* met *Chinin.* en *Liq. Anod. Hoffm.* Er kwam geen koorts terug, maar hij ijlde stil en onafgebroken. Op den 4en Julij maakte eene flaauwte, onder groote benaauwdheid, een einde aan het leven.

In vijf weken de sterfte 511. per week 102$\frac{1}{5}$

Dooden. Een *Febris adynamica.*
〃 *Apoplexia.*
〃 *Atrophia.*

Augustus was met zeer ongestadigen wind, dikwerf intusschen N. en NO., meer koel dan warm en daarbij zeer veranderlijk, er viel veel regen en tweemaal onweêr.

Er waren weinig zieken, wederom enkele *Febres continuae catarrhales* en een paar *gastricae.* Beide laatsten werden met zachte *Eccoprotica* behandeld en genezen. Intusschen was de eene met *Icterus* gepaard en reeds in den aanvang met hik en groote zwakte verbonden, zoodat bij de eerste remissie al spoedig het *Chininum* tevens werd toegediend.

De *tertianae* waren op dezelfde hoogte gebleven.

Er stierf eene oude vrouw aan *Gangraena senilis.*

In vier weken de sterfte 489, per week 122$\frac{1}{4}$.

Dooden. Een *Gangraena senilis,*

September was veranderlijk met veel wind en regen: nu eens warm, en dan wederom guur, meest met Z. en ZW. wind.

Er kwamen wel meerdere zinkingaehtige koortsen, welke men eigenlijk meer eene zware verkoudheid moest noemen, keelpijn en roos waren bijna geheel verdwenen.

De *tertianae* wat meer in getal, maar geene *quotidianae* of *quartanae.* Nog enkele *typische prosopalgiae.*

De *Scarlatina* vertoonde zich in drie huisgezinnen en bepaalde zieh tot één persoon in elk huis.

Ik had geen sterfgeval; in vier weken bedroeg de sterfte 451, per week 115$\frac{1}{4}$.

Dooden. Geene.

Oetober bleef met ZW. wind zeer stormaehtig, veel regen en mist, drie dagen met hagel en sneeuw: op den laatsten dag vorst.

Zelden geeft het najaar zoo weinig zieken als thans. Een paar gastrische koortsen verliepen gunstig onder *laxantia*. De borstaandoeningen waren weinig in getal, de zinkingkoortsen ligt en onbeduidend. De *tertianae* verminderd.

Ik verloor twee meisjes aan *Encephalitis* onder hevige stuipen, bij de eene kon schrik als aanleidende oorzaak worden beschouwd. Bloedzuigers en *Calomel* bragten zelfs weinig vermindering aan van de toevallen en vermogten evenmin iets als *derivantia;* beide bezweken in weinige dagen.

Scarlatina duurde slechts voort in één huisgezin.

Weinigen leden aan *Diarrhoea*, één aan *Cholera nostras.*

Een zevental lijders aan *Scrofulosis* verslimmerde zeer met opzetting en pijn in de gezwollen klieren.

Behalve de twee kinderen stierf er één aan *Catarrhus suffocativus* en eene 50jarige vrouw aan uitgebreid *Decubitus gangraenosus* op het heiligbeen.

In vijf weken was de sterfte 559, per week $111\frac{4}{5}$.

Dooden. Twee *Encephalitis.*
Een *Catarrhus suffocativus.*
Een *Gangraena.*

November bleef, met steeds heerschenden ZW. wind, bestendig stormachtig, met veel regen, guur. Op den 29en was er een hevige orkaan uit het ZW., welke die van 9 Nov. 1800 verre in hevigheid overtrof.

Er kwamen meer *Febres continuae catarrhales.* De meesten waren zeer eenvoudig en eindigden op den 3en of 5en, zelden op den 7en dag, onder een ruim zweet.

Slechts ééne kraamvrouw was ernstig ziek met plaatselijke stekende pijnen in de borst, welke bloedzuigers vorderden, en eene telkens terugkeerende *Diarrhoea*, *Aphthae* en hik; eerst op den 14en dag week de koorts onder ruim zweet.

De *Pneumonien* waren weinig in getal.

De *tertianae* waren verminderd, enkele *quartanae* verschenen, velen hadden intermitteerende *Prosopalgia*.

Scarlatina in één huisgezin bij één persoon.

Hypochondrische en *Hysterische* lijders worden veel gekweld door hartklopping en benaauwdheid. Er bestond meestal trage stoelgang, en wanneer deze rijkelijk bevorderd was, verminderden de lastige toevallen al zeer spoedig.

Voor de lijders aan *Phthisis Pulmonalis* was deze maand zeer bezwarend. De hoest was meestal hevig en de *expectoratie* moeijelijk, zoodat *anodyna* en *expectorantia* in stede van de gewone voedende of versterkende geneesmiddelen moesten gegeven worden.

Slechts ééne vrouw, die reeds jaren geleden had bezweek aan *Peripneumonia notha.*

De sterfte was in vier weken 486. per week 121½

Dooden. Een *Peripneumonia notha.*

December. Na veel regen met ZW. en W. storm en twee malen onweer, begon in de laatste week, met NO. en O. wind, eene scherpe koude met vorst en sneeuw. Op de gezondheid scheen de weersverandering minder van invloed, daar de zieken niet vermeerderden en de sterfte eenigzins afnam.

De *Febres continuae* waren het meest in getal en daarbij voegden zich velen met verkoudheid, allen zuiver zinkingachtig en spoedig onder een ruim zweet eindigende. Van denzelfden aard waren de *Pneumonien*, zoodat er slechts bij ééne zeer volbloedige vrouw eene aderlating vereischt werd.

De *tertianae* waren maar vier in getal, *Prosopalgiae* verminderden. Zonder eenige bekende reden bereiken thans de *intermittentes* haar einde, welke het geheele jaar door zoo menigvuldig, zonder onderscheid van weer of jaargetijden, geheerscht hadden.

In twee huisgezinnen was *Tussis convulsiva*, in het eene bij drie kinderen.

Er kwamen eenige lijders aan *Scorbutus*, allen waren jonge voorwerpen, het lijden bepaalde zich uitsluitend tot den mond. De geneeswijs, met een spoedig en gelukkig gevolg, werd begonnen met het toedienen van *eccoprotica* daarna van een decoct *C. Peruv. met Cerev. Antisc.* en eene zamentrekkende en versterkende mondspoeling.

De sterfte in vier weken 450, per week $112\frac{1}{2}$

In dit jaar heeft vooral onder de mindere klasse de kinkhoest geheerscht.

De kinderziekte bleef bestaan, maar slechts 47 personen werden daarvan het offer.

Dooden. Een *Phthisis pulmonalis.*

1837.

In dit jaar zijn geboren,	M.	3666.
" " " " "	V.	3583.
		7249.
" " " " gestorven,	M.	4137.
" " " " "	V.	3957.
		8094.
alzoo meer gestorven,		845.

In Januarij werd de Noordelijke wind weder spoedig door een bestendigen ZW. vervangen. In het begin van de maand waren de grachten bevroren, doch al spoedig kwam het vochtige en mistige weder terug, en gedurende enkele dagen

was de aarde met een dik sneeuwkleed overdekt. Op den laatsten Januarij was het wederom fijn koud met vorst, twee dagen vroeger was het vriezen reeds begonnen.

Allengs waren de *Febres catarrhales* in getal toegenomen; een zeer stinkende mist overdekte de stad op den 17^en^, en na den 20^en^ kwamen er vele gevallen van *Catarrhus epidemicus (Influenza)*. Algemeen begon zij met een gevoel van zwaarte en pijn door de leden; dan volgde er koorts met roode en stekende oogen, keelpijn en hoest. In slechts één geval werd eene aderlating, zelden bloedzuigers aan de keel, noodzakelijk, *involveerende* dranken met *nitrum* en *Sp. Minder.* bevorderden het zweet, en de genezing ging gemakkelijk; soms moest de stoelgang bevorderd worden.

Wij zien deze ziekte, welke in het jaar 1833 in den zomer begon, nu in den winter optreden, en dat wel na een gewigtig verschijnsel in den dampkring, waarvan al aanstonds bij velen eene onaangename gewaarwording veroorzaakt werd. Haar bestaan was nu veel korter, dan in het eerstgenoemde jaar, hare verschijnsels heviger.

De *intermittentes* waren geheel verdwenen, enkelde tusschenpozende *Prosopalgien*, *Cardialgien* en kolijken waren er nog aanwezig; de weinige tusschenpozende koortsen onder de armen waren overgebleven van het vorige jaar.

Tussis convulsiva in twee huizen bij zeven kinderen.

Bij eenige neiging tot congestie werden individueele gevallen waargenomen van *Epistaxis*, *Haemoptoë*, *Haematëmesis*, *Metrorrha gia* en *Abortus*, waarvan sommigen eene VS. vorderden. *Diarrhoëen* waren niet menigvuldig, alhoewel daarvan onder de mindere klassen vele gevallen voorkwamen; gepaard met irritatie van de lever en galbraken.

Een 80jarige grijsaard, sints lang aan *oedema pedum* en borstlijden sukkelende, stierf aan *Pneum. notha.*

Een kind aan *Tussis convulsiva.*

De sterfte was in vijf weken 654 per week 130$\frac{4}{5}$.

Dooden. Een *Febris catarrhalis. (Influenza).*

" *Tussis convulsiva.*

In Februarij werd de weinige vorst al spoedig met ZO., ZW. en W. wind door mist regen en sneeuw vervangen. Op den 12^{en} een sterk noorderlicht gezien. Tusschen den 24^{en} en 25^{en} een hevige storm uit het NW. met hoog water.

Ongemeen snel greep nu de *Influenza* om zich heen, zoodat ik in deze maand 195 lijders aan haar behandelde. Over het algemeen duurde de ziekte kort, zij kon, wat lusteloosheid betreft, met eene zware verkoudheid vergeleken worden, en week dan ook onder veel drinken en onthouding. De meesten echter voelden zich zeer ziek, lusteloos, met veel pijn door de leden en zwak; dit krachtverlies bleef meermalen na de doorgestane ziekte bestaan, en vorderde een afkooksel van Kina tot herstel. De zetel der ziekte was de keelholte en luchtpijp, maar vooral werden de longen aangedaan: de tong was dikwerf droog en met een geel vlies bedekt, de koorts duurde van drie tot zeven dagen. De stoelgang was traag en moest door *eccoprotica* bevorderd worden. Voor eene gewigtige en zelfs gevaarlijke aandoening der longen, welke in eene eigenaardige ontsteking, met groote neiging tot geheel verlies van krachten, scheen te bestaan, pleit vooreerst de doorgaande moeijelijke ademhaling, en de lastige en aanhoudende hoest, met eene moeijelijke *expectoratie.* Goede diensten deden eene warme pap of een *Vesicatorium* op de borst, een decoct *althaeae* met *nitrum*, *kerm. miner*, *vin antim*, *Syr. Papap. alb. Pulv. dover.* of enkele druppels *Laudanum.* Maar ook ten andere de noodlottige gevolgen van eene aderlating, wanneer deze door de hevige toevallen, door groote benaauwdheid, stikkensnood en geheel belem-

merden hoest, aangewezen, dringend gevorderd werd en ook misschien dan de *Euthanasie* bevorderd heeft. Driemaal moest ik dit, bij krachtige en anders zeer gezonde menschen, ondervinden.

Eene vrouw, 37 J., waar de *menses* langen tijd waren uitgebleven, doch nu geregeld vloeiden, kreeg onverwachts hoest met pijn door de leden, en een groot gevoel van zwakte; des avonds eene hevige stekende pijn boven den kam van het regter darmbeen. Bloedzuigers op de pijnlijke plaats en een *Decoct. althaeae* met *Syr. pap. alb.* worden toegediend.

2e dag. Weeke pols, ruim zweet, moeijelijk ademhaling met veel hoest, dezelfde pijn. Wederom bloedzuigers, $\frac{1}{2}$ gr. *Calomel* en 1 gr. *Extr. Hyosc.* om 't uur, des avonds verligting.

3 d. de pols hard en gespannen, de pijn hevig, de ademhaling kort en moeijelijk, insgelijks de hoest, de urin dun en hoog rood van kleur, de stoelgang natuurlijk. Eene VS. van zes ons, het bloed heeft eene ligte *crusta. Aq. Hord.* met *Extr. gram. aq. Lauroc.* en *Liq. Tert. fol. Tart.* des avonds ruime stoelgang.

4 d. kleine zwakke snelle pols, groote zwakte, versnelde ademhaling, gemakkelijke hoest, wit papachtig beslagen tong, geen pijn, ruim zweet, dikke urin. Een *Vesicatorium*, waar de pijn geweest was. Een *decoct.* van *althaea* met *Sp. Minder.* en *Sal sedat.* Des avonds verheffing, na een *Enema* ruime stoelgang.

5 d. kleine zwakke pols, moeijelijke ademhaling met bezwarenden hoest en opgeven, zuivere tong, ruim zweet en dikke urin. Hoog roode regter wang, pijn onder de linker mamschijf. Poeders met *Kerm. miner.* en *Extr. Hyosc.* Des avonds volgt een zacht sterven.

Een sterk, dik en volbloedig man, bijna 60 J. oud, krijgt

koorts met hoest en pijn door de leden. Zij is reeds den volgenden dag onder een ruim zweet geëindigd, en daar hij, bij gebrek aan *sedes* een beslagen tong had, wordt op den derden dag de stoelgang door een *Eccoproticum* bevorderd.

4 d. Hevige koorts met groote benaauwdheid en belemmerde ademhaling, volle harde pols en een zeer rood en opgezet gelaat. Eene ruime VS.; daarna een *Vesicat.* op de borst. Poeders met *nitrum* en *Tart. Emet.* gr. j op 12 p. 's avonds ijlhoofdigheid. Op een *Clysma* ruime ontlasting.

5 d. Hevige koorts, volle harde en gespannen pols, drooge heete huid, beslagen tong, bestendig en hevig *delirium*, moeijelijke ademhaling. Bij de tweede ruimere aderlating had het bloed eene dikke *Crusta inflamm.* Op een *Clysma* ruime *sedes.* Dezelfde middelen. Des avonds ruimer en zachter pols bij toenemend *delirium.*

6 d. Harde gespannen pols, heete brandende huid, veel en moeijelijk hoesten, zeer belemmerde ademhaling, dik beslagen tong, geen *sedes*, de oogen zijn zeer bewegelijk en rood. Bij eene derde aderlating was het bloed goed. De poeders worden afwisselend gebruikt met een *Infus. fol. senn.* met *Extr. gram.* en *aq. Lauroc.*

7 d. De koorts en alle toevallen zijn na ruimen stoelgang verminderd, hij hoest meer gemakkelijk en los, slaapt nu en dan en ijlt weinig. Met het *Infus.* wordt gestaakt.

8 d. Met een kleinen snellen pols keert het ijlen terug, de ademhaling wordt snel, kort en rogchelend, en des middags om 3 ure volgt de dood.

Een Jongeling, 20 J. krijgt eene hevige koorts met hoest en drukking op de borst, welke binnen een etmaal met ruim zweet afloopt, zich daarna des avonds herhaalt en in eene *Continua* overgaat, op den 7en d. vergezeld met *Parotitis* en *Angina.* De hoest is moeijelijk en de ademhaling belemmerd wegens

eene stekende pijn onder den linker tepel, de tong hoog rood. De ontlasting wordt door een *Clysma* bevorderd. *Dec. alth.* met *aq. Lauroc* en *Vin. ant. H.* Een *Vesicatorium l. d.* Des avonds vermindering van koorts, ruim zweet.

8 d. Des avonds koortsverheffing, hoest, belemmerde ademhaling, de pijn zeer hevig, het door eene VS. afgetapte bloed heeft eene groote *Crusta Infl.*, geene verligting volgt.

9 d. Koorts, na eene zeer stinkende *Diarrhoea* verligting van toevallen, weinig hoesten, ruimer ademhaling. Dunne *sol. saleb.* met *syr. pap. alb.* en *Ipec. gr.* IV.

10 d. Zware koorts met veel zweet, slaperigheid zonder slaap. De pols zwak, geen pijn of angst, weinig hoest, ruime maar moeijelijke *expectoratie*, troebele urin. Bij den drank, poeders met *Kerm. min.* Des avonds zonder koortsverheffing zacht ijlen.

11 d. Bij matige koorts aanhoudend ijlen: de tong wit beslagen met spruw, weinig hoest, opgeven van bloederige *sputa*, de huid bij afwisseling droog en met zweet bedekt, ontlasting door een *Clysma*. Een *decoct. alth.* met *sp. nitr. d.* en *Vin. ant. H.* en de poeders met *kerm. min.*

12 d. Matige koorts, aanhoudend ijlen, de huid zweetende, de tong met spruw, de ademhaling zeer diep, de *expectoratio* ruim, de urin helder; door een *Clysma* ruime stoelgang.

13 d. Een kleine snelle pols, de heete huid met weinig zweet bedekt, veel spruw, *spasmi cynici* en *carpologie*; bestendig angstig ijlen, zoodat hij zijne lijders ontsnapt en het bed ontvlugt, de buik opgezet en bestendige drang tot ontlasting. In den namiddag sterft hij. Het lijk gaat terstond in eene hevige en algemeene ontbinding over.

Geheel anders was de loop en het sterven bij drie bejaarde borstlijders. Al aanstonds waren de krachten als ver-

nietigd. De korte hoest, hevige benaauwdheid en het ingezonken gelaat wezen genoegzaam op den naderenden dood. *Vesicantia*, *Senega* met *sulphur. aur. antim. Liq. ammon*, *anis.* vermogten niets, en binnen eene week maakte de dood een einde.

Vele lieden met verouderd borstlijden, hoewel van de *Influenza* verschoond, kregen eene *Pneumonia notha*, welke met prikkelende middelen gelukkig behandeld werd; bij eene vrouw was de ziekte hevig door *urina suppressa* ten gevolge van *retroversio Uteri;* dit plaatselijk gebrek hersteld zijnde, volgde de beterschap spoedig.

Er waren dikwerf, in ééne woning, vele menschen gelijktijdig ziek; en zonder een besmettend vermogen van de *Influenza* te ontkennen, pleit toch de plotselinge en algemeene verspreiding meer voor eene atmospherische oorzaak, dan voor een *Contagium.*

Hier en daar werd er eene enkele *tertiana* en *quartana* gezien.

Aan *Scarlatina* twee kinderen in ééne woning,

Metrorrhagia was niet algemeen, maar werd enkele malen waargenomen. Vele menschen leden aan *Obstipatio.* Teringlijders hadden het zeer moeijelijk.

Behalve de sterfgevallen vroeger genoemd verloor ik een kind aan *Atrophia*, één aan *Tussis convulsiva* en één *Phthisicus.*

De sterfte was zeer groot in vier weken 1199. per week 299$\frac{3}{4}$.

Dooden. Zes *Influenza.*
Een *Tussis convulsiva.*
" *Phthisis pulmonalis.*
" *Atrophia.*

Maart was met heerschenden N. NO. en O. wind vriezend en zeer koud, zoodat zij meer op eene winter- dan lentemaand geleek. Den 22en teekende de Therm. 24° er viel veel sneeuw en regen.

Aan *Influenza* kreeg ik geene lijders meer, maar de talrijke *Continuae catarrhales* hadden een *subinflammatoor* karakter. Dit bleek in het bijzonder bij eene kraamvrouw, waar eene plaatselijke pijn in de liesstreek bloedzuigers vorderde. Overigens werd er nergens bloedontlasting noodig, welligt door *Epistaxis* bij eenigen, bij anderen door de *Menstruatie* overbodig geworden. Meestal liep de koorts spoedig af, was dikwerf met een beslagen tong en *Obstipatio* vergezeld; het herstel was over het algemeen zeer traag, en vorderde wel eens bittere en toongevende middelen.

Bij die menigvuldige *Peripneumonien* werden maar in twee gevallen eene aderlating noodzakelijk en telkens met veel nut gebezigd; kleine giften *Calomel* waren van een gunstig gevolg, soms *Vesicatoria* heilzaam. Bij de *Febr. Continuae* werd er meer *Angina* dan aandoening der longen waargenomen.

Er kwamen meerdere *tertianae* en ook enkele *quartanae*.

In één huisgezin kregen drie kinderen *Scarlatina*. Bij het jongste meisje vertoonden zich op den 12[en] d., nadat de roodvonk geheel verdwenen was, regelmatige Mazelen met veel hoest en roode oogen. Alle drie herstelden voorspoedig.

Door *Haemoptoe*, *Metrorrhagia* en *Abortus* bleef de neiging tot bloedvloeijing kennelijk bestaan.

Eene oude vrouw bezweek aan *decubitus gangraenosus*, twee aan *Phthisis*.

De sterfte was zeer verminderd, in vier weken 633. per week $158\frac{1}{4}$.

Dooden. Een *Febris adynamica*.
〃 *Phthisis pulmonalis*.
〃 *Phthisis pituitosa*.

April. Den 20[en] eene groote maansverduistering. Het bleef koud en guur winterweer met sneeuw en regen; des nachts waren grachten en slooten bevroren. Alleen in de laatste da-

gen viel er meer zachte en groeizame regen. De wind meest Oostelijk, en schoon nu en dan West, bragt hij geen meerder zoele lucht aan.

Het getal van *Febr. continuae catarrhales* was zeer groot, het hoesten niet zoo algemeen; bij velen ging de koorts gepaard met pijn door de leden en hevige hoofdpijn, de tong was dikwerf geel beslagen, onder eene ruime uitwaseming nam de koorts een einde.

De talrijke *Pneumonien* vertoonden het *inflammatoor* karakter, bij de helft moesten algemeene aderlatingen worden gedaan, en de *antiphlogistische* geneeswijs werd met een gelukkig gevolg bekroond. Intusschen bewezen de oude borstlijders dat de *Peripneumonia notha* eene geheel andere genezing behoefde.

De *tertianae* vermeerderden, de beide andere soorten werden niet waargenomen; *Prosopalgien* in klein getal. Onder de mindere klasse waren de *Febres continuae* zeer veel verminderd en de *intermittentes* zeer zeldzaam.

Hystericae en *Hypochondriaci* hadden bij vermeerderde *obstipatio* grooter lijden, en moesten vlijtig gebruik maken van *resolventia* en *purgantia*, over het algemeen bestond er veel gebrek aan eene geregelde ontlasting.

In drie huisgezinnen was er *Tussis convulsiva.*

Er waren veel zieken: ik verloor eene vrouw aan *Phthisis meseraica,* één grijsaard aan *Febr. adynamica*, en één kind aan *Pneumonie.*

De sterfte was in vier weken 754, per week 188½, alzoo zeer aanmerkelijk.

Dooden. Een *Febris adynamica.*
" *Peripneumonia.*
" *Atrophia abdominalis.*

Mei was met N. en NO. wind zeer koud, er viel hagel

en sneeuw, zelfs vroor het nog, de lucht was meest betrokken voehtig en onaangenaam, er werd geen lente bespeurd en de ontwikkeling van boomen en gewassen was zeer traag.

Intussehen waren, te midden van veel verkoudheid, de zinkingkoortsen aanmerkelijk verminderd; deze, meest met wat hoest gepaard, waren onbeduidend en weken spoedig.

De *Peripneumonien* behielden het *inflammatoor* karakter, meermalen deden aderlatingen en *Calomel* goede diensten. Bij minder hevige gevallen was toch hetzelfde karakter duidelijk, en *Vesicantia* van veel nut, de *Phlogosis* scheen bij de mindere klasse verdwenen. De *intermittentes* waren aldaar toegenomen, doch onder mijne behandeling was het getal zeer klein.

Eén kind kreeg Mazelen, ook openbaarde zich *Scarlatina.*

Aan *tuss. convulsiva* in drie huizen, leden negen kinderen.

De neiging tot bloedvoeijing bleef bestaan.

Ik verloor eene vrouw aan *Febr. Puerperalis.* Op den 3^en^ d. na eene tanggeboorte van een dood kind kwam er koorts met algemeene pijn door den buik, *meteorismus*, stinkende *lochia* en eene hevige *diarrhoea.* Poeders met *Caphura* en *Ipecac.*, *hirud.* op den buik.

4^en^ d. bestendig koorts, zachte weeke pols en tong, vochtige huid, des avonds eene natuurlijke ontlasting, geen pijn, maar zeer stinkende *lochia.*

5^en^ d. pols voller, goede tong, meerder pijn en *meteorismus.* Acht *hirudines*, des nachts op nieuw *diarrhoea.*

6^en^ d. Goede pols, gelaat natuurlijk, tong met veel spruw, veel stinkende *diarrhoea*, groote angst, *meteorismus* zonder pijn.

6^en^ d. 'S morgens vroeg een zachte dood.

De sterfte was zeer verminderd in vier weken 422 per week 113.

Dooden. Een *Febris puerperalis.*
" *Febris adynamica.*

Junij begon met koud en vochtig weder en veel wind uit het NO. en NW. doch was na de helft bestendig en aangenaam warm, de wind W. en ZW. één onweer.

Het getal zieken was aanmerkelijk verminderd, vooral dat van de aanhoudende koortsen, welke met algemeene pijn in de leden, en een beslagen tong, meer het *rheumatisch* karakter aannamen, en bij anderen van *gastricismus* melding werd gemaakt

De *Pneumonien* bleven steeds *inflammatoor*, en werden met aderlatingen, in één enkel geval met *Cucurbitae sanguinolentae* gelukkig bestreden; eene reeds in jaren gevorderde, zwakke vrouw, moeder van vele kinderen bezweek op den 6^{en} dag, nadat zij door eene V.S. veel verligting ondervonden had, onder moeijelijk opgeven, in eene hevige koorts.

Er waren maar enkele *tertianae.* Mazelen bij vijf kinderen in twee huizen, zij begonnen echter meer algemeen te worden. Hier en daar komen gevallen voor van *Tussis convulsiva.* Trage ontlasting bleef nog bij velen bestaan.

Behalve genoemde vrouw aan *Pneumonie* stierven er twee aan *Phthisis.* In vier weken was de sterfte 457, per week 114½.

Dooden. Een *Peripneumonia.*
Twee *Phthisis pulmonalis.*

In het begin van Julij was het weder guur en ongestadig met veel regen en storm uit het NW. en NO., driemaal onweer, altijd een zwaar bewolkte of betrokken lucht, daarna was het warmer maar niet bestendig, eens teekende de Therm. 78°, den 28^{en} nam men hier een fraai Noorderlicht waar in het NNO. des avonds ten 9 ure 45 min. Ten 10 ure 9 min. was de lucht hoog rood, zij betrok een kwartier later en verhinderde de verdere beschouwing.

De weinige *Febr. Continuae* waren nu eens met hoest en keelpijn, en dan onbeduidend; of heviger, met aandoening van de buiksingewanden gepaard, zij namen een aanvang met pijnlijke *diarrhoea*, waardoor een enkele maal bloedzuigers noodig waren, en op die menigvuldige ontlastingen volgde trage stoelgang: *Resolventia* met *Ipecac* deden goede diensten, daarna werd *Rheum* met nut gegeven. Een zeer lastig verschijnsel waren *Aphthae*.

De *Pneumonien*, hoewel weinig in getal, waren nog zeer hevig en hardnekkig, vorderden eene aderlating, eens zelfs bij herhaling. Konden ook deze gemist worden, dan moest *Calomel* worden gegeven. Allen genazen, maar sommigen waren zeer gevaarlijk. Van deze ziekte was geen spraak bij de armen, waar vele gevallen van koorts in ligten graad bestonden. Er waren maar zeer weinige *intermitt. tertianae.*

De mazelen vermeerdereen in getal en waren meestal gevaarlijk door een hevig *Inflammatoor* lijden der longen, waarmede groote angst en een gedurig lastig hoesten gepaard ging. Kwam er staande de *eruptie* eene rijkelijke *Epistaxis*, zoo verdwenen alle gevaarlijke verschijnsels, bleef zij uit, dan bragten *hirudines* meestal eene goede uitkomst.

Bij een driejarig meisje begon de ziekte met hevigen hoest vergezeld van een *Croup* geluid. Na bloedzuigers en poeders met *Calomel* verdween dat geluid, en de ademhaling scheen ruimer, ook kwam er op den 3en dag eene regelmatige *eruptie:* er werd een *Vesicatorium* op de borst gelegd en poeders met *kerm. min.* gegeven, doch den vierden dag stierf zij hevig benaauwd.

Bij een ander meisje, van dezelfden leeftijd, werd ik geroepen op den 7en dag, nadat het *exanthema* reeds geheel verdwenen was. Het lag met een bleek koud gelaat, angstig hijgende, met hoest zonder opgeven en eene reutelende

ademhaling. Een *Vesicans* werd op de borst gelegd en een *Mixt.* met *Tart. Emet. gr.* 11 en *Liq. Amm. Anis* gegeven, het stierf op den 9^{en} dag.

De *Tussis convulsiva* verspreidde zich niet verder.

Er kwamen enkele *Gastroses.*

Behalve de bovengenoemde kinderen; verloor ik een zuigeling aan *diarrhoea*, en een man aan *Phthisis*, de sterfte was zeer gering in vijf weken 498, van deze aan de Mazelen 25, per week $99\frac{3}{5}$.

Dooden. Twee *Morbilli.*
Een *Diarrhoea.*
Een *Phthisis pulmonalis.*

Augustus was op het midden met ZW. en W. wind aangenaam en matig warm, met heldere dagen, op den 17^{en} teekende de Therm. 82°, viermalen onweer met regen. Eerst was het met NO. wind minder aangenaam geweest, later werd hij westelijk.

De zeer weinige *Febr. continuae* hadden nu eens zinkingachtige, dan wederom *gastrische* verschijnselen; eenige dreigden een *intermitteerend* beloop te zullen aannemen; bij allen was er lusteloosheid en een spoedig verlies van krachten op te merken, zoodat met *diaphoretica* en *evacuantia* ligte bittere middelen met nut verbonden werden, en bij *intermissie* het *Chininum* gegeven werd.

De *Pneumonien* behielden het *inflammatoor* karakter, zelfs in zoo hoogen graad, dat zij eene herhaalde aderlating vorderden; bij minder hevigheid bewees *Calomel* uitstekend nut, en bij allen werd de *antiphlogistische* geneeswijs met goed gevolg gebezigd.

Intermittentes waren zeer zeldzaam, ook de *typische* pijnlijke aandoeningen verdwenen.

Hoezeer de mazelen van het eene kind op het andere

overgingen, kwamen zij mij slechts voor in vier huisgezinnen, en verliepen goedaartig; zij bleven echter in de stad vrij algemeen bestaan. Bij één waren er heviger *inflammatore* toevallen, welke door het aanzetten van bloedzuigers en *Calomel* gelukkig overwonnen werden.

Het getal zieken was klein. De sterfte in vier weken 410, per week $102\frac{1}{2}$.

Dooden. Een *Diarrhoea.*

September was de wind even veel malen uit het O. als uit het ZW., dikwerf was het stormachtig met regen en bedekte lucht, één onweer. Het getal zieken niet groot, de sterfte vermeerderd.

De *Febr. continuae* hadden maar zelden zinkingachtige verschijnsels, meerendeels was de tong geel beslagen met pijn en angst in de *praecordia*, heete huid, veel neiging tot braken en daarbij *Obstipatie. Resolveerende eccoprotica* deden goede diensten. In eenige ernstige gevallen was de overgang tot *tertiana* zeer in het oog loopend, en dan hielden de nog aanwezende *gastrische* verschijnsels mij niet terug, om bij de eerste *apyrexie* het *Chininum* te geven. Hierop vermeerderde de benaauwdheid niet, en spoedig was de koorts geweken. Het was dan noodig om met bittere middelen *evacuantia* te verbinden, en de genezing was spoedig en volkomen. Een paar *Febr. adynamicae* werden met *Valer.* en *C. Per.* gelukkig behandeld.

Er was veel verkoudheid met keelpijn, *diarrhoea* en *Cholora nostras*: beide laatsten weken op *antacida* en *mucilaginosa* met *laudanum.* Van de drie lijders aan *Pneumonie* moesten er twee door VS. geholpen worden.

Eene *Enteritis*, met *hirudines* en *Calomel* behandeld, eindigde gunstig door *diarrhoea.*

Er waren maar 8 *tertianae*, 2 *quotid.*, 2 *quart.*; zij werden overigens meer in getal, naar het berigt van anderen.

In vijf huizen zeven kinderen aan Mazelen, welke alle zeer goedaardig waren.

Tussis convulsiva in drie gezinnen. Aan *Hydrops. ascitis* behandelde ik twee vrouwen, bij geen van beiden waren *intermittentes* vooraf gegaan, de eene was eene oude vrouw, bij de andere bestond de kwaal sedert langen tijd.

Ik verloor een jong en zwak kind aan stuipen met teekenen van *Hydrocephalus internus* zonder eenig spoor van *Congestie*; en eene *Asthmatische* vrouw, die sedert lang blijken gaf van *Hydrothorax*.

Bij de *Pneumonia* bleef het *inflammatoor* karakter nog bestaan, maar overigens was de neiging tot *gastrosis* zeer kennelijk, en een meer *adynamisch* lijden als naderend te verwachten.

De sterfte in vier weken 521, per week 130½.

Dooden. Een *Encephalitis.*
〃 *Angina pectoris.*

In October viel er niet veel regen, eens onweer, enkele stormachtige dagen uitgezonderd, was het met een bewolkte lucht matig en aangenaam warm, vele ZW. en W. winden.

Ook waren er niet veel zieken. Doch de *Febr. continuae* zeer vermeerderd. Velen er van waren met kennelijke zinkingachtige verschijnsels, doch de meesten met *gastricismus* gepaard, blijkbaar uit een' dik meest zwart beslagen tong en veelvuldige *diarrhoeën*; in een zeer hevig geval week de koorts eerst op den 20en dag; bij eene vrouw vorderde een stekende pijn boven het regter darmbeen, met benaauwdheid en hoest, eene VS., het bloed was zeer ontstoken.

Nu eens moesten *resolv.* met *Vinum Ipecac.*, dan wederom *mucilag.* met *Pulv. Dov.* gegeven worden, in enkele gevallen deden *vesicantia* goede diensten.

De *Pneumonien* waren bijna verdwenen en alle zuiver zin-

kingachtig. *Diarrhoeën* waren menigvuldig. Even zoo *Haemoptoë* en *Metrorrhagie.* Er waren meer teekenen van zwakke vaten dan van *Plethora.*

Twee vrouwen leden aan zuivere *Enteritis* en herstelden onder eene *antiphlogistische* geneeswijs. *Interm. tertianae* zeer zelden.

De Mazelen breidden zich verder uit, insgelijks de *Tussis Convulsiva.*

Ik verloor eene oude vrouw aan *Tabes;* mijn zoon 20 J. aan *Haemoptoë* bij bestaande *Tuberculosis pulmonum.* Hij werd op den 2en Sept. plotseling door *Haemoptoë* overvallen; onder herhaalde VSS. scheen na eene week tijds de *congestie* naar de longen veel verbeterd. Vooral was het opruimen van *sordes* zeer gunstig; er bestond bij hem van de geboorte af aan *atresia ani,* en altijd een moeijelijke stoelgang. Na den 19en met eene *Epistaxis* vermeerderde de *Congestie,* en er ontstond eene zigtbare vermagering. Er kwamen *sputa purulenta,* en onder hevige benaauwdheid stierf hij den 11en October. Beide longen waren geheel met tuberkels bezet. Een steenlijder aan *ruptura vesicae.*

De sterfte was in vijf weken 673 per week, 134$\frac{3}{5}$.

Dooden. Een *Haemoptoë.*
〃 *Tabes senilis.*
〃 *Calculus vesicae.*

November begon met storm en onweer, daarna bleef de lucht betrokken, onstuimig met veel regen en sneeuw, maar eenmaal was er vorst, en de maand besloot met zwaren mist; de wind bestendig ZW. of W., tusschen den 14en en 15en een sterk noorderlicht.

De *Febres continuae* waren bij velen met zinkingachtige verschijnselen gepaard en verliepen spoedig, meerderen waren met *gastrische* toevallen ernstig ziek, en gaven al spoedig tee-

kenen van een groot krachtverlies. De toediening van opwekkende middelen met *Sp. Minder.* en *antimonialia* werkte gunstig, en bij de zorg voor geregelde ontlasting, waren voedende en versterkende middelen heilzaam. Bij een sterk en gezond man van 60 J. scheen een spoedig opkomend *abcès* op den *pectoralis major* aan de regterzijde eene gunstige *crisis* te beloven, doch bij de *incisie* gaf de *ichoreuse* en ontmengde toestand des bloeds geene gunstige verwachting. Met een groot *decubitus gangraenosus* verslimmerde de toestand, en op den 33[en] dag der ziekte maakte de dood een einde aan zijn lijden.

Bij vele *Pneumoniën* bleef de *Status inflammatorius* nog eene VS. vorderen, desgelijks bij een *Pleuriticus;* terwijl een ander meer tot het *rheumatische* naderde.

Keelontsteking was vrij algemeen. *Tertianae* waren er weinig, ééne *quartana duplex.* Er zijn zeer weinige *Intermittentes.*

De *Tussis convulsiva*, welke aan de Mazelen voorafging, scheen geëindigd, de laatsten werden *epidemiesch* en verspreidden zich zeer algemeen; met een zinkingachtig karakter waren zij zeer regelmatig; onder de mindere volksklasse niet genoeg geteld en verzorgd, stierven er toch vele kinderen aan deze ziekte. Ik verloor er twee kinderen aan, staande de *eruptie*, de een had lang aan *Caries* geleden.

Men hoort van het ontstaan der kinderpokken.

Er bleven nog *Metrorrhagiën* bestaan, en verscheidene *Abortus* volgden daarop.

Behalve de drie genoemden, verloor ik een scrofuleus kind aan *Diarrhoea*, dat bijna stervende in behandeling kwam.

Eene 64 J. vrouw had, na een hevigen schrik, twee aanvallen van *tertiaan* gehad; ik vond haar bijna bewusteloos te bed liggen met een drooge zwarte tong. Na

het nemen van vier lepels uit een *Mixt.* met *Chininum* kwam de derde aanval, waarin zij *apoplectisch* stierf.

De sterfte in vier weken 518, per week 129½.

Dooden. Een *Febris Catarrhalis.*
Twee *Morbilli.*
〃 *Diarrhoea.*

December begon met scherpen O. wind, koud en vriezend te worden, doch op de helft van de maand werd het, met ZW. wind, vochtig en mistig met natte koude.

De *Febres Continuae*, niet veel in getal, waren meest met eene aandoening der eerste wegen gepaard, walgen en *Diarrhoea* de gewone verschijnsels, zonder met *adynamia* zoo zeer gepaard te gaan. Herstelde huiduitwaseming werkte zeer gunstig.

Er waren slechts twee *tertianae.*

De *Variolae* heerschten veelvuldig en waren voor velen doodelijk.

Een jongeling 25 J. waarvan men zegt, dat hij in den eersten leeftijd gevaccineerd was, stierf op den 15en d. aan *Confluente* pokken in het *Stadium Exsiccationis.*

Bij zijn broeder, 16 J. waarvan hetzelfde getuigenis gegeven wordt, komen de pokken ook tot beginnende *suppuratio*, maar zijn reeds op den 10en d. in *crustae* opgedroogd.

Eene dienstmaagd 37 d. nooit gevaccineerd, sterft op den 10en d. aan *Confluente* pokken. In hetzelfde huis kregen vijf huwbare meisjes, vroeger goed gevaccineerd, *Varioloïden*, welke reeds op den 7en dag verdroogd waren; daarenboven behandelde ik nog drie aan gewijzigde pokken, waarvan er één, op den 3en d. der *Eruptio*, door hevige benaauwdheid eene VS. noodig had, waarop alle toevallen bedaarden. Bij sommigen met *Varioloïden*, was het zeer moeijelijk om te beslissen, of er niet gelijktijdig Mazelen bestonden?

Aanmerkelijk begonnen zich de Mazelen te verspreiden, ik behandelde in deze eene maand 50 kinderen aan deze ziekte. Gelukkig verliepen de meesten zeer gemakkelijk, onder enkelvoudige zinkingachtige verschijnsels, ook was het groote getal meerendeels daaraan toe te schrijven, dat in hetzelfde gezin, niet op eens, maar achtervolgend alle kinderen ziek werden.

Behalve de twee poklijders stierf een kind aan *Atrophie.*

In vier weken was de sterfte 586 per week 146½.

Dooden. Twee *Variolae.*
Een *Atrophia.*

Hoezeer er in dit jaar geene algemeene *Constitutio Inflamm.* bestond, bleef dit karakter bestendig bij de *Pneumonie* aanwezig, en met haar begonnen ook de Mazelen in Julij. Deze *epidemie* maakte een zeer tragen voortgang, verkreeg in de maand November een *Catarrhaal* karakter, en was het meest uitgebreid in Aug. Sept. en October. De *Tussis Convulsiva*, hoezeer niet algemeen, was haar voorafgegaan en verdween in November, thans komen de *Variolae* en worden meer in December.

De *Intermittentes vernales* komen in Maart, maar breiden zich weinig uit: de *autumnales* worden er bijna niet gevonden. Aan de Mazelen stierven dit jaar 314; aan de Pokken 156. In de kraamzaal stierven 22 vrouwen.

1838.

In dit jaar zijn geboren,	M.	4023.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3717.
		7740.
〃 〃 〃 〃 gestorven,	M.	4009.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3771.
		7780.
alzoo meer gestorven,		40.

Januarij. Na eenige mistige en regenachtige dagen werd de ZW. wind door een NO. en scherpen O. wind vervangen, en de vorst begon reeds den 7en, om gestadig aan te houden. De koude was niet alleen bestendig, maar zeer hevig, en overtrof die van 1823 met ettelijke graden.

Behalve de vele aan verkoudheid lijdende, was het getal der *Febres continuae* meer dan verdubbeld. Bij zeer weinigen werden er nog *gastrische* verschijnselen gevonden; bij de meesten pijn door de leden, in de keel en hoest, de koortsen waren niet hevig, en herstelden spoedig onder een ruim zweet.

De *Pneumoniën* waren meest alle *catarhaal*, en werden met *Vesicantia* en *diaphoretica* spoedig hersteld. Slechts bij twee moest eene VS. geschieden; de een was op den 4en d. hersteld, de ander stierf op den 3en d., onder hevige *Dyspnoea*.

Een geval van *Pleuritis* in ligten graad werd met *hirud.* in drie dagen beter.

Er waren maar twee *tertianae*, maar vele *typische Prosopalgiën*.

Aan *Variolae* verloor ik een sterk, jong man, 27 j., waarvan men verhaalde, dat hij in zijne jeugd met goed gevolg gevaccinneerd werd. Hij stierf op den 7en dag aan *confluente* pokken, welke op eens als invielen, en met eene *crusta* bedekt werden, met teekenen van *Encephalitis* en *Paralysis pulmonum.*

Drie, vroeger gevaccineerden, kregen *Varioloïden,* welke reeds op den 7en d., of nog vroeger verdroogden.

Aan Mazelen behandelde ik een vijftal, en kreeg één kind aan *Tussis convulsiva.*

Metrorrhagiën kwamen nog in behandeling, ook één *Abortus.*

Behalve de twee, reeds genoemde sterfgevallen, stierf eene 88jarige vrouw aan *Marasmus;* een man, 70 j., aan *Apoplexia serosa;* en een kind aan *Atrophia.*

De sterfte was zeer groot, in vijf weken 1023, per week 204^{3}.

Dooden. Een *Peripneumonia.*
〃 *Variolae.*
〃 *Apoplexia.*
〃 *Atrophia.*
〃 *Tabes senilis.*

Februarij. De vorst bleef niet alleen aanhouden, maar was met altijd heerschende NO. en O. winden zeer gestreng. Er viel weinig sneeuw, en de lucht was veel betrokken.

Er waren twee zuivere *Febres Inflammatoriae* bij mannen aan den drank verslaafd, welke met eene aderlating spoedig genezen werden.

Van de *Febres continuae* geldt het gezegde in de vorige maand. Bij een 60 j. man begon zij met zinkingachtige verschijnselen, doch hij kreeg al ras *gastrische* teekenen met verlies van krachten en waterzucht, zoodat een ongelukkige afloop te duchten viel. Oude lieden leden veel aan *Peripneumonia notha.*

Er waren vijf *intermittentes:* de *Prosopalgiën* nog voort-

durende. Vier poklijders, hoewel zwaar ziek, herstelden gelukkig. Bij een man van 24 j. waren de toevallen zoo hevig, dat er voor de *eruptie* eene aderlating gedaan, en de *antiphlogistische methode* tot op het einde van den 6en d. moest worden voortgezet; daarna door *Eccoprotica* de stoelgang bevorderd, en op den 11en d. de rijkelijke *suppuratie* door een *Dec. C. Per.* ondersteund worden. Hij herstelde gelukkig, maar leed veel aan kwaadaardige napokken; van drie dezer lijders verhaalde men dat zij goed gevaccineerd waren.

Varioloïden waren drie in getal; mazelen insgelijks.

Ik verloor een jongen van 8 j. aan *Croup;* eene bejaarde jufvrouw aan *Hernia incarcerata:* niet zigtbaar, maar uit de verschijnselen genoegzaam te vermoeden; een man aan diezelfde kwaal na de operatie; eene bejaarde vrouw aan *Peripneumonia notha;* eene andere aan *Hydrothorax.* De sterfte was in vier weken 754, per week 188½.

Dooden. Twee *Laryngitis.*
Een *Peripneumonia.*
〃 *Peripneumonia notha.*
〃 *Hydrothorax.*
Twee *Hernia incarcerata.*

Op den 13en Maart draagt het ijs nog menschen, en eerst op den 22en is het geheel verdwenen; dagen met storm en regen wisselen af met vorst. De Ooste wind met den ZW. Er valt regen en hagel, en de lucht is betrokken en stormachtig.

Het getal zieken is, buiten verkoudheid en *Diarrhoea*, zeer groot, vooral aan *Febres continuae.* Over het algemeen bleven er meer *catarrhale* dan *gastrische* verschijnsels, de laatsten gaven bij twee lijders het beeld van eene *Febris adynamica*, *evacuantia* met zacht opwekkende middelen werden gunstig

vereenigd. Zweet en urin waren in den regel *critisch.* Van de zes *Pneumoniën* vorderden twee eene V.S., binnen drie en zeven dagen waren beiden genezen. De overigen, zuiver *catarrhaal*, werden met *Pulv. Dov.* en *Vesicantia* spoedig geholpen. Er waren maar drie *intermittentes.* Van de elf lijders aan *Variolae* bezweken een kind van negen weken, en een van zeven maanden; het eerste op den 7^en^, het tweede op den 11^en^ d.; de pokken waren *confluentes petechiales* en hadden zich veel in de keel geplaatst, waardoor eerst het slikken belemmerd, en daarna *Asphyxie* geboren werd. Van vroegere Vaccinatie was niets bekend.

Drie zusters, goed gevaccineerd, en één broeder kregen *Varioloïden* van hunne zuster, waarvan mede getuigd werd dat zij de koepokken had gehad, doch thans regelmatige en goedaardige *Variolae* doorstond.

De Mazelen bepaalden zich tot drie kinderen in één huis.

Vele *Hysterische* ziekelijke vrouwen hadden veel te lijden van drukking in de *Praecordia*, krampen, beletten stoelgang en een gevoel van zwakte met zenuwaandoening: *valeriana* met *antispasmodica*, *deobstruentia* en *aloë* of *rheum* deed goede diensten.

Diarrhoeën werden onder eene ruime uitwaseming hersteld, *Mucilaginosa* met *Pulv. Doveri* waren daarbij van nut.

Teringlijders hadden het moeijelijk; ik verloor een aan die ziekte; twee poklijders reeds vermeld; ook bezweek de man, waarover in Februarij onder de *continuae* gesproken is, en een oud man aan *Apoplexia.*

De sterfte was in vier weken 655, per week $163\frac{3}{4}$.

Dooden. Twee *Variolae.*
Een *Apoplexia.*
" *Phthisis pulmonalis.*
" *Hydrothorax.*

April was, met veel storm, regen en sneeuw, hoogst onaangenaam en koud, met heerschende ZW. en W. winden.

Onder de *Febres continuae* waren er een paar zuiver *gastrische*. De overigen waren zuivere *Catarrhales*, zeer eenvoudig en meestal binnen eene week genezen. Er bestond echter eene bepaalde krachteloosheid, zoodat de *diaphoretica* nuttig verbonden werden met zachte opwekkende middelen.

De *Peripneumoniën* hadden hetzelfde karakter en waren dikwerf met groot krachtverlies vergezeld, van *vesicantia* met toongevende *Expectorantia* werd groot nut ondervonden.

Intusschen stierf eene vrouw van 54 j. die menigwerf aan hoesten geleden had, en steeds aamborstig voortleefde.

Een paar gevallen vorderde eene V. S. bij kennelijke *Plethorici*, waar meermalen eene bloedontlasting noodig was.

Aan *Varioloïden* bij een goed gevaccineerd meisje behandelde ik maar ééne.

Mazelen kwamen bij twee kinderen in één huis, waar zij reeds bestonden.

Tertianae zes in getal. *Prosopalgiën* en *Cardialgiën* veel.

Aan *Phthisis* stierf ééne vrouw; de teringlijders leden veel.

In vijf weken 804 dooden, per week $160\frac{4}{5}$.

Dooden. Een *Peripneumonia notha.*
" *Phthisis pulmonalis.*

Mei gaf in den beginne eenige zachte dagen, maar was meest met N. NO. en O. scherpen wind, koud en onaangenaam, eens onweer, dikwerf eene bewolkte en bedekte lucht, niet veel regen.

Het getal van lijders aan verkoudheid met hoesten was zeer groot, maar dat met koorts verminderd, en kort van duur. De *Peripneumoniën* bleven zuiver zinkingachtig, hoewel anderen meer van een ontstekingachtig karakter gewag maken.

Eene *Pleuritis* was, na eene ruime aderlating, op den derden dag geheel geweken.

Het getal van *tertianae* begon te vermeerderen.

Aan *Variolae confluentes inflammatoriae* behandelde ik twee vrouwen, welke onder eene *antiphlogistische* behandeling gelukkig herstelden. Van vroegere *vaccine* was niets bepaald te zeggen. Er stierven één kind aan *Gangreen;* ééne oude vrouw aan *Peripneumonia notha;* één kind aan misvormde borstholte; ééne kraamvrouw aan *Cystitis;* één achtjarig meisje staande eene hevige *Febris continua,* op den 7en dag aan *Tetanus.*

De sterfte was over het algemeen verminderd. In vier weken 536; per week 134.

Dooden. Een *Febris puerperalis.*
〃 *Peripneumonia.*
〃 *Gangraena.*
〃 *Tabes senilis.*
〃 *Vitium conformationis thoracis.*

Junij. Na eenige weinige warmere dagen werd de lucht door donder sterk afgekoeld en zelfs koud, er viel veel regen met storm en een betrokken hemel. NW. en ZW. winden wisselden elkander af.

Er waren maar weinig *Febres continuae*, de meesten daarvan *rheumatisch.* Ook de *Pneunomien* hadden dit karakter zeer duidelijk, en vorderden, slechts in twee gevallen, eene V.S., maar werden overigens onder *Demulcentia* met *vin. Antim.* en *Syr. pap. alb.* binnen ééne week genezen.

Het getal *tertianae* was met twee verminderd, twee *quartanae* kwamen er voor in de plaats.

Reeds in de vorige maand hadden zich eenige *Varicellae* vertoond, welke nu in aantal vermeerderden; ook bleven er *Varioloïden; Essera*, *Rubeola* en *Urticaria* kwamen in be-

handeling. Enkelvoudige verkoudheid was vrij algemeen.

Bij zwakke en gevoelige menschen, vooral bij vrouwen, bestond er eene aandoening in de eerste wegen, nu eens met *Obstipatio*, dan wederom met *Diarrhoea*, en altijd met groote pijnlijkheid gepaard, kennelijk door gestoorde uitwaseming veroorzaakt. *Vesicantia* moesten dikwerf bij *resolventia* en *involventia* gebezigd worden. Uit dezelfde oorzaak leden een paar kinderen aan stuipen.

Een man 54 j. stierf op den 14en dag in eene *Febris continua catarrhalis* aan *Paralysis pulmonum;* een kind aan *Hydrocephalus.*

De sterfte bleef nog groot, in vier weken 484, per week 121.

Dooden. Een *Hydrocephalus acutus.*
" *Peripneumonia notha.*

In het begin van Julij was, ondanks drie zware onweersbuijen, het weder met O. wind warm, de lucht bewolkt en enkele dagen helder. Na den 20en werd het met vele regens, eens zelfs met hagel, W. en ZW. stormen, guur, koud en zeer onaangenaam. Er waren bijna geen zieken.

Drie *Febres continuae* waren van *gastrischen* aard, een met zware *Diarrhoea*, allen met spoedig verlies van krachten gepaard, maar bij eene zeer eenvoudige geneeswijze spoedig hersteld.

Kort vóór en na de aanmerkelijke weersverandering kwamen er enkele *Diarrhoeën*, en boortsen van weinig beteekenis.

Er bestonden enkele voorbeelden van de *Constitutio inflammatoria*, zoo als bij twee hevige oogontstekingen, eene *Pneumonie*, eene *Peritonitis* en eene *Enteritis;* aan deze laatste, met zeer gemengde verschijnsels, zoodat alleen van *Hirudines* kon gebruik gemaakt worden, stierf een man, die jaren lang aan *Hypochondrie* en *Melancholie* met hevige verschijnsels geleden had. Ook een *Rheumatismus acutus* ging met ware ontstekingtoevallen gepaard.

Drie *tertianen* waren de eenige *intermittentes*.

De gevoelige toestand der ingewanden, in Junij vermeld, bleef aanhouden, hoezeer het getal daaraan lijdende, niet vermeerderd was.

Kinderen met *Scrofulosis* waren meer ziek dan naar gewoonte.

Behalve de reeds genoemden stierf ééne 50 j. vrouw aan *Peripneumonia notha*, één kind aan *Atrophie*, één meisje aan *Phthisis*.

De sterfte was veel verminderd; in vijf weken 534: per week $106\frac{2}{3}$.

Dooden. Een *Enteritis*.
" *Peripneumonia notha*.
" *Phthisis pulmonalis*.
" *Atrophia*.

Augustus was met ZW. en W. wind, betrokken lucht en veel regen, koud en hoogst onaangenaam. Er waren bijna geene zieken, zeer weinige *rheumatische* koortsen liepen spoedig en gemakkelijk af; intusschen bleef het *inflammatore* karakter stand houden en maakte bij eene enkele eene V.S., bij allen *resolveerende* en *antiphlogistische* middelen noodzakelijk. Borstlijders ondervonden veel leed. Er waren maar drie *intermittentis*. In één huis kreeg ik wederom twee kinderen met mazelen.

Eene jonge gezonde dienstmeid krijgt koorts met eene algemeene eruptie van *Miliaria*: de koorts verdwijnt in één etmaal en ook de uitslag, na het toedienen van een *Infus. Sennae*. Acht dagen later komen de *menses*, en twee dagen daarna over het geheele lijf groote blazen met eene waterachtige stof gevuld, welke eene hevige pijn veroorzaken; drie dagen duurt de pijn voort, en binnen eene week is, onder het gebruik van het *Laxans* de gezondheid hersteld en de uitslag geheel verdoofd.

Nog altijd duurt de gevoeligheid der ingewanden bij zwakke menschen voort, maar daarbij komen *Diarrhoeën*, boortsen, en kleine ongesteldheden van maag en ingewanden.

Er stierven twee jeugdige menschen aan *Phthisis*; één tweejarig kind aan *Peripneumonia notha*, en één oud man aan *Apoplexia*.

In vier weken was de sterfte 360, alzoo per week slechts 90.

Dooden. Een *Peripneumonia notha*.
〃 *Apoplexia*.
〃 *Phthisis pulmonalis*.

September begon met vele aangename dagen, maar werd later met veel NO. en ZO. winden en buijen dikwerf zeer ongestadig. En toch verminderde het getal zieken nog aanmerkelijk.

De weinige *Febres continuae* kwamen nu eens meer met *rheumatische*, dan wederom met zinkingachtige verschijnsels, en weken meest op den derden dag, in een enkel geval op den zevenden. De teekenen van *Inflammatie* waren overal verdwenen en de weinige *Pneumoniën* zuiver *Catarrhaal*.

Slechts twee *tertianae*.

Twee met *Varioloïden*.

Bijna geheel was de ziekelijke gevoeligheid der ingewanden bij zwakke menschen verdwenen; *Diarrhoeën* en boortsen gering in getal.

Scrofula bleef bij vele kinderen met meerder ziektegevoel vergezeld.

Ik had geen sterfgeval.

In vijf weken was de sterfte 475, per week 95.

Dooden. Geen.

In October was het weder zeer afwisselend, zoo wat de koude als warmte betreft, als ten aanzien van de windstreek, want uit het noorden woei het even dikwerf als uit het ZW., het was daarbij stormachtig en buijig.

De koortsen waren zeer vermeerderd zonder invloed op de sterfte.

De *Febres continuae* werden allen door gestoorde huiduitwaseming veroorzaakt, maar waren nu eens met eene aandoening der longen, dan wederom met die der eerste wegen vergezeld, de laatsten waren ernstiger, scheidden zich niet vóór den 7^{en} dag, soms eerst op den 12^{en}.

Er bleven ook *Diarrhoea* en boorts. De *Pneunomiën* waren zinkingachtig en weken spoedig voor het *Pulvis doveri*; bij slechts ééne werd eene VS. noodzakelijk en met goed gevolg verrigt, het betrof eene *sanguinische* vrouw in zwangeren staat.

De *Intermittentes* waren iets vermenigvuldigd, zijnde zeven, waarvan vijf *tertianae*.

In twee huizen *Tussis convulsiva*.

Ik had geene dooden.

De sterfte in vier weken 379, per week $94\frac{3}{4}$.

Dooden geen.

November. De storm en regen met ZW. en ZO. wind werd op den 19^{en} door strenge koude met scherpen Oosten wind vervangen, het vroor reeds sterk op den 23^{en}, de grachten lagen digt, en den 27^{en} droeg het ijs menschen op het IJ voor de stad; zware regen in den avond van den 28^{en} ruimde op den laatsten dag der maand alle sporen van het ijs weg.

Het getal mijner zieken was verminderd.

De *Febres continuae catarrhales* waren zeer regelmatig, vergezeld met matige aandoening der longen: op den 3^{en} of 5^{en} dag met ruim zweet en dikke urin waren zij afgeloopen.

De *Pneumoniae*, weinig in getal, hadden hetzelfde karakter; in een paar gevallen was eene VS. noodzakelijk, eens uithoofde van zwangerschap, en in het tweede geval door eene doorgaande *Plethora*.

Eén geval van *Scarlatina.*

Tussis convulsiva in één huisgezin: *Diarrhoea* zeldzaam.

Een kind van weinige maanden, zonder zog opgevoed, stierf aan *Diarrhoea*, eene oude vrouw aan *Hydrothorax.*

In vier weken was de sterfte 437, per week 109¼.

Dooden. Een *Diarrhoea.*
〃 *Hydrothorax.*

December begon en eindigde met storm en regen: in het midden begon de vorst met mist, zij was somwijlen scherp, duurde een paar weken, en gaf heldere winterdagen. Hieraan beantwoordde de wind, welke bijna even dikwerf uit het N. en ZO. als uit het ZW. woei.

De *Febres continuae* waren met hoest, keelpijn en andere zinkingachtige toevallen vergezeld; zij waren kort van duur, spoedig en gemakkelijk te genezen.

Neiging tot ontsteking was duidelijk te herkennen in enkele gevallen van *Erysipelas*, *Ophthalmia*, *Myëlitis*, *Angina*, *Pleuritis*, en meerdere van *Pneumonie;* aderlatingen werden dringend, en somwijlen bij herhaling gevorderd, zij waren zeer heilzaam, en binnen ééne week was de genezing meestal gelukkig volbragt.

Het aanmerkelijk grooter getal van zieken was echter meerendeels aan zware verkoudheid, met hoest en keelpijn, te wijten. *Diarrhoea* was zeldzaam, zwakke en ziekelijke vrouwen hadden er veel door te lijden. Aan *tertianae* vier, aan *quartanae* maar drie lijders.

Eene gezonde vrouw, in hare jeugd met goed gevolg gevaccineerd, thans zeven maanden zwanger, had een knecht in huis met *Variolae*; zij werd op eenmaal hevig benaauwd met hoest en eene stekende pijn onder het linker schouderblad: de pols was klein en menigvuldig. Eene ruime VS. deed zeer goede diensten en de weinig overgebleven pijn

werd door een *Vesicatorium* overwonnen. Op den 4en dag kwam er eene algemeene *Eruptie*, welke als *Varioloïden* verliepen, die op den 8en dag verdroogd waren.

Haar kind een jaar oud kreeg geregelde *Variolae*, welke zeer goedaardig waren.

Er kwamen geene nieuwe lijders met *Tussis convulsiva*.

Arthritici leden hevige pijnen en waren soms ernstig ziek, één stierf na een plotseling opgekomen *Delirium*, hij gaf vroeger, en ook nu nog, teekenen van *Tubercula pulmonum*.

De sterfte was zeer vermeerderd, in vier weken 568, per week 142.

Dooden. Een *Arthritis*.

De kinderziekte had in het jaar 1838 wederom eene meerdere uitgebreidheid verkregen, en 462 personen ten grave gebragt. Zij heerschte het meest in het eerste kwartaal, en was alzoo de voortzetting des vorigen jaars, om op het einde des tegenwoordigen in omvang te verminderen.

---

1 8 3 9.

In dit jaar zijn geboren,	M.	3917.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3754.
		7671.
〃 〃 〃 〃 gestorven,	M.	3676.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3231.
		6907.
Meer geboren,		764.

In Januarij lag de aarde meest met veel sneeuw bedekt, weinig ijs lag er in het water, vorst en regen wisselden elkander af, er was nu eens uit het NW., dan wederom uit het ZW. veel en hevige storm.

Ééne *Febris inflammatoria* scheidde zich na drie groote V.SS., *per lysin*, op den 11[en] dag. De overige *Continuae*, gering in getal, waren zuiver *catarrhaal* met hoest en keelpijn vergezeld, en eindigden binnen vier dagen met een ruim zweet.

Onder de weinige *Pneumoniën* moesten er twee met VS. behandeld worden, en binnen ééne week was de gezondheid hersteld.

In één huisgezin leden vier kinderen aan *Parotitis;* buitendien kwamen er nog twee in behandeling, welke onder warm houden spoedig genazen. Er bleef eene *Inflammatore dispositie* bestaan. Slechts eene *quotidiana* en twee *tertianae* werden door mij gezien.

Tussis convulsiva in één gezin, daaraan stierf één kind; een ander aan *Scrofulosis*, staande de eerste *dentitie.*

De sterfte was zeer verminderd, in vijf weken 640, per week 128.

Dooden. Een *Tussis convulsiva.*
〃 *Scrofulosis.*

Februarij was met heerschenden ZW. en W. wind zeer veranderlijk; na veel storm en regen, kwam er nu en dan wat vorst; de aarde bleef bestendig met veel sneeuw bedekt.

De meesten leden aan verkoudheid, en daarbij was het getal van *Febres continuae* zeer gering. Hoewel allen van *catarrhalen* aard, waren er velen met aandoening der eerste wegen, vooral met *Diarrhoea* gekweld, de genezing was spoedig en gemakkelijk.

Van de vijf *Pneumoniën* moesten er drie met VS. worden behandeld; twee daarvan waren bij zwangere vrouwen, zij herstelden binnen ééne week, de derde was zeer lang en ernstig ziek; eerst door eene *complicatie* met *gastrosis*, daarna door een uitgebreid *abces* in den mond; er was geen *Catomel* gebruikt: hoewel laat, was de genezing toch volkomen. Een zwak kind van 1½ J. stierf onder hevige aanvallen van hoest, waarschijnlijk wel kinkhoest, er was geene aanwijzing tot bloedontlasting geweest, op *antimonialia* volgde *Diarrhoea* met spruw en krachtverlies; de moeijelijke ademhaling was na een *vesicans* schijnbaar verbeterd, en toch scheen eene belemmerde werking der longen den dood te hebben veroorzaakt.

Tussis couvulsiva in drie gezinnen.

Intermittentes slechts drie.

Typische Prosopalgiën troffen velen.

Een jong kind stierf aan stuipen, weinige dagen na de geboorte.

De sterfte was vermeerderd, in vier weken 584, per week 146.

Dooden. Een *Peripneumonie.*
" *Convulsio.*

Maart was met weinig regen zeer koud; niet alleen 's nachts, maar ook over dag, bleef het vriezen, en toen na de helft der maand soms buijige dagen kwamen, was de vorst in de laatste nachten zeer streng. O. en ZO. wind was dan ook de meest heerschende.

Een groot aantal menschen was zwaar verkouden met hoest of keelpijn; de koortsen waren niet veel.

De *Febres continuae* met hoest en keelpijn waren bijna allen onbeduidend. Slechts één werd ernstig ziek, en eerst op den 13en dag was de koorts geweken; hoezeer reeds na den 8en dag dikwerf uren van *Apyrexie* gevonden werden. De hoest en de verdere aandoening der longen maakten het niet raadzaam om de koorts te beteugelen. Benevens *Vesicantia* werden *Mucilag.* met *Antimonialia* toegediend.

Op den 7en dag kwam voor het eerst eene vochtige huid, en toen ook in den avond eene dikke breijige urin. De langzame genezing werd onder het gebruik van een *Dec. Lich. Isl.* geheel voltooid.

De *Peripneumoniën*, iets meerder in getal, waren zeer onderscheiden van aard. De meesten *Catharraal* weken al spoedig na *Vesicantia* en *Antimon.*

Een tweejarig kind stierf onder deze geneeswijs op den 7en dag, onder steeds toenemenden hoest en benaauwdheid, bij gemis van eene bepaalde aanwijzing tot bloedontlasting. Daarvan bediende ik mij ruimschoots bij een jongeling, diè onder *Haemoptoë* op den derden dag volkomen hersteld was.

Eene sterke dienstmaagd daarentegen, waar, bij twee aderlatingen, het bloed telkens met eene sterke *crusta* bedekt

was, stierf op den 4en dag onder hevige *Dyspnoea*, nadat de hoest, onder het opgeven van bloederige fluimen, reeds aanmerkelijk bedaard was. De pols werd klein en snel, de *extremiteiten* koud, kort voor den dood.

Vele *Anginae* en eene enkele *Pleuritis* bevestigden den *inflammatoren* aard bij sommigen, maar boven alles bleek dit bij eene zeer acute *Enteritis.*

Een 12jarig meisje kreeg eene hevige koorts, met braken, hevige pijnen in den buik, die gespannen en opgezet was, zonder ontlasting. Geen spoor van *Hernia. Hirudines, Ol. ricini* met *pulvis Doveri.* Binnen weinige uren volgt de dood onder drekbraking.

Maar twee *Febres tertianae*, en bijna geene *Prosopalgiën.*

Mijne drie dooden zijn reeds vermeld, de sterfte is iets vermeerderd, in vier weken 630, per week 157½.

Dooden. Twee *Peripneumonia.*
Een *Enteritis.*

April. Tot op den 10en bleef het nog sterk vriezen, daarna viel er weinig regen, het weder was onaangenaam, windrig en guur. De wind bestendig N., NO. of O.

De verkoudheid bleef nog zeer algemeen, maar het getal koortsen vermeerderde niet.

De *continuae* bleven zuiver zinkingachtig en genazen spoedig; een tweetal met *gastrosis* verbonden, vorderden eene voorzigtige behandeling met zachte *resolventia* en *eccoprotica*, het nut van deze matige geneeswijs bleek uit het spoedig verlies van krachten en de langzame herstelling, welke door *tonica* moest ondersteund worden.

De *Pneumoniën* waren op één na allen zuiver *catarrhaal,* en dikwerf met *alvus obstipata* verbonden. *Vesicantia* deden uitnemende diensten. De éėne, bij uitzondering zuiver *inflammatoor*, was na eene VS. met *Calomel* op den 4en dag

genezen. Veertien dagen later vorderde eene vernieuwing der toevallen wederom eene VS. Zij scheen gelukkig te slagen. De vrouw was zeven maanden zwanger, de ongelukkige afloop zal in Junij vermeld worden.

In enkele gevallen van plaatselijk lijden was het *inflammatoor* karakter kennelijk, zoo als bij *Parotitis, Encephalitis, Rheumatismus, Phlegmasia alba.*

Intermittentes tertianae drie. *Varicellae* vijf in drie gezinnen. *Tussis convulsiva* in één huis.

Eene dienstmeid sterft plotseling in een aanval van beroerte; twee kinderen aan stuipen; het eene op den vierden dag, onder kennelijke en doorgaande teekenen van *Encephalitis*, dit kind en alle hare broeders en zusters zijn zeer *scrofuleuse* kinderen.

Het andere, een achtjarig meisje, was ziek geworden met eene zware koorts, gepaard met vele *gastrische* verschijnsels. Hoofdpijn, walging en groote benaauwdheid gaven het toedienen van een *Inf. Valer.* met *Aq. Lanat. V.* aan de hand, waarop vele *ascarides* ontlast werden. Bij schijnbaar welvaren werden acht dagen later de middelen verwaarloosd, en nog dienzelfden nacht maakte eene *Convulsio* een einde aan het leven.

De sterfte was iets minder, in vijf weken 655, per week 135.

Dooden. Twee *Encephalitis.*
Een *Apoplexia.*

Mei was met NW. en NO. wind stormachtig, koud en met veel regen zeer onaangenaam; in het begin der maand waren er eenige aangename en warme dagen. Op den 20en, 30en en 31en kwam er, met Oosten wind, op den middag eene zware zeevlam.

De *Febres continuae* vermeerderden, zij waren allen gepaard met zinkingachtige toevallen, en weken spoedig en

gemakkelijk. De zwangere vrouw, in de vorige maand vermeld, kreeg vernieuwde teekenen van *Pneumonie*, welke wederom eene VS. noodzakelijk maakte, daarna was zij zeer verligt en bevond zich, uitgezonderd *Anasarca* van het regter been en moeijelijken stoelgang, tamelijk wel.

Een tweetal *Pneumoniën* vorderden eene ruime VS. en waren binnen ééne week genezen, de *crisis* geschiedde grootendeels door de urin met een sterk en dik bezinksel, in één geval vorderde de nablijvende zwakte versterkende geneesmiddelen.

Twee *tertianen* en een *quartaan*, en zeer enkele *Prosopalgiën* maakten de *typosen* uit.

Het getal lijders aan verkoudheid was zeer verminderd, groot daarentegen dat van zwakke en gevoelige menschen, welke meestal aan moeijelijke spijsvertering en verstopping leden, waaruit benaauwdheid en zenuwlijden ontstonden.

Een kind, dat lang aan *Crusta serpiginosa* leed, stierf in stuipen, zonder dat het *exantheem* verminderd was: een vierjarige jongen aan *Atrophia scrofulosa;* een meisje van ruim twintig jaren aan *Phthisis tuberculosa*. Zij had vele aanvallen van *Pneumonie* doorgestaan en scheen telkens na eene ruime bloedontlasting volkomen hersteld. Nu kreeg zij, staande de *menses*, eene hevige *Diarrhoea* met groote benaauwdheid en hoesten; de ontlasting met *pulv. Doveri* en *mucilaginosa* bedwongen zijnde, vorderde de moeijelijke ademhaling wederom eene kleine VS., waardoor veel verligting werd aangebragt, doch binnen ééne week tijds ontsliep zij zacht, onder alle verschijnselen van *Tuberculosis*.

Eindelijk stierf eene oude vrouw aan *Tabes senilis*. Zij had jaren ziekelijk en altijd lijdende doorgebragt, en al dien tijd doorgaands den stoelgang door geneesmiddelen bevorderd. Opmerkelijk was het, dat zij, in de laatste weken

het bed houdende, geregelden stoelgang bekwam zonder eenige bemoeijing der kunst.

In vier weken was de sterfte 511, per week $127\frac{3}{4}$.

Dooden. Een *Convulsio.*
" *Tabes senilis.*
" *Scrofulosis.*
" *Tuberculosis pulmonalis.*

Junij was zeer ongestadig; een onweer op den 18en bragt eenige warme dagen, twee latere koud en guur weder; er viel veel regen. De wind woei even dikwerf uit het NO. als uit het ZW.

Er waren bijna geene doorgaande koortsen, en maar twee *tertianae.* Bijna geene borstaandoeningen, en de zwakkelijke menschen genoten eene vrij goede gezondheid.

Aan *Tussis convulsiva* twee kinderen.

Een viertal aan *Diarrhoea*, een aan boorts.

Een driejarig *scrofuleus* kind stierf aan *Peripneumonia notha.*

De zwangere vrouw, breedvoerig in de beide vorige maanden besproken, beviel op den 12en zeer voorspoedig van eene gezonde dochter; één uur later werd, mij onbekend om welke reden, de *placenta* met veel moeite en pijn afgehaald. Plotseling daarna kreeg zij eene stuip, en stierf.

De sterfte was zeer verminderd, bedroeg in vier weken 429, per week $107\frac{1}{4}$.

Dooden. Een *Peripneumonia notha.*
" *Scrofulosis.*
" *Tuberculosis pulmonalis.*

Julij. Met doorgaande ZW. en W. winden was het maar zelden zomerwarmte, en dan broeijend heet. Drie malen gaf het donder. Het was stormachtig en er viel zeer veel regen. Het mogt eene vruchtbare maand genoemd worden.

Aan *Febres adynamicae* stierven twee bejaarde lieden, die

beiden, jaren lang, aan *Asthma* geleden hadden, hevige koorts met groote *Diarrhoea* maakte aan beider leven spoedig een einde.

De weinige *Febres continuae catarrhales* waren onbeduidend, maar hadden een *adynamisch* karakter, dit bleek in een geval, waar de koorts eerst op den 14en dag een einde nam; de ziekte was hevig, en daarbij meer gevaarlijk wegens een beginnend hartlijden, waaraan de man onderhevig was. Eene voorzigtige, zacht opwekkende geneeswijze, met *Pulv. Doveri* of *Pulv. Ipec.* deed goede diensten.

De *Pneumoniën* hadden hetzelfde karakter: een kind van drie maanden bezweek er aan binnen drie dagen.

Er waren vele hoestende lijders. Slechts een met boorts.

Twee *Intermittentes.*

Behalve de drie genoemde sterfgevallen bezweek eene kraamvrouw aan *Mania puerperalis.* Op den 15en dag na hare bevalling werd zij hevig verschrikt; het zog verdween en zij geraakte in een hevig en onafgebroken *Delirium*, waarin zij op den 10en dag der ziekte stierf.

In vijf weken was de sterfte 481, per week 96⅕.

Dooden. Een *Peripneumonia.*
" *Mania puerperalis.*
" *Asthma chronicum.*
" *Neonatus.*

In Augustus bleef het weder met een paar donderbuijen even ongunstig met veel storm en regen. De wind, hoewel meest ZW. en W., woei enkele dagen uit het NW.

De *Febres continuae*, allen uit gestoorde huiduitwaseming ontstaande, hadden nu eens *catarrhale*, dan wederom *gastrische* verschijnselen, zonder eenig bepaald karakter en verliepen spoedig en gelukkig.

De *Pneumonia* verdiende naauwelijks dien naam, meer dien van zware verkoudheid.

Er bestonden enkele *Diarrhoeën*, drie *tertianen*, en zeer enkele *Prosopalgiën*.

De sterfte in vier weken 370, per week 91½.

Dooden. Geen.

September bleef even onaangenaam met veel storm en regen, door de bestendige ZW. en W. winden waren sommige dagen lastig zoel, en bijna nooit herfstweder.

Eene enkele *Febris continua gastrica* werd spoedig genezen, de weinige andere waren meer eene zware verkoudheid, hetzelfde geldt van de *Pneumonia;* in twee gevallen was eene VS. noodig en bragt spoedige genezing aan.

Twee *quotidianen*, één *tertiaan* en één *quartaan*, geene *Prosopalgiën* waren het zeer klein getal van *typosen*, tenzij men daartoe eenige *cardialgiën* wil brengen; zij werden meest spoedig genezen door het *Nitr. Bismuthi* dikwerf met *rheum* verbonden.

Diarrhoea kwam ettelijke malen, Boorts slechts eenmaal in behandeling.

Ik verloor een zwak kind van weinige weken aan *Pneumonia notha*, en een oud man aan *Hydrops*. Hij had al vele maanden aan *Ascites* geleden, en begon nu door hevige benaauwdheid gekweld te worden. De *paracentesis* bewerkte veel verligting en een zachten dood. Immers werd de buik niet op nieuw gevuld, maar onder veelvuldige *Diarrhoea* werden de krachten gesloopt en misschien het einde verhaast.

De sterfte was in vijf weken 462, per week 92⅖.

Dooden. Een *Peripneumonia*.

〃 *Ascites*.

October gaf in den regel met bewolkten en helderen hemel

vele aangename soms zeer warme dagen tot op den 22en, toen er met O. wind op den middag een zware damp, en des avonds een zeer helder noorderlicht gezien werd. Daarna kwam er storm, en op de drie laatste dagen vorst. De wind eerst Z. en ZW., was later O. en NO.

Het getal zieken was zeer vermeerderd, zonder invloed op de sterfte. Deze vermeerdering geldt het meest ten aanzien van de *Febres continuae*. Bij een viertal waren het zuiver *gastrische* koortsen, welke met *evacuantia* zeer spoedig genezen werden. Alle de overige waren zuivere zinkingkoortsen, nu eens met *Erisypelas*, keelpijn en hoest, dan wederom met *rheumatische* pijn door de leden, zij verliepen geregeld en kwamen maar zelden tot den 7en dag.

Bij twee met *Pneumonie* werd eene aderlating noodig. Eene kraamvrouw kreeg op den 3en dag na hare bevalling eene hevige koorts met aflatende pijn in de *Praecordia* en gebrek aan stoelgang, welke op een *enema* ruim volgde met veel verligting. Op den 4en dag was de koorts des morgens zeer hevig, met benaauwde ademhaling en pijn onder het borstbeen, de pols klein en gespannen, de afscheiding van zog, tot nu toe traag, veel vermeerderd. Bloedzuigers op de pijnlijke plaats, een mixtuur met *Vin. Ipecac.* en *Aq. Lauroc.*

Des avonds de koorts veel minder, ruimer ademhaling, zweet.

5 dag. Op den middag zware koortsverheffing, volle harde pols, hoest met hevige benaauwdheid, belemmerde ademhaling, ijlen, onrust en vermeerderde pijn onder het borstbeen. Eene ruime aderlating; het bloed met eene dikke *Crusta Inflamm.* Een *decoct. Althaeae* met *Vin. Antim.*, des avonds koortsverheffing met sterk ijlen.

6 d. 's Morgens vroeg sterven.

De VS. is voorzeker te laat geschied, daar de verschijnsels meer toegeschreven werden aan de zogafscheiding dan aan ontsteking, welke zich heimelijk al meer en meer ontwikkeld heeft.

Aan *Intermittentes* eene *quotidiana* en drie *tertianen.*

Al ware mijne behandeling dezer koortsen niet steeds van den aanvang af aan met het kinazout geweest, zoo zouden de *tertianae* het nu wel geraden hebben; de aanvallen waren hevig met grooten angst in de *praecordia*, beslagen tong en gestoorden stoelgang. Daarenboven was er in één geval eene complicatie met *Gonarthritis.* Eene ruime toediening van *Eccoprotica* nevens het *Chininum* bragt spoedige verligting en genezing aan.

Een kind aan Mazelen en drie aan Kinkhoest kwamen in behandeling. Er waren weinig *Diarrhoeae*, één boorts; meerderen waren met *Obstipatio* gekweld.

De sterfte in vier weken 365, per week 91¼.

Dooden. Een *Peripneumonia.*

November begon en eindigde met een paar vriezende dagen, meest was de lucht betrokken, mistig met storm en regen. ZO. en ZW. winden wisselden elkander af.

De *Febres continuae* waren niet vermeerderd, en zonder onderscheid *catarrhaal*, dikwerf met *Angina* gepaard, welke maar in één geval zeer hevige *Deliria* veroorzaakte en op den 9en dag met eene ruime *Crisis per sudorem et urinam* eindigde; hoezeer deze kritische teekenen reeds op den 4en dag aanwezig waren, en de *Angina* van den aanvang af in *suppuratie* verkeerde, kwam de koortsverheffing dagelijks in den vroegen morgen, terwijl op den 7en dag het heftig *Delirium* bloedzuigers achter de ooren vereischte. De geneesmiddelen waren een *Decoct. Pector.* met *Nitrum* en *Vin. stibiat.* De *sedes* werd eerst met *enemata*, later door

Elect. Lenit. bevorderd, en op den 9^{en} dag de eenigzints vertraagde werking der huid door eenige greinen *Camphor* opgewekt.

De neiging tot ontsteking was niet alleen bij velerlei teekenen van *congestie* naar het hoofd te bemerken, maar tevens duidelijk zigtbaar bij de meeste *Anginae.*

Aan *Bronchitis acuta* stierf eene vrouw van 67 J., eene andere 75 J. aan *Peripneumonia*, velen werden daarmede hevig bezocht en met VS. spoedig en gelukkig hersteld, met uitzondering van een jong en volbloedig meisje, waar de ziekte eene volle maand duurde, zich telkens verhief en wederom op nieuw eene VS. vorderde, waarop dan ook eindelijk een volkomen herstel gevolgd is.

Eene *Pleuritis*, mede zuiver *inflammatoor*, week na herhaalde VSS. volkomen op den 11^{en} dag.

Aan mazelen vier kinderen in twee huizen.

Kinkhoest in twee andere gezinnen.

Zeldzaam genoeg leed niemand aan *Febris intermittens.*

De sterfte was in vier weken 397, per week 99$\frac{1}{4}$.

Dooden. Een *Peripneumonia.*
″ *Laryngitis.*

December gaf maar weinige vriezende dagen, het weder was meest zacht met betrokken lucht, mist en regen, weinig sneeuw. De meest heerschende wind ZW. en ZO.

De *Febres continuae catarrhales* waren zeer menigvuldig, maar werden, met wat hoesten en keelpijn, spoedig genezen. Een trage stoelgang moest dikwerf geholpen worden.

De *Pneumonia* vorderde in verre de minste gevallen eene VS., welke dan in weinige dagen genezing aanbragt. De meesten werden met het *Pulv. Doveri* en *Vesicantia* behandeld, ook op deze wijze werd eene *Pleuritis* spoedig tot wijken gebragt.

Andermaal geen enkele *intermittens*, en zeer zelden *Diarrhoea*.

Morbilli in twee huisgezinnen.

Zoo ook kinkhoest.

Zwakke en ziekelijke menschen leden door verkoudheid en moeijelijke spijsvertering.

Ik verloor een patient aan *Phthisis pulmonalis*, eene vrouw aan *Hydrothorax*.

In vijf weken was de sterfte 525, per week 105.

Dooden. Een *Phthisis pulmonalis*.
〃 *Hydrothorax*.

In 1839 was het getal zieken gering, vooral dat van de tusschenpoozende koortsen. Daarenboven was de aard der *Continuae* zeer goedaardig, bij den Typhusvorm merkte men op, dat de koorts gepaard ging met lokale aandoeningen in de ingewanden, en met onregelmatige werking der zenuwen. De *Petechiae* kwamen zelden voor.

Ware ontstekingen waren niet menigvuldig. Het *Systema Mucosum* de meest algemeene zetel van ziekelijke aandoeningen.

De Mazelen kwamen het meest voor in de laatste helft des jaars.

Scarlatina werd alleen Sporadisch waargenomen.

De kinderziekte, nog het meest in het eerste kwartaal bestaande, nam allengs af, en daaraan stierven in het geheele jaar 31 personen. De kinkhoest bestond het geheele jaar door, doch het meest in de eerste en laatste maanden. Het getal daaraan overleden bedroeg 109. Zeldzaam waren plaatselijke bloedontlastingen aangewezen, hoezeer men opmerkte, dat het matig ophoesten van bloed gunstig werkte op het verloop dezer ziekte.

1840.

In dit jaar zijn geboren,	M.	3879.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3706.
		7585.
〃 〃 〃 〃 gestorven,	M.	3524.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3273.
		6797.
meer geboren,		788.
Aan koortsen gestorven		787.
Verval van krachten		854.
Stuipen		1077.
Borstkwalen.		1461.

In het kraamhuis kwamen tien gevallen van *Febris Puerperalis* voor, waarvan vijf gestorven zijn.

Januarij. Na het einde van de eerste week scheen de winter een aanvang te zullen nemen; de koude was zelfs zoo streng dat het ijs binnen twee etmalen reeds beloopen kon worden; op 16en nam de vorst een einde, en nu kwam er veel regen en storm soms met hagel en sneeuw. ZW. en W. wind was de meest heerschende. Den 26en zwaar onweer.

Het getal *Febres Continuae Catarrhales* was groot, maar allen waren zeer onbeduidend en op den 3en dag reeds geeindigd: de hoest was het meest bezwarend verschijnsel, *Pulv. Doveri* het geschikste middel om de uitwaseming te bevorderen.

Bij zwangere vrouwen en terug gebleven *menses* werd er eene VS. noodzakelijk. De *inflammatore* toestand was bij vele *Pneumoniën* niet te miskennen, zij werden dan ook met ruime bloedontlasting behandeld en binnen weinige dagen genezen. De meerderheid was echter zuiver zinkingachtig en werd in de ernstige gevallen met *vesicantia*, meest enkel met *diaphoretica* behandeld. *Peripneumonia notha* niet vreemd.

Slechts twee *tertianae.*

Mazelen in twee huizen, bij één persoon van al de huisgenoten.

Eenige volwassenen kregen *Urticaria* met koorts, waardoor de uitwaseming bevorderd en de ziekte genezen werd.

Voor zwakken met moeijelijke spijsvertering en tragen stoelgang was er veel bezwaar, en eene meer dan gewone hoeveelheid van *deöbstruentia* onontbeerlijk.

Ik verloor een kind van vier jaren aan *Peripneumonia notha*, na den afloop der Mazelen.

De sterfte was in vijf weken 585 per week 117.

Dooden. Een *Peripneumonia.*

Tot op den 19en Februarij bleef het regenen en stormen, toen verliet de wind het ZW. en werd bestendig O. met doorgaande en soms strenge vorst: hoe aanzienlijk ook het getal van *Febres contin. catarrhales* wezen mogt, zoo verliepen zij allen spoedig en eenvoudig. Eene met *gastrische* en *vermineuse* complicatie eindigde op den 24en dag met *crisis* door eene menigte van *furunculi suppurantes*; eene andere op den 14en d. met nablijvende *Hysterische* aandoeningen. Beiden, hoezeer met hoesten en pijn in de leden aanvangende verdienen eerder den naam van eene *Febris gastrica.*

Eenige *Rheumatismi acuti*, zoowel in deze als in de vorige maand, verliepen zonder koorts, en werden met *vesicantia*

behandeld. Kwamen zij onder den vorm van *Lumbago*, zoo waren *eccoprotica* het meest vermogend geneesmiddel.

Pneumonia werd zelden gezien, en was zuiver *catarrhaal.*

Drie *Intermittentes;* van elke gewone soort één.

Bij eenige vrouwen werd *Colica menstrualis* gezien; gepaard bij allen met *Obstipatio*, in één geval zoo aanmerkelijk, dat er teekenen van *Dysopia* bij werden waargenomen, rijkelijke ontlasting herstelde het gezicht volkomen.

Daarentegen kwamen ook enkele *Diarrhoeën* in behandeling.

Er waren in één huisgezin *Varicellen*; in een ander *Varioloïden;* in een derde *Tussis convulsiva*, waaraan een zeer jong kind onder stuipen stierf.

Het getal dooden in vier weken 485, per week $121\frac{1}{4}$.

Dooden. Een *Tussis convulsiva.*

In Maart was na strenge vorst, het ijs op den 12en verdwenen; regen en storm bragten echter veel koude aan, en hagelbuijen verkondigden reeds de vorst; welke ook eene week later terug keerde en met sneeuw en hagel tot op het einde aanhield.

De heerschende wind was NW. of NO. velen werden er ziek, doch meest aan enkele verkoudheid of hoest.

De *Febres continuae catarrhales* waren zeer goedaardig en liepen meest binnen vier dagen af: enkele malen schenen zij in *intermittentes* te zullen overgaan, en werden dan door *Chininum* gestuit, sommige met drukking in de *Praecordia* en *Obstipatie* hadden *eccoprotica* noodig.

Zuivere *tertianae* slechts vier.

Twee *Pneumoniën* waren zuiver *inflammatoor* en moesten met herhaalde VSS. en *Calomel* worden behandeld; op den 4en d. was de eene genezen, maar de andere begon eerst op den 14en dag te wijken, beiden herstelden volkomen, maar de laatste zeer langzaam onder *Salivatie* en herhaalde *Leipolhymiae.*

Gestorven zijn aan *Hydrothorax* en *Ascites* eene vrouw, een 22 j. meisje aan *Phthisis pulmonalis*, eene tachtigjarige aan *Apoplexia*.

De sterfte in vijf weken 704, per week 140$\frac{4}{5}$.

Dooden. Één *Apoplexia*.
" *Phthisis pulmonalis*.
" *Hydrothorax*.

April was voor onze luchtstreek zeer zeldzaam; na eenige weinige gure dagen viel er op den 8^{en} een weinig regen met zeer kouden wind, doch hoezeer deze bestendig uit het O. en NO. woei, werd het met den 11^{en} doorgaande aangenaam warm, en hoewel er verder geen droppel vocht viel, scheen de onbegrijpelijke ontwikkeling van alles in de natuur begunstigd te worden door overvloedigen dauw, welke elken nacht het aardrijk drenkte. Men merkte 18 heldere dagen op. Er was veel hoest en verkoudheid, maar eigenlijke zieken weinig.

Van de *Febres continuae* waren sommige zuiver *gastrisch*, met braken en ruimen stoelgang in genezing overgaande. — De *catarrhales* waren meer in getal, veelal met hoesten, pijn in de keel, door de leden of met *Diarrhoea* gepaard: voor den 5^{en} of met den 7^{en} dag eindigende; in enkele gevallen kwamen er, na den afloop der *continua*, des avonds nog aanvallen van koorts. De *Crisis per urinam* was grooter dan door zweet.

Vier *tertianae* en eene *quartana*.

Bij de meeste gevallen van *Pneumonie*, groot in getal, waren de verschijnsels zinkingachtig en *vesicantia* heilzaam; bij uitzondering was eene VS., zelfs bij herhaling, nodig, en werd binnen weinige dagen de genezing voltooid. Zij eindigde zonder bloedontlosting, met den dood, bij een zeer jong kind; en bij een *Arthriticus*, van middelbare jaren, op den 6^{en} dag, onder eene aanhoudende koorts.

Eene *Colica subinflammatoria* werd met *hirudines* en inwrijvingen van het *Ung. Hydrargyri* gelukkig genezen. Hoogst bezwaarlijk was intusschen de *Ptyalismus*, waarop een groot krachtverlies en eene langzame genezing, onder een *decoct. C. Peruv.*, volgde.

Voor *Phthisici* was het weder ongunstig. De sterfte was in vier weken 482, per week 120½.

Dooden. Één *Peripneumonia.*
〃 *Arthritis.*

Mei begon reeds met veel regen en wind, en na een zwaren donderbui op den 16^{en} werd het omstuimig, guur en koud, de wind meest NO. en NW. Er waren bijna geene heldere, maar zeer vele regendagen. Velen hadden ook verkoudheid, maar de koortsen waren veel verminderd, ook maar zes *tertianae.*

De *gastrische* en *catarrhale* koortsen stonden bijna gelijk. De eersten waren bijna altijd met braken verbonden, en werden nimmer met *emetica*, maar altijd met *eccoprotica* spoedig en gelukkig bestreden. De zinkingkoortsen waren zeldzamer van *Diarrhoea* vergezeld, en alle binnen ééne week genezen; bij de mindere klasse hadden deze koortsen eene *Nerveuse complicatie. Pneumonia* kwam zelden voor, meer *Peripneumonia notha.* De eersten vorderden wel *nitrum* met *antimonialia*, maar slechts bij ééne zwangere vrouw eene VS.

Haemoptoë kwam driemaal voor bij jonge menschen, en werd met ruime VSS. gelukkig hersteld.

De sterfte was in vier weken 488, per week 122.

Dooden. Geene.

Junij was met ZW. en W. wind zeer veranderlijk en onaangenaam, de avonden waren vooral koud; een paar maal onweer, veel regen en wind. Op den 2^{en} na onweer zeedamp.

De zieken waren zeer verminderd, slechts een drietal aan-

houdende en even zoo veel anderdaagsche koortsen. *Peripneumonia* zelden. In één geval was eene VS. noodzakelijk. Zoowel in deze, als in de beide voorgaande maanden, was het opmerkelijk, dat deze ziekte bijna altijd met tragen stoelgang gepaard ging, en de genezing door ruime ontlasting zeer bespoedigd en bevorderd werd.

Eene volbloedige 60 jarige vrouw, die in de vorige maand van eene ernstige *Peripneumonia notha* hersteld was, maar daartoe versterkende middelen behoefde, verviel op den 9[en] dezer maand, na hevigen toorn, in ijlhoofdigheid, en stierf den volgenden dag onder teekenen van *Paralysis pulmonum.*

Een kind van vijf maanden bezweek aan *Hydrocephalus internus.*

De sterfte was in vijf weken 495, per week 99.

Dooden. Één *Peripneumonia.*
〃 *Encephalitis.*

Julij is met bijna bestendigen ZW. wind hoogst guur en onaangenaam, maar vruchtbaar; de weinige warmte wordt door een paar donderbuijen en hevige regenvlagen al spoedig geheel veranderd in koud weder.

Er zijn geen zieken. Een drietal, met een weinig koorts, waren de eenigste koortslijders. Intusschen kreeg een jongeling *Typhus*, zonder eenige bekende oorzaak, en stierf op den 17[en] dag.

De *Intermittentes* waren meer in getal.

Voor Teringlijders was het zeer ongunstig, daaraan stierven twee lijders. Ook bezweek eene vrouw plotseling, zonder bekende oorzaak.

De sterfte was in vier weken 358, per week 89½.

Dooden. Één *Febris nervosa.*
Twee *Phthisis pulmonalis.*
Één *Mors subita, causâ ignotâ.*

Augustus gaf, met vier donderbuijen en plasregens, toch wederom enkele heldere dagen: het was somtijds zeer warm hoewel kort van duur, de wind afwisselend, meerendeels toch W. en ZW. soms O.

Er kwamen zeer weinige *Febres continuae*, van eenigzints *catarrh. gastrischen* aard, doch zij waren alle zeer onbeduidend. *Intermittentes* kwamen er meer onder de geringere klasse. Een boorts, en enkele *Diarrhoeae*.

Er stierven twee kinderen; één aan *Atrophia scrofulosa*, één aan *Hydrocephalus acutus*, ééne vrouw aan *Phthisis*.

De sterfte was in vier weken 510, per week 127½.

Dooden. Één *Encephalitis*.
" *Phthisis pulmonalis*.
" *Atrophia*.

September. Het mooije en warme weer was met ZW. en W. wind zeer bestendig, en werd in het midden der maand door eenige wind- en regendagen naauwelijks verstoord. De lucht was echter meer bewolkt dan helder. Er was overvloed van ooftvruchten.

Er waren zeer weinige *Febres continuae*; een grijsaard, jaren lang *Arthriticus*, bezweek onder *Diarrhoea* aan *Febris adynamica*. Weinigen leden aan *Febris catarrh. gastrica* in onbeduidende mate.

Eene *tertiana*.

Eenigen met *Pneumonia* waren van *catarrhalen* aard.

Een kind van 3 maanden stierf aan *Tussis convulsiva*.

Een *Cachecticus* van 56 jaar aan *Paralysis pulmonum*.

Bij de mindere klasse was er *Scarlatina*.

De sterfte was in vier weken 405 per week 101¼.

Dooden. Één *Febris adynamica*.
" *Tussis convulsiva*.
" *Peripneumonia notha*.

October was met N. en NW. stormen en veel regen, koud en guur, en voor de gezondheid zeer voordeelig, zoodat het eenigzints vergroot getal zieken meest aan verkoudheid moest worden toegeschreven.

Zeer weinige *Febres continuae catarrhales* waren daarenboven onbeduidend, en meest binnen vier dagen afgeloopen.

Maar zes *tertianae.*

Groot was het getal van hen, die zich over hoest of *rheumatische* pijnen beklaagden, weinigen over *Diarrhoea.*

Variola verliep bij een meisje zoo goedaardig en snel, dat ware zij vroeger gevaccineerd geweest, deze zeker den naam van *Varioloïde* zou gekregen hebben.

Scarlatina bij één kind.

Tussis convulsiva in twee huisgezinnen.

Een 40 j. man stierf aan *Phthisis pulmonalis*, en eene dienstmeid, die reeds dikwerf *Haemoptoë* had aan eene groote verbloeding uit de longen.

De sterfte in vier weken 419 per week $104\frac{3}{4}$.

Dooden. Één *Haemoptysis.*
 〃 *Phthisis pulmonalis.*

November. De gedurige Z. en ZW. stormen met veel regen, en, gedurende de geheele maand, het zeer onaangename weder werd op den 26sten met vorst vervangen, waarop na vier dagen wederom mist en regen verscheen. Er kwamen wel eenige meerdere *Febres continuae*, doch het getal van de zieken was niet grooter. De koortsen, meest met hoest of *rheumatische* pijn, verliepen binnen weinige dagen, en slechts in één geval was er complicatie met *Pneumonia*, welke eene VS. vorderde. Zij werd eerst op den 3en dag noodzakelijk, en op den 7en nam de koorts een einde. Onder *demulcentia, anodyna* en *kerm. miner.* was de *expectoratie* van bloederige *Sputa* ruim en langdurig, en de herstelling, geheel en vol-

komen, had onder gedurig hoesten eerst plaats op het einde van de volgende maand, welke vertraging het meest veroorzaakt werd door *Aphthae*, in hooge mate op den 8en optredende, hoezeer er geen *Calomel* gebruikt was. De vrouw was ziek geworden na een hevigen schrik, op reis zijnde, bij guur en ongunstig weder, daarenboven was zij van een zwak en teder gestel. Men verhaalde van enkele gevallen van *Typhus pethechialis*.

Twee *tertianae*.

Bij *Obstipatie*, thans niet zelden, kwamen vaak teekenen van *Congestie* naar de longen, en *eccoprotica* bragten genezing te weeg. Er was slechts in een paar gevallen eene VS. noodzakelijk, gestoorde *menstruatie* was daarbij aanwezig.

Aan *Variola* kreeg ik eene 17 jarige vrouw, drie maanden zwanger, welke beweerde goede *Vaccine* gehad te hebben. De ziekte was hevig, en eindigde op den 13en dag met den dood.

Hier en daar waren enkelen met *Morbilli*.

Eene 80 j. vrouw stierf aan *Apoplexia*, en eene, overigens gezonde, op den 17en dag aan *Febris nervosa adynamica* met *vomitus cruentus*.

De sterfte in vier weken 520 per week 130.

Dooden. Één *Febris nervosa*.
" *Variolae*.
" *Apoplexia*.

In December begon reeds de vorst op den 6en met heldere dagen en zeer scherpen O. wind, om gedurende de geheele maand aan te houden, zoodat alleen op den laatsten dag er wat regen nederviel.

Het getal der zieken was eenigzints, dat der gestorvenen veel toegenomen.

De spoedige verandering bragt nu een kennelijk *inflammatoor* karakter der ziekten te weeg.

De *Febres continuae*, alle zinkingachtig, waren dikwerf met *Angina subinflammatoria* vrij hevig, soms met *Diarrhoea* gepaard, en menigwerf was er een geirriteerde toestand van het vaatgestel aanwezig. De zieken gevoelden zich angstig, spoedig zwak, hetgeen vooral bleek na den afloop van de koorts.

De behandeling vorderde de grootste omzigtigheid; was het, vooral bij hevige *Angina*, ook onvermijdelijk, dan bepaalde zich de bloedontlasting toch bij enkele bloedzuigers: moesten *mucilaginosa* met *Pulv. Dover.* somwijlen de *Diarrhoea* beteugelen, in andere gevallen waren *eccoprotica* aangewezen: in de meeste was een *Dec. Pector.* met *Sp. Mindereri* op zijne plaats.

Meestal was de ziekte binnen vijf dagen beperkt; eenmaal echter week de koorts eerst op den 16[en] dag. Gevaarlijk was de hevige *Angina* met *Delirium* en *Spasmi cynici* geweest, groote *decubitus* met zweet en urin waren *critisch.*

Pneumonia, sints een paar maanden niet voorgekomen, liet zich thans weder meermalen zien, en vorderde toch maar een paar malen VS., welke dan ook hoogst nuttig was en de genezing veel bespoedigde. Intusschen leerden vele gevallen van *Peripn. notha* dat er eene groote voorzigtigheid noodig was, en er dikwijls door *Helenium* of *Stip. dulcamarae* voor de bevordering der expectoratie, bij het gebruik van *Pulv. Dover.* en *Vesicantia*, moest gezorgd worden.

Drie *tertianen.*

Ik verloor een kind van 9 m. aan stuipen, dat reeds eenige dagen aan *Anascarca* van handen en voeten geleden had, en eene 50 j. sterke vrouw, plotseling, binnen weinige uren aan *Apoplexie.*

De sterfte in vier weken 543, per week 135¾.

Dooden. Één *Encephalitis.*

" *Apoplexia.*

Uit deze aanteekeningen blijkt, dat op een korten, niet strengen winter, eene vrij aangename lente volgde, dat de zomer koel en onbestendig was, en vooral door hevige winden en nachtvorsten zich onderscheidde; dat de herfst gunstig weder opleverde, doch in het laatste gedeelte vele gure dagen; dat eindelijk in de laatste maand er eene vrij hevige koude ontstond, waardoor de rivieren vast vroren, en het ijs eene aanmerkelijke dikte verkreeg.

Scarlatina was in September, October en November vrij algemeen.

Variolae bestonden in Julij, Augustus en September, daaraan zijn 101 gestorven.

1841.

Mijne betrekking als lid van de Provinciale Commissie van Geneesk. Onderzoek en Toevoorzigt had mij bestendig in de gelegenheid gesteld om mij te overtuigen, dat mijne bijzondere aanteekeningen overeenstemden met de jaarlijksche rapporten van de plaatselijke geneeskundige Commissie te Amsterdam, waaruit ze werden aangevuld en vermeerderd.

Met het begin dezes jaars als Secretaris dezer Commissie benoemd, wachtten mij vele werkzaamheden, waardoor ik mijne bijzondere aanteekeningen eenigermate moest bekorten; ik vond er te minder zwarigheid in, omdat voortaan voor mij de gelegenheid zou bestaan, om, bij het opmaken van een jaarlijksch verslag aan den Minister van Binnenlandsche zaken, ook datgene voornamelijk te behandelen, wat tot de

hoofdstad betrekking heeft, en waaromtrent de Secretaris van de Stedelijke Commissie uitvoerig vermelding maakt.

De bekende voor- en najaarskoortsen bleven bijna geheel uit, en een heerschend ziektekarakter kon moeijelijk bepaald worden. De geboorte overtrof de sterfte. Het was eene doorgaande natte, meestal koude en door vele winden buitengewone zomer en herfst.

Op het laatst des jaars werden roodvonk en mazelen, vooral onder de mindere klasse, waargenomen.

De pokken hebben ongetwijfeld eene meerdere uitgebreidheid dan in het vorige jaar verkregen, aangezien er 163 aan die ziekte overleden, werden opgegeven.

In het kraamhuis kwamen enkele gevallen van *Febris puerperatis* voor, doch minder dan in het vorige jaar.

In dit jaar zijn geboren,	M.	4034.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3764.
		7798.
〃 〃 〃 〃 gestorven,	M.	3894.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3557.
		7451.
Alzoo meer geboren,		347.
De sterfte aan koortsen,		334.
Galkoorts,		8.
Zinkingkoorts,		223.
Roodvonk,		36.
Kinderziekte,		163.
		764.

In Januarij was het weder zeer afwisselend, nu eens vriezend, dan wederom viel er regen en sneeuw met veel wind. De wind Z. en NW., zelden O., met storm.

Het getal zieken was door verkoudheid vrij groot.

De *Febres continuae* waren in den regel *catarrhales* met

hoest en keelpijn gepaard, zeer eenvoudig, en binnen vier en vijf dagen beperkt. De *gastrische* koortsen waren iets ernstiger, maar ook niet moeijelijk te bestrijden. *Pneumonia* gering in aantal, was meest *catarrhaal*, vorderde echter enkele malen eene VS. met spoedig en gelukkig gevolg. Anderen gewagen van meer zuivere ontstekingen.

Inflammatie van de oogen was bij een tweetal lijders zeer hevig, doch behoefde alleen eene plaatselijke bloedontlasting.

Eene 35 J. vrouw kwam eerst op den 10en dag harer ziekte in behandeling aan eene ver gevorderde *Febris adynamica*, waaraan zij op den 23en dag bezweek. Een *Phthisicus* stierf na langdurig lijden.

Drie *tertianen.*

Aan *Diarrhoea*, gemakkelijk te beteugelen, kwamen eenigen in behandeling.

Een met *Varioloïden.*

Van *Taenia* werd een man genezen door het middel van NUFFER, en eene vrouw, niet volkomen, na het gebruik van pillen met 1 scr. *Colocynth.* en poeders van *Filix M. fol. Senn.* en *Lim. Stanni.*

Dooden. Één *Febris adynamica.*
〃 *Phthisis pulmonalis.*

Februarij begon met strenge vorst en scherpe koude: na den 11en kwamen er mistige en regenachtige dagen, en deze werden, in de drie laatste dagen, wederom vervangen door vorst met scherpen wind, meest O.

De *Febres continuae catarrhales*, vrij menigvuldig, verdienden naauwlijks dien naam, en konden eerder eene zware verkoudheid worden genoemd, verbonden met eene *Ephemera*, of eene koorts, welke maar zelden langer dan vier dagen aanhield, en door het bevorderen van de uitwaseming, tot eene spoedige genezing zeer behulpzaam was.

Daarentegen waren de *gastrische* koortsen, veel minder in getal, met meer bezwaren verbonden, en moesten door *evacuantia* geleid en bestuurd worden: ook van de eerste geldt het, dat trage ontlasting ze vergezelde.

Men zag vele *Febres typhoïdeae.* Zeldzaam was de *Petechiale* vorm. Meer openbaarde zich de *Typhus* met hersenlijden, zoodat betrekkelijk meer *Typhus cephalicus* dan in de vorige jaren werd gezien.

Slechts ééne *tertiana.*

Peripneumonia was zeldzaam, maar van een *Inflammatoor* karakter, de VS. onmisbaar; zij bragt spoedige herstelling aan.

Varicellen kwamen enkele malen voor.

De *Prosopalgiën* waren zinkingachtige aandoeningen, en werden door *diaphoretica* verbeterd, een bewijs voor het zeldzame van het *typische* karakter.

Diarrhoea, *Colica* en Boorts werden enkele malen gezien, en met eene eenige uitzondering zeer gemakkelijk overwonnen.

Eene belangrijke *Galactorrhaea* verdient eene bijzondere vermelding. Eene jonge zogende vrouw, welke wegens zwakte en te overvloedig zog, reeds een *Decoct. C. Per.* gebruikte, terwijl de *mammae* bepoederd werden met *Amylum* en *Caphura*, was toen reeds zeer koortsende, en werd vooral door nachtzweet gekweld. Op het midden van Februarij kwam daarbij hoesten, slapeloosheid en eene sterk vermeerderde zogafscheiding, vergezeld van eene pijnlijke *excoriatie* van de borstschijven. Het kind werd dadelijk gespeend, uitwendig kruidenmatrassen van *Salvia* gelegd, en inwendig poeders met *Caphura* en *Alumen* voorgeschreven; daarna *Ratanh.* met *Lich. Isl.*, en eindelijk om de 2 uren 2 gr. *Salicine* met $\frac{1}{4}$ gr. *Laudanum* gegeven; de trage stoel-

gang wordt met *eccoprotica* bevorderd. Ondanks alle die middelen blijft nog de geheele volgende maand deze geweldige afscheiding voortduren, de hoest bestaan, en de toestand soms door koorts en *Diarrhoea* zeer verergeren. Nu worden poeders gegeven van *Terr. Catech. C. Peruv. f. aa.* dr. iij en *Canell alba* dr. β *d. in Pulv. N°.* 12, waarop binnen 10 dagen alle vermeerderde afscheiding en hoest verdween, en de vrouw met het einde van April als volmaakt genezen kon beschouwd worden.

Er stierven ééne *Phthisica*, twee vrouwen aan *Febris adynamica*, en één man aan *Colica* op den 7en dag. Het eerste etmaal had hij slechts ligte pijnen gehad. Op *eccoprotica* en *Calomel* waren veel *sedes*, en nu en dan braking gevolgd.

Dooden. Één *Febris adynamica.*
" *Colica.*
" *Phthisis pulmonalis.*

Maart. Eerst op den 12en was al het ijs verdwenen, en vijf dagen later kwam er een zeer warme dag. Het weder was zeer ongestadig, heldere dagen, zoo wel als een betrokken lucht, mist, regen en sneeuw werden meermalen afgewisseld met aangename en groeizame oogenblikken, somtijds was het frisch koud. De wind was meest Z. en ZW., zelden O.

Vele menschen leden aan hoest met zware verkoudheid; niet minder andere aan *Diarrhoea.*

De *Febres continuae catarrhales* waren het grootst in getal, maar meestijds van weinig belang. De *Febres gastricae* waren met meer bezwaar verbonden en van langer duur, doch zij worden met *evacuantia* gelukkig overwonnen.

Eene enkele zuivere *Febris inflammatoria* maakte ons reeds bedacht op dit karakter, blijkbaar ook bij de meeste *Pneumoniae*, welke niet dikwerf voorkwamen, maar alsdan

VSS. vorderden en meest binnen vier dagen genezen werden.

Intermittentes kwamen niet in behandeling: één geval van *Prosopalgia* werd spoedig met *chininum* overwonnen.

Één met *Varicellen.*

Één met *Varioloïden.* Ook werd er van een ligten vorm van *Rubeolae* gesproken.

Één 50 j. man stierf aan *Apoplexia sanguinea.* Twee kinderen, een van drie, en een 1½ j. oud aan *Encephalitis. Taenia* werd bij eene jeugdige vrouw door het middel van Nuffer uitgedreven.

Dooden. Twee *Encephalitis.*
Één *Apoplexia.*

April was windrig en koud met vele en zware regenbuijen, alleen in de laatste dagen kwam er eene mildere lucht. Meest Noordelijke en Oostelijke winden.

Zeer velen waren zwaar verkouden met hoest, weinig keelpijn: bij enkelen *Diarrhoea.*

Febris catarrhalis heerschte veel, maar was meerendeels zeer goedaardig en kort van duur. Hierop maakte een zestigjarige *Asthmaticus* uitzondering, de koorts was aanhoudend, hevig en eindigde op den 17en d. met een ruim bezinksel in de urin. De groote aandoening van de longen, reeds op den 9en dag gepaard met een groot krachtverlies, maakte een ernstig gevaar. *Senega* met *Valeriana* en *Stip-dulcam.* werden ondersteund met poeders uit *Kerm. Min.* en *Caphura*, en een *Vesicans* op het *Sternum:* met een gelukkig gevolg werd deze geneeswijs bekroond.

De *Febres gastricae* waren gemakkelijker, dan in de vorige maand.

Tertianae zes in getal bij mij, kwamen echter meer voor.

Varicellae twee.

Scarlatina één.

Er stierven aan *Ascites* één, aan *Scrofula* een kind van 10 maanden, en eene zwakke ziekelijke vrouw aan *Hœmatemesis*.

Dooden. Één *Hœmatemesis*.

" *Ascites*.

" *Scrofulosis*.

Al vroeg in Mei kwam er eene onweersbui. Storm en regen werden soms door enkele zeer warme dagen afgewisseld, waarop dan ook wel koude avonden volgden. Het weder was in den regel zeer onbestendig; de wind meest W. Op den 5en kwam er een hevige storm uit het ZW. de warmte was in de laatste dagen aanmerkelijk, zoodat de Thermometer eens op 80° werd gezien, maar, de wisseling zeer groot, zoodat wel eens op de warmste dagen des avonds de Thermometer 20 — 23° lager stond, dan des ochtends.

Zeer groot bleef het aantal lijders met verkoudheid, waardoor keel en borst, meer dan de ingewanden werden aangedaan; een tweetal kreeg boorts.

De *Febres continuae* waren vermeerderd, de meesten daarvan *catarrhales*, zeer ligt en dikwerf op den 4en dag afgeloopen, ook de *Febres gastricae* werden gemakkelijker in de behandeling.

Ééne *Tertiana*.

De *Peripneumonia* had een *Inflammatoor* karakter en werd binnen 3 à 4 dagen door eene of meerdere VSS. gelukkig genezen.

Aan Mazelen één kind.

Zeven sterfgevallen moet ik vermelden: aan *Febris catarrhalis* eene vrouw 55 j. op den 12en d., waarbij ik eerst op den 9en d. geroepen was, en een kind van 7 j. op den 14 d., waar ik eerst ééne week geleden geroepen, kennelijke teekenen vond van *Paralysis Pulmonum* en een groot verlies van krachten.

Een kind van 1 j. aan *Catarrhus suffocativus*.

Een jeugdige vrouw aan *Phthisis,* eene andere aan *Carcinoma uteri.*

Een man aan *Fungus medullaris glandulae Parotidis.*

Een oude *Hydropicus.*

Dooden. Één *Febris catarrhalis.*
〃 *Febris adynamica.*
〃 *Catarrhus suffocativus.*
〃 *Phthisis pulmonalis.*
〃 *Hydrops.*
〃 *Fungus medullaris.*
〃 *Carcinoma uteri.*

Junij gaf enkele warme dagen, maar was zeer onbestendig, dikwerf guur en koud met veel wind en regen, en Noordelijke winden.

De eenvoudige verkoudheid werd nu zeldzaam, en het getal van de *Febres continuae* aanmerkelijk verminderd, *gastricae* en *catarrhales* werden in gelijke hoeveelheid behandeld; omtrent de zinkingkoortsen valt te zeggen dat er sommige niet zoo spoedig als vroeger weken, en somwijlen eerst op den 9en of den 14en dag tot *crisis* kwamen.

Ik hoorde niet zelden van *Typhus* met onderbuikslijden. Ook dat *Scarlatina*, soms van een ernstigen aard, zich meer begon uit te breiden.

Drie *tertianae.*

Een met *Varioloïden.*

Dooden.

Aan *Hydrops ascites* stierf een man in middelbaren leeftijd en Één aan *Phthisis pulmonalis.*

Julij gaf maar weinig warme dagen, tweemaal onweer, veel regen en wind en meermalen guur weder, ZW. en NW. winden wisselden elkander af, tusschen den 18en en 19en woedde een storm. De Thermometer teekende doorgaands 60°.

Gevallen regen bedroeg 74 lijnen,
de uitwaseming 21 〃

In 1816 een jaar als bijzonder vochtig aangeteekend.

Stond de gevallen regen als 41 lijnen,
uitwaseming 32 〃

Er werden meerderen door verkoudheid aangetast, merkbaar door hoest en keelpijn. De *Febres continuae* waren meer van *gastrischen* dan van zinkingachtigen aard, en door *eccoprotica* spoedig overwonnen.

Één *Tertiana.*

Één aan *Varioloïden.*

Er stierven aan stuipen een Scrofuleus kind van 6 maanden.

Aan *Phthisis* een man 30 j.

Aan *Hydrothorax* een 68 j. man.

Aan *Febris gastrica* een meisje op den 11en dag der ziekte, welke reeds van den aanvang af een kwaadaardig en onregelmatig karakter aannam, zij was 17 j. en had nimmer de *Menstruatie* gehad.

Dooden. Één *Febris gastrica.*
〃 *Phthisis pulmonalis.*
〃 *Hydrothorax.*
〃 *Scrofulosis.*

In Augustus vielen er drie zware onweersbuijen; het weder was winderig en buijig, en de laatste week gaf met helderen hemel eenige warme dagen. De wind meest NO. en ZW.

Eenige *Febres continuae catarrhales* waren zoo onbeduidend, dat zij eerder den naam van zware verkoudheid verdienden. Ook was het getal van *Febres gastricae* klein, en spoedig werden zij onder het gebruik van *eccoprotica* genezen.

De *Intermittentes* bepaalden zich tot twee *quotidianae.* en éene *tertiana.*

Een enkel geval van *Pneumonia* werd na eene VS. spoedig genezen.

Aan *Phthisis pulmonalis*, na herhaalde bloedspuwing, stierf een meisje van 29 j.

Dooden. Één *Phthisis pulmonalis*.

September. Er waren vele heldere en aangename dagen, ondanks drie zware onweersbuijen met veel regen was het aangenaam warm, enkele frissche herfstdagen, de wind meest W.

De *Febres continuae* zeer klein in getal waren onbeduidend, wanneer zij van *catarrhalen* aard waren, onder de *gastrische* waren er enkele met meerder bezwaar en van langer duur; *Diarrhoea* was naar het jaargetij niet menigvuldig, ik hoorde van vele boortsen spreken, ook van meerdere *intermittentes*.

Varicellae één.

Kinkhoest één.

Een meisje van vijf jaren stierf in stuipen, nadat zij den vorigen dag te veel en te zwaar gegeten had, bloedzuigers achter de ooren, en ruime ontlasting, door *enemata* en een *purgans* bezorgd, konden zelfs geene vermindering van de toevallen te weeg brengen.

Dooden. Één *Convulsio*.

October veel regen en storm, guur en koud, een enkele maal sneeuw, de wind woei meest uit het W., tusschen den 29en en 30en woedde er een NO. storm, waardoor het water zeer hoog werd opgedreven.

De *Febres continuae* waren zeer vermeerderd. Eenigen, maar verre het minste deel bleven *gastrisch* en werden met *resolventia* behandeld. Het aanzienlijker getal was van ernstiger aard en van langer duur. Met een zinkingachtig karakter waren de buik-ingewanden de zetel der ziekte, en *Diarrhoea* niet alleen een gewoon, maar ook dikwerf een zeer

lastig verschijnsel. Zelden bepaalde zich nu de aflatende koorts, aanvangende in den morgenstond, tot zeven dagen, liep soms tot den negenden, vijftienden, negentienden, en een paar maal tot den twintigsten dag, alvorens zij haar *crisis* door zweet en urin bereikte.

Ook zonder koorts, kwam er *Diarrhoeá*, en eenmaal boorts in behandeling, enkelvoudige verkoudheid was zeer zeldzaam.

Van *Typhus cerebralis*, meest bij zeer jonge voorwerpen, werd gewag gemaakt.

Febris tertiana twee.

Scarlatina twee in zeer ligten graad, in twee huisgezinnen.

Tussis convulsiva één.

Een kind van zes maanden, zonder zog opgevoed, stierf aan *Diarrhoea*, desgelijks eene oude vrouw van 76 j.

Voorts eene kraamvrouw op den 9^{en} d., welke maanden lang aan *Phthisis* lijdende, nu onder hevige koortsen bezweek. En een jong kind in stuipen, nadat het een paar weken aan kinkhoest ziek was geweest.

Dooden. Één *Tussis convulsiva.*
Drie *Diarrhoea.*
Één *Phthisis pulmonalis.*

Op het midden van November viel er een zware donderbui, weinige dagen waren vriezend; mist, storm, sneeuw en zware regen dagelijksche verschijnsels, het was daarbij guur en koud. De wind meestal Z., ZW. en ZO.

Het getal van *Febres continuae* was zeer verminderd, de *catarrhales*, hoezeer nog altijd met *Diarrhoea* gepaard, waren in den regel minder hevig, laatstelijk op den 9^{en} dag reeds afgeloopen, met uitzondering van één geval, later te vermelden; zij overtroffen ook nu maar weinig het getal van de *gastrische* koortsen, welke spoedig genazen.

Ééne zuivere *Febris inflammatoria.*

Drie *tertianae;* van meerder uitgebreid worden dezer koortsen hoorde ik gewag maken.

De *Pneumonia* vorderde herhaalde VSS. en week tweemaal op den 3en d., ééns op den 7en, ééns op den 9en d.

Scarlatina één.

Morbilli één.

Tassis convuls. één.

Een scrofuleus kind van 3 J. stierf aan *Anasarca universalis.*

Dooden. Één *Anasarca.*

December gaf wel eenige heldere en frissche, en een paar dagen met vorst, maar was meest onstuimig met zware regenbuijen, wat sneeuw en veel wind, het was daarbij guur en koud, de wind meest W.

De *Febres gastricae* waren weinig in getal, iets meerder de *Febres catarrhales*, nog menigmaal met *Diarrhoea* gepaard, doch de meeste met *zinkingachtige* verschijnsels; binnen 7 d. waren de meeste afgeloopen, één enkele liep tot den 15en d. Het geval in Nov. vermeld betrof een jongeling van 23 J., die op den 16en d. stierf. Van den aanvang af was de koorts bestendig met hevige *acerbatie* des nachts, met *Diarrhoea*, en in de drie laatste dagen met *Delirium* vergezeld. Overigens kwam *Diarrhoea* zelden voor.

Eene *quotidiana* en twee *tertianae.*

Peripneumonia kwam vijf malen in behandeling en vorderde eene VS., waarop spoedige genezing volgde, uitgezonderd bij twee vrouwen, die met herhaalde aderlatingen eene geheele maand in behandeling bleven, het waren een paar voorwerpen, die dikwerf aan deze ziekte leden doch telkens weder gelukkig geheel genezen werden.

Morbilli één.

Van de Mazelen vonden wij, dat zij in Nov. en Decemb. enkele malen voorkwamen. *Scarlatina* werd in Januarij het

eerst waargenomen, nam in uitgebreidheid toe in de vier laatste maanden des jaars, was meest goedaardig, bij enkelen slechts door *Angina maligna* doodelijk, dit getal was 66.

De kinkhoest zeldzaam in Febr. en Maart, was uitgebreider in Mei en doodelijk voor 123 kinderen.

Eene 70 j. vrouw stierf op den 4[en] d. na de operatie van eene *Hernia femoralis*. De beklemming was opgeheven, maar de toevallen bleven onverminderd aanhouden.

Dooden. Één *Febris catarrhalis.*
〃 *Hernia incarcerata.*

1842.

Alhoewel in dit jaar de geboorte niet, zoo als in het vorige jaar, de sterfte overtrof, zoo bleef toch nu deze gunstige verhouding eenigermate bestaan, daar het verschil minder in eene veel grootere sterfte te zoeken was dan wel in dat van een kleiner getal der geborenen.

In dit jaar zijn geboren,	M.	3976.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3705.
		7681.
〃 〃 〃 〃 gestorven,	M.	3965.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3803.
		7768.
Alzoo meer gestorven		87.

Als *Constitutio epidemica* bestond de *catarrhale*, welke nu en dan den *rheumatischen* vorm heeft aangenomen. Het *inflammatoor* karakter van den winter en het voorjaar, werd

in den zomer eenigermate, en voor korten tijd, door eene bijzondere neiging tot ontbinding vervangen, en daaraan was welligt de kwaadaardigheid der *Scarlatina*, in de maand Augustus, toe te schrijven. In den zomer stonden vooral *gastrische* en *galkoortsen* aangeteekend, doch de voorbeschiktheid van de buiksingewanden, in dat jaargetijde, tot het opnemen van een ziekteprikkel was welligt de oorzaak van veranderden vorm, bij een zinkingachtigen aard der ziekte.

De tusschenpoozende koortsen, gedurende vele jaren zeldzaam, zijn reeds in April terug gekeerd, en hebben in den zomer en in het najaar, meest onder den vorm van *tertianae*, eene menigte menschen getroffen, zijn echter in November verminderd, en in de laatste maand des jaars bijna geheel verdwenen.

De *Scarlatina*, hoezeer niet algemeen verspreid, werd in Januarij en in Augustus waargenomen, en was in Oogstmaand met gevaar vergezeld.

Wij hebben in de twee laatste maanden van 1841 reeds een paar gevallen van Mazelen vermeld, zij begonnen zich langzaam te verspreiden, en werden na de maand Julij niet meer gezien.

De kinderziekte, welke in het vorige jaar nog zoo vele slagtoffers gemaakt had, heeft haar einde bereikt. Merkwaardig mag het heeten, dat ik gedurende dat jaar 1841 slechts vier personen aan *Varioloïden*, en niemand aan kinderziekte behandeld heb.

Op het einde van 1837 was deze Epidemie begonnen, gedurende haar loop zijn door mij, van den aanvang af tot op het einde toe, 22 aan *Variolae*, en 32 aan *Varioloïden* behandeld; drie van de eerstgenoemden waren volgens het zeggen behoorlijk gevaccineerd.

In het voor- en najaar werd de *Febris puerperalis* nog in

het kraamhuis gevonden, en hoewel niet zoo gevaarlijk als vroeger, eischte zij eenige slagtoffers.

Januarij was eene regelmatige wintermaand met matige en doorgaande vorst, welke op het midden voor slechts weinige dagen door dooi weder vervangen werd, er waren vele heldere gedeelten van den dag, zelden viel er sneeuw. De wind O.

Er waren vele verkoudheden en de *Febris catarrhalis* nam toe in aantal. Bij haar waren de ademhalingswerktuigen bij voorkeur en bijna uitsluitend aangegrepen, van *Diarrhoea* bijna geen voorbeeld, en maar zeer weinige *Febres gastricae.*

Éene *tertiana* kwam in behandeling, enkele *Prosopalgiae typosae.*

Een drietal *Pneumoniae* werden spoedig door eene VS. genezen.

Met *Miliaria* twee.

Morbilli één. Zij heerschten *epidemisch.*

Eene opmerkelijke vergiftiging met *apoplectische* verschijnsels was het gevolg van het toedienen van een *clysma* met twee drachmen *Fol. Belladonnae,* door een heelmeester aangewend, ten einde eene *hernia umbilicalis incarcerata* te reponeeren. Zoodra de werking der *Belladonna* was ingetreden, gelukte der *repositie.* Het hoog roode gelaat, de sterk verwijde pupillen, de snorkende ademhaling, het geheele verlies van bewustzijn bragten eene groote vrees te weeg, doch door het aanwenden van koude omslagen op het hoofd en door herhaalde *clysmata* uit een *Infus. Valer.* en *Oxym. simpl. ex aceto,* in ruime hoeveelheid, bedaarden de toevallen binnen drie uren tijds. De herstelling ging langzaam onder eene opwekkende en versterkende geneeswijze. Er stierven twee zeer jonge kinderen aan *Atrophia.* En eene 94jarige vrouw aan *Paralysis pulmonum.*

Dooden. Één *Atrophia.*
〃 *Apoplexia.*

Februarij. Een zestal helder vriezende dagen uitgezonderd, was de lucht meest betrokken, mistig en koud. De wind Z. en ZW.

Het getal der *Febres continuae* was niet toegenomen, de *catarrhale*, met borstaandoening, de meest heerschende vorm, in den regel zijn zij ligt, eenvoudig en slechts in één geval eerst op den 11en dag met *crisis* geëindigd.

Meerdere *continuae* waren met *gastrische* toevallen, dan in de voorgaande maand, vergezeld, en werden met zachte *laxantia* overwonnen.

Ééne *quotidiana* en vijf *tertianae.*

Peripneumonia werd bij drie lijders zeer spoedig door eene enkele VS. genezen.

Varioloïden twee.

Morbilli drie.

Miliaria één.

Verkoudheden waren er menigvuldig.

Gestorven aan *Apoplexia* twee, zijnde de een 76, de andere 55 j. oud.

Een kind van 2 j. aan *Croup.*

Een op den 5en d. aan *Febris catarrhalis.*

Dooden. Één *Febris catarrhalis.*
〃 *Angina polyposa.*
Twee *Apoplexia.*

Maart was zeer onstuimig met veel wind, regen, soms sneeuw en hagel, het was guur en koud, maar toch voor den groei der planten zeer voordeelig, weinig heldere dagen, zelden mist. De wind meest W. Van den 9en op den 10en woei er een hevige storm uit het ZO., een niet minder hevige volgde op den 10en, en tusschen den 25en en 26en een uit het ZW.

Enkelvoudige verkoudheden waren zeldzamer geworden, doch de *Febres continuae* vermeerderd. Het minst in getal waren de *Febres gastricae*, welke traag van beloop, het langdurig gebruik van *laxantia* vorderden, waaronder *rheum* eene nuttige plaats bekleedde.

De meeste *Febres catarrhales*, vooral lastig door veelvuldigen hoest, waren zeer eenvoudig, en verliepen binnen vijf dagen; enkele waren van ernstiger aard, verhieven zich des nachts met angst en benaauwdheid en namen haar afscheid op den 7en, 10en of 13en d. Eene zeer volbloedige vrouw behield de koorts de geheele maand, onder hevige en zeer gevaarlijke verschijnselen. Meermalen had zij *Peripneumonia* doorgestaan, en telkens hadden VSS. haar volkomen gered; dikwerf leed zij aan hevige *Prosopalgia*, lang weerstand biedende aan *Chininum;* zij was kinderloos, nu ruim 41 jaren oud, kort en dik van gestalte, en zeer gezond en welvarend van uitzien. De koorts begon met groote loomheid, zweet, hoesten en andere zinkingachtige verschijnsels, en was onder het gebruik van *Pulv. Dov.* en een *vesic.* op de borst op den 3en dag des morgens zeer verminderd. Des avonds hevige *Prosopalgia.*

Op den vierden dag was er koorts met een harden en vollen pols, hevige benaauwdheid en moeijelijken hoest. Het bloed, door eene VS. ontlast, heeft eene dikke *Crusta inflamm.* Er volgen een paar dagen van verligting en *Apyrexia* in den morgen, doch des avonds kwam koorts met *Prosopalgia* en meerdere benaauwdheid. *Antimon.* en een *Dec. Pector.* met *Sp. Mindereri.* Daarna zelfs drie koortsvrije dagen, met bestendige *Prosopalgia* en zeer geringe aandoening van de longen. Er worden ruime ontlastingen door *manna* bevorderd. Tegen de pijnen wordt eerst een zeer ligt aftreksel van *Valer.* met *Pulv. Dov.* en *Nitr. bism.*,

daarna poeders uit *Nitrum* met gr. β *Camphor pro-dosi* gegeven.

Zes dagen later komt de koorts terug, en schijnt den *typus tertianus* te zullen aannemen, en wel tegen den avond, met vermeerderde gezichtspijn beginnende. Er scheen weder vermeerderde *Erethysmus*. Een *Decoct. pector.* met *Aq. Laur.* en *sal. polychr.* geeft ruimen stoelgang; maar desniettemin, keerden in een paar dagen zoo hevige toevallen van *Pneumonie* terug, dat er tweemalen eene VS. gevorderd werd. Nu verdwijnt de *Prosopalgie* geheel, de ademhaling is minder gestoord, de hoest is droog en krampachtig. Poeders met *digit. ipecac.* en *Sal. Sedat. H.* Eenige *hirudines* werden aan de *genitalia,* wegens het uitblijven der menses, geplaatst. Vier dagen voor het einde der maand hernieuwen zich de hevige toevallen van *Pneumonie*, beginnende met eene *Colica menstrualis*, zonder *apparitie* der *Catamenia*, welk toeval op *Enemata* spoedig bedaart, doch, tot drie malen toe, moest de aderlating in ruime mate worden herhaald, en ondanks het gebruik van *calomel* met *extr. Hyosc.* bleef de *crusta inflamm.* bestaan. Nu kwam ook de *Prosopalgia* terug, en eene beginnende *Salivatie,* na het gebruik van negen gr. *calomel*, maakte het noodig om inplaats van dit middel *tart. emet. refracta dosi* te geven. In de volgende maand was de gezichtspijn niet terug gekomen, nu en dan kwam er des avonds koorts, soms vrij hevig. De ademhaling was moeijelijker, de hoest kort en droog, de pols zwak en klein, het gelaat bleek. Op het midden van April werd de urin troebel en kwamen er eenige dunne ontlastingen; zij had bestendig bij afwisseling, *nitrum*, *kerm. miner.*, *ipecac.*, *extr. Hyosc.* en eene enkele gift *Laudan.* genomen, soms de hoest met pappen tot bedaren gebragt, en een paar malen door bloedzuigers op de borst

verligting van hare hevige benaauwdheid gekregen. Allengs bekwam het gelaat wederom zijne natuurlijke kleur, maar ook de pols werd voller en grooter. Er kwam koorts met meerdere benaauwdheid. Er werden wederom poeders van $\frac{1}{4}$ gr. *calom. pro-dosi* gegeven, en op het gebruik van *manna* volgde een dunne ontlasting. Op den 26en van die maand ontstond er eene hevige benaauwdheid, volkomene *Orthopnoea*, kleine pols, ingevallen gelaat met uitpuilende oogen en *Diarrhoea* met een zuivere vochtige tong. Een *Decoct. van alth.* met *seneg.* en *pulv. Doveri.* een zeer prikkelend smeersel tusschen de schouderbladen. Den volgenden dag, bij mindere benaauwdheid, maar meerder verlies van krachten, werd het *Decoct.* zonder *pulv. Dover.* gegeven.

Op den 28en kwamen de *menses* terug: De pols was menigvuldig en hard, de benaauwdheid was zeer verminderd, geene de minste hoest, vele ontlastingen, zweet en uitgeputte krachten; veel koorts, een *Dec.* van *Lich. isl. Vesicantia* aan de kuiten.

29 April. De koorts, des morgens zeer weinig, verheft zich ten 4 ure in den namiddag, en een uur later bezweek de lijderesse zacht in een slapenden toestand, terwijl hare geestvermogens tot op het einde toe helder, en ongestoord gebleven waren.

Wat hebben nu hier die groote menigvuldige en herhaalde aderlatingen gebaat? Veel inderdaad is het antwoord. Zij hebben gedurende vele jaren het leven gered, dat telkens ernstig bedreigd werd. Na elken aanval van *Pneumonie* keerde eene, soms bijna ongestoorde gezondheid terug, en toen de laatste zoo hevig was, dat de genezing niet mogt gelukken, was elke aderlating eene bron van merkelijke kalmte en verligting, en heeft voorzeker de *Euthanasia* bevorderd.

Ik keer tot de maand Maart terug. Men sprak van *Typhus cerebralis* bij jonge kinderen.

Twee *quotidianae* en twee *tertianae* kwamen benevens eene *Prosopalgia* in behandeling, de laatste trof eene zestigjarige vrouw, en hield den *typus quartanus*, maar werd met weinige gr. *Chininum* overwonnen.

Eene van de beide *quotidianae* was vergezeld van spoelwormen, waarvan eene groote menigte werd afgevoerd door *anthelmintica*, staande het gebruik van het kinazout, waardoor de koorts spoedig verdween, maar de *Status verminosus* verder eene gepaste behandeling noodzakelijk maakte.

Zeven gevallen van *Pneumonie* werden gelukkig en zeer spoedig door eene VS. genezen, met uitzondering van één geval, dat met hevige *Haemoptoë* vergezeld was; want deze vrouw, hoezeer eerst, bijna vijftien jaren later, aan *Phthisis* gestorven, verviel dikwerf in beide kwalen, werd meermalen door eene VS. in het leven behouden, doch genoot nimmer eene geheel herstelde gezondheid.

Aan Mazelen kreeg ik dertien kinderen te behandelen. Bij velen was groote benaauwdheid, braken en veel hoesten vóór de eruptie; bij sommigen staande den bloei *Epistaxis*. In den regel verliep de ziekte gemakkelijk onder *mucilaginosa*, soms met wat *syrup. papav. albi* en eene matige warme bedekking; op den 7^{en} dag was de roode kleur der vlakken verbleekt.

Een achtjarige jongen krijgt met weinig koorts eene matige *eruptie*, zoodat de koorts op den 3^{en} dag reeds geheel verdwenen was.

Op den 4^{en} dag des avonds, staan de Mazelen nog zeer goed, zonder eenige koorts, maar er ontstaat eene hevige kwellende en aanhoudende hoest, zonder groote benaauwdheid. Een *vesicatorium* op de borst wordt aangeraden, doch

niet gelegd. Den 5^en^ dag des morgens ligt hij stervende, en ondanks dat nu het *Vesicans* wordt aangelegd en een mixt. met *Vin. ant. H.* en *Liq. amm. anis* toegediend, bezwijkt hij des avonds.

Een jonger broertje wordt ziek met braken, heeft den volgenden dag eene hevige koorts, welke vier etmalen aanhoudt, en nu onder het uitbotten der Mazelen ophoudt. Op den 5^en^ dag zijn de vlekken hoogrood en de ademhaling is zonder hoesten zeer belemmerd. Bloedzuigers op de borst. *Mucil* met *Vin. antim.*

6 d. Veel verligting. Een *vesicans* op de borst.

7 d. Verbleekte uitslag. Spoedige genezing.

Behalve deze patient aan Mazelen stierf een 40 j. man aan *Phthisis* en twee oude lieden aan *Peripneumonia notha* waarvan de eene jaren lang aan *Hemiplegie* en langdurige verzwakking geleden had.

Dooden. Één *Morbilli.*
〃 *Peripneumonia notha.*
〃 *Phthisis pulmonalis.*
〃 *Tabes senilis.*

April begon met buijige koude en gure dagen, waarop eenige heldere zeer koude met veel wind volgden; na den 17^en^ werd de lucht zachter en eene week later op onweer met regen, kwamen er zelfs eenige heldere mooije en warme dagen; de meest heerschende wind O. afwisselend ten N. en ten Z.

Er waren weinig gevallen van verkoudheid, ettelijke van *Diarrhoea.* Zeer verminderd de *Febres continuae catarrhales*, waarvan maar twee op den 9^en^ en den 14^en^ d. eindigden en toch weinig bezwaar opleverden. Meerder waren de *Febres gastricae* geworden, en nog al langdurig, eer zij konden genezen worden.

Tertianae maar vier in getal en eene *Prosopalgia.*

De Mazelen bedroegen één en twintig, doch waren zeer goedaardig, en niemand behoefde bijna geneesmiddelen te gebruiken. Intusschen stonden er op de sterflijsten 88 daaraan overleden.

Aan *Phthisis* stierven twee mannen waarvan de eene reeds sints drie jaren aan hevige *Haemoptoë* geleden had.

Een ander waarschijnlijk aan *Hydrothorax*, hij had lang aan *Obstructio alvi* en hevige benaauwdheden ziek geweest.

Een lang zwak en zenuwachtig man, 57 j. oud werd te midden van den *Coïtus* plotseling door den dood getroffen.

Dooden. Één *Apoplexia.*
〃 *Hydrothorax.*
〃 *Phthisis pulmonalis.*

Mei begon met eenige warme dagen, hoezeer de wind koud bleef. Op den 13en des avonds om 5 ure kwam er eene sterke zeevlam; meest was het weder zeer ongestadig, koud en warm bij afwisseling met weinig regen, deze viel overvloedig bij een donderbui den 24en, en daarna werd het mooi en warm weer, de wind meest N.

de gevallen regen 10 lijnen,
uitwaseming 38 〃

Behalve enkele verkoudheden kwamen er eenige *Diarrhoeae*, welke zich ook bij de *Febres gastricae* openbaarden en menigmaal met kolijkpijnen vergezeld waren: Zij weken echter spoedig onder *mucil* en *pulv. Doveri.*

Het getal der *Febres catarrhales* was vermeerderd, zij waren echter binnen weinige dagen afgeloopen en zeer eenvoudig, met uitzondering van één geval, waar de koorts wel reeds op den 5en dag naliet, doch met hevige benaauwdheid hoesten en spruw in hooge mate vergezeld, een groot

krachtverlies veroorzaakte, en een *Decoct. C. Per.* tot de herstelling gevorderd werd.

Pneumonie kwam tweemalen voor en werd door eene VS. spoedig overwonnen.

Drie *tertianae* en twee *quartanae.*

Mazelen bij 31 voorwerpen, waaronder eenige volwassenen, zij hadden meer een *Phlogistisch* karakter, met *Congestie* naar het hoofd, zoodat er ettelijke malen bloedzuigers achter de ooren geplaatst werden. Somtijds werd bij groote benaauwdheid met veel hoesten, met zeer goed gevolg een *vesicans* op de borst gelegd. Voor twee kinderen, weinige maanden oud, was de ziekte doodelijk, zij leefden onder de besmetting, en hadden teekenen der ziekte, maar de *Eruptie* kwam niet te voorschijn; het eene stierf aan *Asphyxie* op den 3en d., het andere op den 5en d. aan *Diarrhoea.* Het getal der zieken moet niet tot eene groote uitbreiding doen besluiten, daar mij in zes huisgezinnen 24 personen ter behandeling kwamen.

Dooden. Twee *Morbilli.*

Junij was eene aangename warme zomermaand met luchtige winden en verkwikkende regenbuijen, eenmaal werd er in de verte donder gehoord, de wind meest W. en NW.

Zeer gering was het getal zieken, zij bepaalden zich tot eenige weinige ligte *Febres catarrhales.* De *Febres gastricae*, mede klein in getal, waren alle gepaard met *Diarrhoea*, in één geval was de koorts eerst met den 13en d. geeindigd, en behalve met vele ontlastingen ook ernstig en gevaarlijk door *Delirium* en *Aphthae.* Een *Infus. Valer.* met *Pulv. ipec.* en *mucil.* deed goede diensten; staande de herstelling verscheen hoest met *expectoratie*, en de genezing werd bevorderd door het *Lich. Island.*

Ééne *tertiana*; welke intusschen veel werden waargenomen.

Één kind aan *Morbilli*, maar ook deze blijven heerschen, volgens het getuigenis van andere geneesheeren.

Eene vrouw van middelbaren leeftijd stierf aan *Ascites*, nadat de *Paracentesis* tweemalen verrigt was.

Een bejaarde borstlijder aan *Peripneumonia notha*; een ander aan *Diarrhoea*, sints twee dagen herwaards gekomen, met die kwaal reeds eenigen tijd gekweld.

Een kind van één jaar oud, op den 3en dag eener koorts, gepaard met een zeer gespannen buik, niet pijnlijk op het aanraken, en goeden stoelgang.

Dooden. Één *Febris gastrica*.
" *Peripneumonia notha*.
" *Diarrhoea*.
" *Ascites*.

Julij begon met onstuimig weer en regen, doch van den 3en tot den 19en was het, met een bewolkten, soms helderen hemel warm weder met luchtigen wind, een paar dagen regen. Daarna bleef de lucht zacht, maar was onstuimig en buijig met veel wind en regen.

Er kwamen meerdere *Diarrhoeae* en ook enkele gevallen van koorts.

Zeer weinige ligte *Febres catarrhales*, evenzoo enkele *gastrische* koortsen, zonder menigvuldige ontlastingen meer met *obstipatie* vergezeld.

Zes *tertianae*.

Eene vrouw, welke jaren lang, ondanks eene zeer uitgebreide *Ascites*, tamelijk gezond en wel gevoed geleefd had, kreeg nu eene koorts met *catarrhale* verschijnsels, deze week na drie dagen onder een ruim zweet.

Eene week later kreeg zij hevige benaauwdheden, waaronder zij, na veertien dagen van groot lijden, bezweek.

Eene kraamvrouw geraakte op den 3en d. na hare beval-

ling in hevigen toorn, hierop volgde eene stuip, waaraan zij stierf.

Dooden. Één *Convulsio.*
" *Ascites.*

Augustus was aanhoudend zeer warm, alhoewel de lucht menigmaal door onweer en regen werd afgekoeld. N. NO. en W. winden waren afwisselend.

Gevallen regen 20 lijnen,
uitwaseming 36 "

Eene geregelde aanteekening der ziekten, hoe gering in getal, kon ik niet houden, aangezien ik de Stad gedurende vele weken verliet.

Ik vind opgeteekend *gastrische* en *bilieuse* koortsen, met buikloop, meer van een zinkingachtigen aard. Tusschenpoozende koortsen werden veel gezien, meest *tertianae.*

Aan *Scarlatina* stierven 28 lijders.

September begon met mooije en warme dagen, het weder werd met onweer en regen onstuimig, doch daarna weder beter, en zelfs eenige dagen zeer warm. In de laatste week kwam de herfst met storm, buijen en gure koude lucht. Z. ZW. winden de meest heerschende.

Het getal zieken was aanmerkelijk vermeerderd. De *Febres catarrhales* bleven zeer eenvoudig, en vorderden bijna geene behandeling. De *gastrische* koortsen waren van ernstiger aard, en moesten met *resolventia* en *laxantia* bestreden worden.

Bij eene sterke en volbloedige vrouw was zij met *Hepatitis* gepaard, welke herhaalde plaatsing van bloedzuigers noodzakelijk maakte. Deze plaatselijke bloedontlasting, maar nu achter de ooren, werd in een ander geval aangewezen door hevige *Deliria* met een rood en opgezet gelaat, hier nam de koorts eerst op den 11en d. haar einde; trage stoelgang, hoest en moeijelijke ademhaling bleven nog wel veertien dagen bij.

De *tertianae* kwamen nu als op eens ten getale van 27. In een paar gevallen begonnen zij als aflatende koortsen met *gastrische* verschijnsels, de aanwezige onzuiverheden verwijderd zijnde, werd hare aard herkend en spoedig door het kinazout genezen.

Ook drie *Prosopalgiën* behoorden tot deze koortsen.

Slechts ééne *quotidiana;* anderen spraken van meerdere alledaagsche koortsen.

Eene *Pleuritis* werd met eene VS. gelukkig behandeld.

Boorts kwam maar drie maal voor, maar *Diarrhoea* was menigvuldig, en soms nog al hardnekkig; van hoeveel belang zij te houden was bleek bij drie kinderen, welke er onder bezweken. Een van 3 maanden reeds op den 3en d.; een van zeven, en een van vier jaren, welke beiden op den 4en en 6en d. der ziekte een stuip kregen, en daarin stierven.

Dooden. Twee *Tussis convulsiva.*
Drie *Diarrhoea.*

Op den 20en October viel er een zwaar onweer met hagel en regen. Er waren vele matig warme, maar ook vele frissche dagen, het was dikwerf onstuimig, en de maand eindigde met guur en buijig weer, de wind meest W.

Het getal zieken was groot, vooral waren de koortsen menigvuldig, *Diarrhoea*, en een paar gevallen van boorts, verliepen zonder koorts.

De *Febres gastricae* bleven meest met *Obtipatie* vergezeld, het eene geval met *Hepatitis*, reeds in September vermeld, bleef hardnekkig voortduren en vorderde herhaalde plaatselijke bloedontlasting. Ook deze was bij sommige *Febres catarrhales* noodig wegens hevige *Congestie* naar het hoofd, eenmaal zelfs was eene VS. aangewezen door eene groote aandoening van de longen; in het eerste geval eindigde de koorts op den 13en in het laatste op den 11en dag. Overi-

gens waren de zinkingkoortsen, hoe groot ook in getal, zeer eenvoudig, en verliepen binnen weinige dagen regelmatig.

Eene jeugdige 27 j. vrouw, hoewel zeer zwak en gevoelig, was op den 25en Sept., onder hevige vloeijing, van een dood kind bevallen, en scheen aanvankelijk te herstellen, totdat zij, veertien dagen later, eene hevige koorts kreeg met sterke *Diarrhoea*. In de opvolgende *Apyrexia* werd een *Dec. Charag.* met *Laudanum* en *Chinin.* gegeven. Eerst hielden de ontlastingen op, maar de koorts keerde elken avond om vijf ure terug, en was met *Delirium* vergezeld.

Nu werd met het *chininum* een *Decoct. ratanh.* gegeven. en de *Diarrh.* wederom beteugeld, edoch de koorts in eene *Subcontinua* overgaande, gedoogde wegens hevige benaauwdheid niet langer het gebruik van het kinazout. Nu waren de ontlastingen geheel bedwongen, en bij opzetting van den buik, volgde op *enemata* eene natuurlijke ontlasting. Moeijelijke hoest, afmattend zweet, angst en benaauwdheid namen toe; opwekkende en verzachtende middelen, het drinken van ezelinnen melk baatten niets, en op den 28en Octob. bezweek zij geheel uitgeput, zacht en kalm.

De *tertianae* waren dertig in getal, de *quotidianae* drie. Een paar *Prosopalgiae* behooren tot deze klassen te worden gebragt.

Een 30 j. man had in de vorige maand onregelmatige aanvallen van koorts, somwijlen was hij daarbij zeer angstig en beklemd in de ademhaling, met lastigen hoest. Eene VS. bragt veel verligting aan, en de koorts verdween onder het gebruik van een *Dec. Pector.* met *Vin. stib.* Op den 6en Octob. kreeg hij wederom koorts met vermeerderde kortademigheid, doch bevond zich den volgenden dag vrij goed en koortsvrij, zijn sterven in den vroegen morgen van den 8en was geheel onverwacht en bijna onmerkbaar.

Een oud man stierf aan *Hydrothorax*; een kind aan *Encephalitis*, onder stuipen; en een vrouw in middelbaren leeftijp aan *Delir. tremens*, na jaren lang misbruik van *Spirituosa* gemaakt te hebben.

Dooden. Een *Febris adynamica.*
" *Peripneumonia.*
" *Encephalitis.*
" *Delirium tremens.*
" *Hydrothorax.*

Op den 9en November, na eenige heldere en koude dagen, kwam er ijs in het water, daarna volgde onstuimig weer met regen, en zoo bij afwisseling vorst, dooi weer en sneeuw, tot dat de twee laatste dagen helder en frisch koud werden. Meest N. wind.

De gevallen regen 20 lijnen.

Er kwamen eene menigte enkelvoudige verkoudheden, welke zich meestal alleen tot hoesten bepaalden, zeer weinige *Diarrhoeae* en één geval van boorts.

De *Febres gastricae* waren weinig in getal, en werden meest door tragen stoelgang veroorzaakt. De vrouw met bijkomende *Hepatitis*, waarvan reeds in de beide voorgaande maanden gesproken is, en onder het gebruik van ezelinnen melk eenigermate in krachten toenam, kreeg wederom aanvallen van koorts met *Aphthae* en droogen kugchenden hoest, *Decubitus* op het *os Sacrum*, welke in *Gangraena* verviel, *Anasarca* van de handen, en met ingevallen gelaat, een groot verlies van krachten.

Eene vermeerdering had er plaats van de *Febres catarrhales*, welke, met uitzondering van één geval, waar de koorts met *Deliria* en *Diarrhoea* vergezeld, eerst op den 18en d. *critisch* eindigde, alle zeer ligt verliepen, en meest binnen vier à vijf dagen genazen.

De *Intermittentes* waren veel verminderd.

Twee *quotidianae.*

Negen *tertianae.*

Drie *quartanae.*

Vijf gevallen van *Peripneumonia* werden viermalen door eene enkele VS. binnen drie dagen genezen. Bij eene reeds bejaarde vrouw, waren herhaalde aderlatingen noodzakelijk, hardnekkige verstopping bemoeijelijkte en vertraagde de genezing, welke toch na weken tijds, volkomen tot stand kwam.

Mazelen kwamen tweemaal in één huisgezin. *Varicellen* eens in behandeling, algemeen zegt men, dat Mazelen en Roodvonk afnemen.

Een man van 64 j. stierf onverwacht aan *Apoplexia,* nadat hij langen tijd aan *Arthritis*, en daarna aan *Hydrops* geleden had.

Eene vrouw van 56 j. drie dagen na de operatie van eene *Hernia femoralis*. De operatie was weinige uren na de eerste verschijnsels van *incarceratie* geschied, en beloofde gedurende een etmaal een goeden uitslag. Bij de lijkopening bleek het echter, dat de dunne darmen hevig ontstoken, met eene onoverwinnelijke buiging waren aaneengegroeid; die plaats was kraakbeenig hard en zwart op het aanzien; intusschen was de inwendige rok van dit gedeelte des darms natuurlijk van kleur en van gedaante gebleven.

Dooden. Één *Apoplexia.*
〃 *Hernia incarcerata.*

December was mistig en onaangenaam vochtig koud: zeer zelden werd er eenige vorst waargenomen, de laatste dagen waren zelfs zoel met regen, de wind meest W.

Verkoudheid, evenzeer als de *Febres continuae*, waren veel in getal verminderd; de *gastricae* bijna verdwenen, en de *catarrhales*, het grootst in getal, zeer eenvoudig en spoedig

afgeloopen. Ook waren de *Intermittentes* schier verdwenen, zoodat van elke afdeeling maar twee in behandeling kwamen en even zoo de *Prosopalgiae*; slechts twee in getal, spoedig genezen werden.

Een paar *Pneumoniae* werden door een enkele VS. beteugeld, onder de mindere klasse wordt van *Typhus* melding gemaakt, met *Petechiae*, en meermalen aanstekend bevonden

Scarlatina, *Varicellae* en *Tussis convulsiva* kwam éénmaal voor.

Aan *Phthisis* bezweek eene jonge vrouw, welke voor eenige weken, in het laatste tijdperk der ziekte, uit Indiën herwaards gekomen was.

En aan *Hepatitis* eene vrouw van 57 j. waarvan het begin met eene *Febris gastrica* in September plaats had, en waarover breeder in de beide laatst voorgaande twee maanden gesproken is.

Dooden. Één *Febris gastrica*.
" *Phthisis pulmonalis*.

De weersgesteldheid van 1842, zegt de plaatselijke Commissie, mag als bijzonder genoemd worden. Buitengewone hitte, vooral in de maand Augustus, toen de Thermometer 87° bereikte, weinig onweders en lang aanhoudende droogte mogen als zoovele bewijzen daarvan dienen.

De jaren 1764, 1765, 1772, 1773, 1775, 1779 en de zomers van 1826 en 1827 kunnen met 1842 vergeleken worden, doch bij die hitte werd niet eene zoo aanhoudende droogte waargenomen. 1) Ook verschilden zij zeer in vruchtbaarheid. Het jaar 1842 kan, wat de aanhoudende droogte betreft, met 1793 vergeleken worden. De jaren 1802 en

---

1) Wij vinden nog andere warme zomers vermeld bij H. F. THIJSSEN. Gesch. Beschouwing der ziekten in de Nederlanden enz. Amst. 1824. op bl. 49.

1811 leverden op sommige dagen hooger Thermometerstand, doch de warmte hield niet zoo lang aan.

Weken verliepen er, in dit jaar, dat er geen regen viel, en schoon die droogte voor de vegetatie niet gunstig was, werden echter door weldadigen daauw de lagere landen voor geheele uitdrooging behoed, en deze vochtigheid, gepaard met aanhoudende warmte, leverde nog veel voedsel voor mensch en vee op.

De zeldzame droogte van dezen zomer hield aan tot in de helft van October.

Voorbeelden van buitengewone vruchtbaarheid van Ooftboomen zijn er vele; niet alleen van het tweemaal bloeijen, maar ook van het rijp worden der vruchten wordt melding gemaakt.

Er mag als zeldzaam aangerekend worden, dat veel vee nog in de maand December op het land voedsel vond, en men op den laatsten dag van die maand buiten de stad nog een landman zag, welke de melk van zijn vee, op het land grazende, naar zijne woning bragt.

Men zag een groote witte Accasiaboom voor de derde maal verscheidene bloemtrossen dragen.

In December werden er versche kiewitseijeren gevonden.

De ziektegesteldheid was bijna doorgaande *catarrhaal rheumatisch*, terwijl de *gastrische* gesteldheid meer op den achtergrond stond, en er zich weinig sporen vertoonden van het zenuwachtige; zeldzaam was het ontstekingachtige, zoodat eene meer active geneeswijze werd aangewezen; ja, in sommige gevallen, een zich vertoonende overgang tot den *putrieden* ziektevorm moest door eene *antiseptische* geneeswijze gestuit worden.

De *Mazelen*-Epidemie reeds in den aanvang van 1841 begonnen, klom in de maanden April, Mei, Junij en Julij

van 1842: het getal daar aan gestorven bedroeg in die maanden 377, terwijl die in 1841 slechts 8 heeft bedragen. In de laatste maanden van dit jaar heeft deze ziekte aanmerkelijk in uitgebreidheid en hevigheid afgenomen.

De *Scarlatina*, welke aanvankelijk weinig slachtoffers na zich sleepte, scheen in de maanden Julij en Augustus, zoo wat intensiteit als extensie betreft, haar toppunt bereikt te hebben, het getal hieraan overleden was 118. Bij de meesten, waar geene ongunstige complicatie zich inmengde, was eene zaehte *diaphoretische* behandeling voldoende, wanneer de ziekte door complicatie heviger werd, vertoonden zich dikwijls hersenontsteking, subinflammatore aandoeningen van de keel, borst en buik, welke eene meer *antiphlogistische* behandeling vereisehten. Vooral werd de ziekte gevaarlijk bij meer bejaarde voorwerpen en bij verzuim van de grootste zorgvuldigheid in den leefregel, eindigende als dan dikwerf in *Anasarca* en inwendige waterzucht vooral der hersenen en der borstholte.

De *tusschenpoozende koortsen* hebben meer geheerscht dan in de laatste vijf jaren, de meest gewone vorm was de *tertiana*.

Enkele gevallen van *Intermittentes soporosae* heeft men opgemerkt, meer vertoonden zij zich als *Febres larvatae*, inzonderheid als *cephalaea*, *odontalgia*, *tussis periodica* enz.

Bij velen zag men *Stasis liënis*, welke de geneeswijs moest wijzigen, en in lijken heeft men de milt aanmerkelijk door bloed opgevuld en vergroot gevonden.

Doch ofschoon deze koortsen veelvuldiger dan vroeger zich ter behandeling opdeden, en men uit de aanwezige gelegenheids oorzaken zou vermoed hebben, dat zij tot eene Epidemie zouden zijn opgevoerd, is zulks niet gebeurd; wij zien ook daarin weer bevestigd, dat *niet altijd* de groote hitte met weinig regen, naar het algemeen gevoelen, tot het ont-

staan dezer koortsen de meeste aanleiding geeft. De jaren 1826 en 1827, door buitengewone hitte met dit jaar overeenkomende, bragten daarentegen Epidemiën voort, waardoor ook onze stad deerlijk werd geteisterd.

Tot de ontwikkeling van dezen ziektevorm schijnen dus nog andere oorzaken dan het *miasma paludosam* te moeten medewerken om ze tot eene Epidemie te maken, en ook hierin komt men tot de bekentenis: *quantum est, quod nescimus.*

Aan *kinderziekte*, waarvan de sterfte 163 bedroeg in 1841, staan nu het geheele jaar slechts 5 vermeld, en daarvan in het laatste kwartaal geen enkele, zoodat deze Epidemie haar einde schijnt bereikt te hebben.

1843.

Uit de berigten van de plaatselijke Geneesk. Commissie te Amsterdam komt te blijken, dat de kinderziekte reeds als geweken beschouwd, weder is terug gekeerd en in dit jaar 91 personen ten grave heeft gebragt. Het getal der geborenen heeft wederom dat der gestorvenen met 748 overtroffen, en behalve de gewone voor en najaarziekten heeft er geene bijzonder geheerscht.

In dit jaar zijn geboren,	M.	3893.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3662.
		7555.
〃 〃 〃 〃 gestorven,	M.	3452.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3355.
		6807.

Januarij, was meest met betrokken lucht, mist, regen sneeuw en hagel, nat koud en onstuimig; slechts vier maal was er een weinig vorst, de wind W.

Er waren weinig zieken; onder de *Febres continuae* waren de *catarrhales* het grootst in getal, doch deze, evenzeer als die met *gastrische* aandoening, zeer goedaardig en spoedig voorbijgaande. Er waren nog al *Anginae*, maar alle *catarrhaal* en nooit dreigend. Er was spraak van eene meer ernstige aandoening van de *mucosa* der maag, en van *Febres Typhoideae*.

Een paar gevallen van *Epistaxis*, zoo wel als van *Haemoptoë*, welke gelukkig met eene VS. beteugeld werden, pleiten daarom niet voor eene *dispositio phlogistica*, welke bij geen ziektevorm bespeurd werd.

Er waren maar drie *tertianae*, en een gelijk getal van *Prosopalgia* met een *typisch* karakter.

In twee huisgezinnen was *Scarlatina;* in één *Varicellae.*

Februarij gaf eenige meerdere dagen met matigen vorst, maar meestal was de lucht betrokken en nat koud, met veel regen en veel sneeuw, de wind NO.

Het getal van *catarrhale* koortsen was wel eenigermate vermeerderd, doch gering, met betrekking tot het jaargetijde. Zij waren daarenboven ligt en kort van duur; in één geval, met zware hoofdpijn en *Diarrhoea*, was de ziekte heviger en eindigde de koorts eerst op den 17en dag. Behalve sommige gevallen van *Diarrhoea*, waren de eerste wegen somtijds aangedaan en gepaard met ligte koortsachtige bewegingen.

Twee *tertianen* en eene *tertiana duplex* en een paar niet hevige *prosopalgiën* waren de eenige van de klasse der *typosen.*

Pneumonia werd tweemaal spoedig door eene VS. genezen.

Varicellen waren in twee gezinnen.

Er stierven een jong kind aan *Catarrhus*, en eene 70 j. vrouw aan *Ascites*.

Dooden. Een *Catarrhus suffocativus*.
〃 *Ascites*.

In Maart werd de vorst nog tot in de laatste dagen waargenomen, alhoewel er soms aangename warme dagen, maar toch altijd met een scherpen kouden wind, tusschenbeide kwamen, de wind O. met een noordelijke streek.

Gevallen regen 13 lijnen,
uitwaseming 21 〃

Het regende zeldzaam, en de hemel was meermalen bewolkt en helder.

Velen werden door verkoudheden aangetast, daarentegen was het getal van *Febres continuae* zeer gering. Een tweetal *gastrische* koortsen weken op den 7en dag onder vele en herhaalde ontlastingen; bij eene reeds bejaarde vrouw volgde groot verlies van krachten; bij een ander jong voorwerp eindigde de ziekte met eene tusschenpoozende alledaagsche koorts.

Onder de zinkingkoortsen, meestal onbeduidend en van korten duur, waren er een paar van ernstigen aard, zoo zelfs, dat bij de éene eene VS. moest gedaan worden, en bij de andere herhaalde *Vesicantia* noodzakelijk waren. In twee gevallen van *Pneumonie* werd mede de VS. gevorderd.

De *tertianae* klommen tot 18 in getal, éene was zeer verraderlijk en eindigde met den dood. Het betrof eene gezonde vrouw van 33 j. die koorts kreeg met pijn in de lenden, en waarbij zich den tweeden dag hoest openbaarde met het allengs wit beslagen worden der tong. Onder het gebruik van een *Dec.* 5 *aper.* met *Sp. Mind.* en *Vin. stib.* kwam er een aanhoudend ruim zweet te voorschijn, en op den 4en dag was de koorts aanmerkelijk verminderd; de tong bleef beslagen, en op één lepel *aq. Laxat.* volgde eene ruime ontlasting.

Op den 5^en^ d. was de koorts minder, de pols zwak, de ademhaling kort en hijgende, de hoest ongemakkelijk, de tong droog en met *Aphthae* bezet; een *vesicatorium* op de borst. Een *dec. Alth.* met *Syr. Diacod. Vin. stib.* en *Sp. nitr. d.*

6^en^ d. bijna geen koorts, vermindering van alle bezwarende toevallen.

7^en^ d. zware aanvallen van benaauwdheid en hoest met hevige koorts: des avonds sterven met alle teekenen van *Paralysis pulmonum.*

Een zeer gevaarlijke aanval van *Colica inflammatoria*, met bijkomenden hoest; hevige pijnen en benaauwdheid werd door eene ruime VS. en bloedzuigers op den buik op den 5^en^ d. gelukkig genezen.

Scarlatina kwam in vier huisgezinnen bij zeven personen. Zes daarvan waren ernstig ziek, met hoog rood uitslag, zware zeer benaauwende *Angina* en *Delirium*; eene koele behandeling met bloedzuigers deden goede diensten. Doch een jongen van 11 j. stierf op den 9^en^ dag onder sterke *desquamatie*, nadat twee dagen vroeger de koorts opgehouden en de roode kleur verdwenen was. Van den aanvang af waren, wegens hevige *Parotitis,* bloedzuigers gezet; een *vesicans* op de borst wegens beklemde ademhaling, een ander in den nek wegens hevige *Deliria* geplaatst, hadden *dysuria* ten gevolge, hoezeer de toevallen, waartegen zij gebezigd werden, bedaarden; ook de moeijelijke waterlozing week na eenige greinen *caphura.* Op den dag vóór zijn dood lag hij met een ingevallen gelaat, geheel sprakeloos, de krachten zonken weg: voor weinige oogenblikken scheen een *Dec. C. Per.* met *Sp. Vitr.* te zullen baten, doch weldra volgde de dood onder een snorkende ademhaling.

In één huis kwamen vijf kinderen met mazelen.

Van de *Tussis convulsiva* beweert men dat zij epidemisch bestaat.

Aan *Peripneumonia notha* stierf een 72 j. man; eene vrouw aan *Haemorrhagia pulmonum*, die uitermate zwak, jaren lang ziekelijk was geweest, doch nimmer aan eenig borstlijden, maar dikwerf aan *Metrorrhagia* uit groote zwakte geleden had.

Dooden. Één *Tertiana perniciosa.*
〃 *Scarlatina.*
〃 *Haemorrhagia pulmonum.*
〃 *Paralysis pulmonum.*

April begon met storm en regen; op den zesden eene aardbeving, daarna guur onstuimig weer met veel regen hagel en sneeuw. Na den 19^en^ eenige heldere of bewolkte, soms groeizame en warme dagen, doch nog dikwerf storm en zware regenbuijen. Harde ZW. en NO. winden.

Gevallen regen 26 lijnen,
uitwaseming 20 〃

De koortsen waren zeer in getal vermeerderd. Het inflammatoor karakter werd zeer duidelijk kenbaar uit velerlei omstandigheden, wel droegen daarvan de *Febres gastricae* geene kenteekenen, maar bij de *catarrhales* was het vooral de zware hoofdpijn, welke voor het minst van *Congestie* getuigde, en ook somtijds het aanzetten van bloedzuigers vereischte. Deze koortsen waren echter niet gevaarlijk en verliepen spoedig, doch dikwerf bleef er eene groote zwakte na, welke *C. Per.* vorderde; zeer weinigen gingen over in *intermittentes.*

Drie *Febres inflammatoriae* moesten met aderlatingen worden behandeld; even zoo een klein getal van *Pneumoniae.* Wat de *Anginae* betreft, welke zeer gemeenzaam waren, deze hadden dit karakter bij uitnemendheid, maar gena-

zen spoedig en gelukkig na het aanzetten van *Hirudines*.

Typhus, hoorde ik, dat meer voorkwam dan vroeger, de *exanthematische* vorm was de meest gemeenzame, bij velen begon de koorts met braken en *gastrische* aandoeningen.

De *Scarlatina*, gelukkig zich maar tot drie personen, alle kinderen, bepalende, was hevig en kwaadaardig, vergezeld van aanhoudende *Deliria* en hevige *Angina*. Ik verloor er wederom een jongen aan van elf jaren, op den 5[en] d. der ziekte, *Hirudines* en *Calomel* vermogten niets op het geweld der ziekte.

Bloedspuwing, *Abortus*, en dikwerf eene noodzakelijke aderlating bij zwangere vrouwen waren mede de getuigen van *Phlogosis*.

De *Interm. tertianae* vermeerderden tot 23, *quotidianae* 2. *Prosopalgiae* 2; bij anderen was het getal dezer koortsen verminderd. *Tussis convulsiva* werd opgemerkt in één huisgezin.

Dooden. Één *Scarlatina*.

Mei begon met mooi helder en warm weer; na een zwaar onweer den 16[en], met hagel en regen, volgden onstuimige gure en koude dagen met veel regen, daarna werd de lucht iets warmer en voor den groei voordeelig. Wind NO.

De gevallen regen 20 lijnen,
uitwaseming 30 〃

Het getal zieken was niet groot, en zinkingachtige aandoeningen werden er bijna niet waargenomen; daarentegen openbaarden zich meerdere ziekten van de eerste wegen dikwerf met eene aanhoudende koorts gepaard; zij waren niet van ernstigen aard en werden door *resolventia* en *evacuantia* spoedig genezen.

In één geval, bij eene zwakke vrouw, van 73 j. nam de koorts al terstond een *adynamisch* karakter aan, zij bezweek op den achtsten dag. Behalve deze stierf een jong kind aan

Atrophia, en eene vrouw aan *Haemoptoë*, die jaren lang geleden, en dikwerf hevige *Pneumoniën* had doorgestaan.

De *tertianae* bereikten het getal van 30. Menigmaal begonnen zij onder den vorm van *Febres subcontinuae*, soms met *catarrhale*, maar meer gemeenzaam met *gastrische* verschijnsels, dit laatste bragt een 73 j. man in levensgevaar, aangezien de eerste aanval na herkende *Tertiaan* met eene hevige *Apoplexia* begon, eenige giften van *Chininum* beveiligden hem voor een tweeden *paroxysmus* en hij herstelde zeer spoedig.

De *Anginae* waren bijna, de *Scarlatina* geheel verdwenen, een enkel geval van *Rubeola* geleek meer op Mazelen.

Pneumonia vorderde in twee gevallen eene VS.

Opmerkelijk komt het mij voor, dat zes malen *Abortus* plaats vond.

Dooden. Één *Febris adynamica.*
〃 *Haemoptysis.*
〃 *Atrophia.*

Junij gaf op het midden eenige heldere en warme dagen, en ofschoon er maar één onweersbui viel, was het weer meestal onstuimig en guur, er viel veel regen. Wind N.

De gevallen regen 36 lijnen,
uitwaseming 33 〃

Het aantal zieken was verminderd, en hoewel meerendeels met de vorige maand overeenkomstig hadden zij toch meerder neiging tot het *catarrhale.*

Bij een getal van 21 *tertianae*, kwamen nu éene *quotidiana* en éene *quartana.*

Aan *Catarrhus suffocativus* stierf een kind van 9/m.

Aan *Hydrops* twee personen, welke jaren lang in behandeling waren geweest; desgelijks eene vrouw, welke na algemeene *Syphilis* aan uitteering bezweek, en een man 40 j. oud, die twee etmalen aan *Hernia incarcerata* had gelaboreerd,

vóór hij hulp inriep; het geïncarcereerde gedeelte was zwartkleurig bij de repositie, de toevallen weken niet, en op den 2[en] dag na de operatie stierf de lijder.

Dooden. Één *Catarrhus suffocativus.*
〃 *Phthisis syphilitica.*
〃 *Hydrops.*
〃 *Hernia incarcerata.*

Julij begon met zeer warme dagen, op den 5[en] stond de Thermometer 86½°; na een zwaar onweder met regen, werd de warmte meer gematigd, maar zij bleef aanhoudend; hoewel er regen viel, en de lucht soms zeer onstuimig was, kwamen er toch veel heldere dagen en andere met een bewolkten hemel, de wind W. en NW.

Voor het jaargetijde was het getal van *Febres continuae* zeer groot. Behalve vele verkoudheden kwamen er eenige ligte *Febres catarrhales;* veel grooter was het getal der *Febres gastricae*, hoewel zij geen ernstig gevaar dreigden en nog al spoedig, onder het gebruik van *evacuantia*, genezen werden; *tertianae* bleven aanhouden en kwamen nog ten getale van 18 in behandeling, eenige waren *recidivae* ten gevolge van de verwaarloozing om het kinazout te blijven voortgebruiken.

Ernstige gevallen van *Pneumonia* werden door VS. gelukkig genezen.

Bij een man, die in de laatste maanden zeer dikwerf een aanval dezer ziekte had, was zij ook nu zeer hevig, en werd wel door herhaalde VSS. beteugeld, maar niet genezen.

Variolae waren bij één jongen zeer regelmatig. Vijf kinderen in dat huisgezin werden nu gevaccineerd; vier daarvan bleven volmaakt gezond, maar eene zuster van 20 j. kreeg *Varioloïden*, welke echter reeds op den vierden dag geheel verdroogden.

In het huisgezin, waar reeds in April de kinderen aan *Tussis convulsiva* leden, werden nu twee volwassenen door die ziekte aangetast.

Aan *Pneumonia notha* stierf eene vrouw van 68 j.

Dooden. Één *Peripneumonia notha.*

Augustus was eene aangenaam warme maand, dikwerf met heldere dagen; op den 10en viel er een zwaar onweder met hagel en regen. Het ontbrak echter niet aan onstuimig weer, en somtijds viel er veel water, de wind meest ZWW.

De gevallen regen 51 lijnen.

uitwaseming 28 〃

De *Febres continuae* waren bijna geheel verdwenen, alleen eenige ligte *gastricae* nog aanwezig, waaronder eene, met *complicatio verminosa*, hardnekkig en langdurig.

Eene vrouw van 65 j., sints lang idioot, stierf op den 8 d. aan eene *Febris adynamica* van zeer onregelmatig beloop.

De *tertianae* waren tot op elf gekomen, anderen zeggen, dat het getal *Tertianae* grooter is geworden.

Ééne *quartana.*

Anginae kwamen wederom voor, en bepaalden zich vooral tot *Parotitis.*

Pneumonie vorderde in drie gevallen eene VS., de lijder waarvan in Julij gesproken is, moest wegens hevige en toenemende aanvallen van *Asthma* meermalen daardoor verligt worden, doch zijn toestand werd al meer en meer gevaarlijk.

Enkele gevallen van *Diarrhoea* en koorts waren spoedig te genezen.

Één kind van 7 j. stierf aan *Phthisis scrofulosa*, en één van 11 m. aan *Catarrhus suffocativus.*

Dooden. Één *Febris adynamica.*
〃 *Catarrhus suffocativus.*
〃 *Phthisis pulmonalis.*

September was eene schoone en warme maand met vele heldere dagen; na een onweer op den 10^{en} met zware regen kwam er een aangename luchtige wind, maar het bleef regelmatig warm. Er viel weinig regen, en slechts een paar dagen was het buijig en guur, wind O. NO.

Gevallen regen 22 lijnen.

Uitwaseming 24 〃

Het getal van *Febres gastricae* was niet toegenomen, dat der *catarrhales* daarentegen zeer vermeerderd, sommige zelfs van ernstiger aard en eerst op den 10^{en} en 12^{en} d. een einde nemende; na den afloop bleven velen zwak en behoefden *C. Peruv.*

Verkoudheden kwamen meer, *Diarrhoea* en *Cholera nostras* zelden voor.

De *tertianae* klommen tot 21, vele daarvan begonnen met zinkingachtige verschijnsels en namen den vorm aan eener *Subcontinua.* Ook werden er enkele *typische Prosopalgiën* gezien.

Eenige *Pneumoniën* vorderden wederom VSS.; de lijder, vroeger vermeld, kreeg teekenen van *Hydrops* en verkeerde in groot levensgevaar.

Één lijder kreeg *Scarlatina.*

Een meisje stierf aan *Phthisis,* na maanden lang aan *Pneumonie* en *Haemoptoë* geleden te hebben.

Dooden. Één *Phthisis pulmonalis.*

October was een onstuimige herfstmaand, met veel regen en hagel; de twee laatste dagen waren met mooi weer warm. De wind W. ZW. soms hevig.

Het getal koortslijders was groot. Een tweetal leden aan eene ligte *Febres continua Inflamm.* De *Febres gastricae* waren het minste in getal, ééne daarvan was met hardnekkige *Obtipatie* vergezeld, waardoor aanvallen van *Mania* veroor-

zaakt werden; de ziekte week onder vele *purgantia* met *tart. emet* in klimmende giften. Bij eene reeds bejaarde vrouw ontstond *Melancholia*, en hoezeer ook hier *evacuantia* in ruime mate werden toegediend, moest tevens het kina-zout worden gegeven, daar de koortsen, met eene alledaagsche *typische* verheffing een groot gevaar dreigden. De genezing was ook hier gelukkig.

De *Febres catarrhales* waren mede heviger, meest vóór, of op den 8en dag, eens op den 14en een einde nemende; aandoening van de longen was de meest gemeenzame, maar ook in enkele gevallen *Diarrhoea*. Na de *crisis per. Urinam et Sudorem* bleef meestal eene groote zwakte bestaan, wanneer een *decoct C. Per.* dan goede diensten bewees.

Nog vermeerderden de *tertianae* nu 25, terwijl anderen eene vermindering van die koortsen opmerkten. *quotidianae* 2. *quartana* 1. Menigmaal begonnen deze koortsen met *catarrhale* verschijnselen, bij zeer weinigen echter mogt het gebeuren, dat op een *diaphoreticum*, een ruim zweet de koorts wegnam, bij verre de meesten moest het *Chininum* dit bewerken. Het getal *Prosopalgiën* was niet groot.

Bij een zestal met eene *Pneumonia* was de VS. wederom zeer weldadig. Ook bragt zij bij den ongelukkigen lijder vroeger vermeld, in oogenblikken van doodsgevaar verligting te weeg. Al meer en meer bleven bij hem *drastica* en *diuretica* buiten werking, en toen zij eindelijk, door *enemata* geholpen, eene goede ontlasting te weeg bragten, scheen er eenige verbetering in den toestand te komen.

Tussis convulsiva bij drie kinderen, één daarvan stierf *Asphyctisch*.

Eene vrouw, waar eene *Febris catarrhalis* met veel hoest en zeer moeijelijke ademhaling, gelukkig afliep op den 7en dag, met een zeer ruim zweet, onder het gebruik van *Vin.*

Stib., bevond zich vier dagen wel, maar kreeg oen eene zware koorts met hoest en *Dyspnoea*, waarin zij nog vóór middernacht bezweek.

Een man van 77 j. stierf aan *Asthma*, waaraan hij, een *Hypochondriacus*, sints jaren geleden had.

Dooden. Twee *Febris catarrhalis*.
Één *Catarrhus suffocativus*.
" *Tussis convulsiva*.

In het midden van November kwamen eenige dagen met vorst, overigens was het onstuimig met veel regen en guur weer, de wind westelijk met een noordelijke streek, tusschen den 21en en 22en een vrij sterke ZW. storm, soms was hij oostelijk.

Gevallen regen 28 lijnen,
uitwaseming 4 "

Verkoudheid kwam nu en dan voor, zelden *Diarrhoea*. *Febres continuae* waren voor het jaargetijde niet veelvuldig, van weinig beteekenis en verliepen spoedig; het getal van *gastrische* en *catarrhale* koortsen stond bijna gelijk.

De *tertianae* waren tot op 10 gedaald.

De *quartanae* vier. Enkele *Prosopalgiën* waren gemakkelijk te overwinnen.

Maar twee *Pneumoniën* vorderden eene aderlating. De lijder, meermalen vermeld, kreeg meerdere teekenen van *Hydrops anasarca*.

Scarlatina één kind. Ook zeide men, dat *Tussis convulsiva* weder begon te heerschen.

Aan *Ascites* stierf eene bejaarde vrouw, en een man 42 j. oud.

Dooden. Twee *Ascites*.

December had op het midden slechts twee mistige dagen met wat vorst, overigens was het, met betrokken lucht en regen, guur en vochtig koud. De wind meest Z. en ZW.

De gevallen regen 8 lijnen.
uitwaseming 5 〃

Behalve een paar gevallen van boorts en *Diarrhoea* waren er meerderen verkouden. De *Febres continuae* waren eeniger mate vermeerderd in getal, doch niet van belang, de *gastrische* en *catarrhale* koortsen stonden gelijk.

De *tertianae* waren wederom 10, en de overige *intermittentes* verdwenen.

De *Pneumonia*, weinig in getal, was hevig en vorderde soms meerdere VSS., doch genas spoedig en gelukkig. De lijder zoo dikwerf vermeld stierf 64 j. oud, aan eene *Febris adynamica*, nadat de sporen van *Hydrops* veel verminderd waren, in een stil *delirium*; deze koorts had twee etmalen onafgebroken voortgewoed.

Anderen merkten op, dat de ziekten meer het kenmerk van *Erethysmus* dan van ontsteking droegen *Febres continuae catarrhales*, soms *nervosae*, werden bij de mindere volksklasse waargenomen.

Varicellae drie.

Scarlatina één.

Een vrouw van 50 j. stierf aan *Febris hectica*.

Dooden. Één *Hydrops*.
〃 *Tabes*.

De Lente was vochtig, uitgezonderd de maand Maart, toen het weder bijzonder schoon en droog was, eene zeldzaamheid, welke in een tijdvak van 45 jaren, alleen in 1802, 1803, 1824 en dit jaar werd opgemerkt, zij allen kunnen onder de vruchtbare jaren gerangschikt worden.

De zomer, met uitzondering van eenige dagen in Julij, toen de Thermometer eens tot 86½° klom, was niet zeer warm.

De herfst was vooral in het begin zeer schoon.

De Winter leverde weinig vriezend weder op.

De Westelijke en Noordelijke winden waren de meest heerschende.

Een bijzonder verschijnsel was de schok van aardbeving, welke op den 6en April in sommige streken gevoeld werd.

De *Constitutio stationaria* was catarrhaal rheumatisch, in eenige maanden door eene meer *gastrische* gesteldheid afgewisseld. *Inflammatoor* lijden vertoonde zich weinig, integendeel was bij elken ziektevorm een meer passive toestand op te merken, zoodat een overgang tot het zenuwachtige dikwijls plaats had. Eene meer opwekkende geneeswijze was daarom meestal aangewezen, terwijl eene *Cura antiphlogistica* zeer zeldzaam te pas kwam.

Ik moet op deze beschouwing van anderen opmerkzaam maken, om het aanmerkelijk verschil in den loop der ziekte bij de onderscheidene soorten van menschen; immers blijkt uit mijne waarnemingen, dat er vele voorbeelden van ontsteking vooral van *Pneumonie* bestonden, terwijl eene *nerveuse complicatie* zelden werd waargenomen, en eene opwekkende geneeswijze bijna niet in toepassing werd gebragt.

De *Intermittentes* namen toe in Maart, waren daarna zelden tot in Augustus, heerschten *Epidemisch* in September en October, en verdwenen bijna in December.

Als gevolg van die koortsen, op welke wijze dan ook genezen, wordt *Hydrops*, meest in den vorm van *Oedema*, doch ook als *Ascites*, bij velen waargenomen. Ook hier bestaat er groot verschil ten aanzien van de lijders: daar mij geene van deze gevolgen door eigen waarneming gebleken zijn.

De *Scarlatina* heerschte *epidemisch* en toonde meermalen haren *contagieusen* aard. In één huisgezin werden van 16 personen 12 bij opvolging en zeer hevig aangetast, zoodat

één op den 8en dag aan *Encephalitis*, de tweede op den 14en dag aan uitputting stierf, de overigen herstelden, na lang aan *Parotitis* te hebben geleden. *Angina* werd bij deze lijders bijna niet opgemerkt, bij allen was het hersenlijden het meest kennelijk, en toch werd de *Angina maligna* door anderen dikwerf gezien.

Aan deze ziekte stierven 163.
in 1842 118.
〃 1841 66.

De kinderziekte, welke als reeds geëindigd beschouwd werd, hernam haren loop, en breidde zich in enkele buurten, waar de vaccinatie bijna geheel verwaarloosd was, sterk uit.

Het getal overledenen bedroeg 91.

---

1 8 4 4.

Wederom heeft het getal geborenen dat der gestorvenen overtroffen.

In dit jaar zijn geboren,	M.	3976.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	3425.
		7401.
〃 〃 〃 〃 gestorven,	M.	3630.
〃 〃 〃 〃 〃	V.	2732.
		6362.

Alzoo eene vermeerdering van, 1039.

Geene ziekte heeft er geheerscht, welke eene bijzondere vermelding verdient. Alleen de kinderziekte maakt hierop eene uitzondering, waaraan in den loop des jaars 289 ge-

storven zijn. Langzaam heeft zij zich van uit de hoofdstad ook over de naburige gemeenten verspreid, zoodat zij nu zes plaatsen meer dan in het vorige jaar bereikte.

In het voorjaar bestond er in het Binnen-Gasthuis eene kwaadaardige *Typhus*, waardoor velen aangetast, en meerderen gestorven zijn.

Niet meer dan zes dagen vorst heeft Januarij opgeleverd. Overigens was het weder guur, onstuimig met veel regen, soms sneeuw en hagel. De wind was meest W. zelden oostelijk.

Gevallen regen 18 lijnen,
uitwaseming 6 〃

Het getal zieken was zeer gering, en de vroegere verhouding tusschen de *Febres continuae* bleef bestaan, onder de *catarrhales* was maar eene enkele van belang door *Neuralgie*.

Tertianae waren vier in getal; aan *Pneumonie* leden wederom vier lijders, daardoor meermalen aangetast, en telkens door eene VS. gelukkig hersteld.

Varioloïden één.

Scarlatina vier in één huis.

Aan *Phthisis* stierf ééne vrouw.

Dooden. Één *Phthisis pulmonalis*.

Februarij begon met een weinig vorst en sneeuw. Op den 8en des avonds een onweer: daarna bij afwisseling met vorst en regen zeer onstuimig weer. De wind meest N. en ZW. en ZO. Op enkele dagen hevige NO. winden.

Gevallen regen 39 lijnen,
uitwaseming 7 〃

Bijzonder klein was het getal zieken; koortsen zeer weinig, en deze onbeduidende *catarrhales*.

Tertianae twee: insgelijks twee *quotidianae*.

Er bestond eene *inflammatore Diathesis*, duidelijk uitge-

sproken in eene *Febres inflammatoria* en bij eene *Epistaxis*, zoo ook bij vijf *Pneumoniae*, welke alle gelukkig herstelden.

Minder was dit kennelijk bij negen met *Scarlatina*, waarvan acht in één huisgezin; slechts in één geval werd een hevig *Delirium* waargenomen, hetwelk met *hirudines* gelukkig beteugeld werd.

Een man, in de kracht des levens, stierf plotseling aan *Apoplexia* in weinig minuten tijds. Hij was gezond en leefde zeer geregeld, had uitnemende geestvermogens en besteedde ze aanhoudend en krachtig, zonder ooit daarvan eenige vermoeijing te ondervinden. Zijn vader, een *Arthriticus*, en zijne moeder, eene gezonde vrouw, stierven beide op gelijke wijze.

Dooden. Één *Apoplexia*.

Tot op den 8^{en} Maart vroor het nog meermalen: toen, en later viel er sneeuw: de geheele maand was het koud en guur, weinig heldere frissche dagen, vele met betrokken lucht mist en regen, de wind meest N. en ZW. en ZO, den 9^{en} en 11^{en} verhief zich de wind uit het ZW. tot hevigen storm, op den 12^{en} hoorde men zwaar onweer met bliksem en hagel.

Gevallen regen 38 lijnen,
uitwaseming 11 "

Het getal zieken, vooral dat der *Febres continuae*, was zeer gering, het waren snel verloopende en ligte *Febres catarrhales* met eene aandoening van de keel en de longen, welke na het aanleggen van *vesicantia* spoedig verdween.

Twee *tertianae* en twee *quotidianae* waren de weinige *intermittentes*.

Drie gevallen van *Pneumonie* werden zeer spoedig door eene VS. genezen, het vierde liep ongelukkig af.

Het betreft een man van 64 J., ijverig maar zeer driftig van aard, gewend aan eene ruime tafel, doorgaande zeer

aamborstig bij het gaan, en die reeds meermalen door ruime aderlatingen van hoest en groote benaauwdheid geholpen was. Hij werd op den 8en Maart door eene koorts met koude overvallen.

2en d. voortdurende koorts, moeijelijke en rogchelende ademhaling met hoest. Een *Dec. Pect.* met *Sp. Mind.* en *Vin. stib.*

3en d. verminderde koorts met zweet, drukkend gevoel onder het *Sternum*, de ademhaling als gisteren. Een *vesicans l. d.* dezelfde middelen, en wegens gebrek aan ontlasting *Aq. Laxat.* unc. j.

4en d. meerder koorts, de pols vol, het aangezicht rood, de ademhaling moeijelijker, desgelijks de hoest. De urin troebel en hoog rood. *Alvus* goed. Bij eene ruime aderlating werd het bloed met eene dikke *crusta infl.* gevonden. *Extr. dulc.* met gr. iij *Kerm. min.*, *Sp. nitr. dulc.* en *Syr. pap. alb.* des avonds groote verligting.

5en d. koorts, ruim zweet, weeke zachte pols, ruime en gemakkelijke *expectoratie*. Wegens *Dysurie* wordt het *vesicatorium* met *Ung. Mezereï* verbonden. Des avonds koortsverheffing, de ademhaling *stertoreus*, de *expectoratie* moeijelijker. Een *Decoct.* met *rad. Senegae*.

6en d. koorts, kleine pols, ruimer en gemakkelijker *expectoratie*, groote zwakte. Op een *Enema* ruime *sedes*. Dezelfde middelen, des avonds veel verligting, weinig koorts.

7en d. weinig koorts, welke des avonds bijna geheel geweken is. Groote zwakte, dofheid en zeer *stertoreuse* ademhaling. Een *Decoct.* van *Seneg.* met *Fl. Arn.* en *Kerm. miner.* Door een *Enema* ruime *sedes*.

8en d. de toestand als gisteren.

9en d. hevige koorts, alle toevallen zeer verergerd, om middernacht stierf hij geheel bewusteloos.

Heeft hier welligt eene *intermittens Perniciosa* bestaan?

Aan *Varioloïden* behandelde ik een man van 34 j. waarvan men verhaalde, dat hij in zijn jeugd goede koepokken heeft gehad.

Koortsig zijnde, had hij op zijn eigen goeddunken met *Rheum* ruime *sedes* bevorderd.

Op den 4en dag zijner ziekte vond ik hem in het gelaat met vele roode harde puntige puisten bedekt, op de handen purperroode *Miliaria*, op den buik vele zwarte *Petechiae*. Hij had zware *Palpitatio cordis*, groote angst en *Delirium*. Een *vesicans ad Sternum* en een *Iulap.* met *Sp. Vitrioli.*

5en d. bijna geen koorts; de *Varioloïden* zich goed ontwikkelende, de *Petechiae* verminderd en van kleur verbeterd, ruim zweet, geen angst of *Delirium*, *Diarrhoea* en *Epistaxis.*

6en d. geene *Petechiae*, goede ontwikkelde *Varioïloden*, welke spoedig verdroogen onder eene gelukkige herstelling.

Vier in één huis met *Tussis convulsiva.*

Aan *Peripneumonia notha* stierf eene 64 j. vrouw.

Dooden. Twee *Peripneumonia notha.*

April begon met mooije heldere en warme dagen, doch na de eerste week werd de wind koud, daarop volgde regen en guur weer, dit bleef zeer wisselvallig, er kwamen wel matige warme, maar ook dikwerf onstuimige dagen met regen, men mogt zeggen het was eene groeizame maand. De wind N. NO en NW.

Het getal zieken bleef zeer gering, zelfs over verkoudheid werd er weinig geklaagd, en de weinige *Febres catarrhales* waren van geen belang.

De *Intermittentes* waren vermeerderd, 1 *quotidiana* en 8 *tertianae. Varioloïden* één.

Tussis convulsiva bij vier volwassen menschen, waarbij de *Belladonna* goede en spoedige diensten bewees.

Ik verloor één kind van 13/m aan *Atrophia*, en drie aan *Apoplexia*, waaronder een man van 70 j. die zeer lang aan *Dyslalie* en algemeene *Tremor* geleden had.

Een ander van 40 J. na eene hevige *Colica spasmodica*, hij had zeer lang een waggelenden gang met onvermogen in de onderste *extremiteiten*, meermalen *rheumatismus acutus*, en maakte gebruik van eene ruime tafel.

De derde was eene korte dikke volbloedige ongehuwde vrouw, die in het begin der maand eene hevige koorts met groote benaauwdheid kreeg, en wegens een vollen en harden pols met eene aderlating zoo spoedig geholpen werd, dat de koorts binnen het etmaal afliep en zij zich gedurende 17 dagen wel bevond. Toen kreeg zij eene flaauwte met moeijelijk braken, waartegen een *resolverend mixtuur* gegeven werd. Den volgenden dag klaagde zij over zeer moeijelijke en benaauwde ademhaling. Het bloed bij eene VS. verkregen had eene sterke *Crusta inflammatoria*. Poeders met *Nitrum* en *Digitalis*. Derden dag eene volkomene *Apoplexia* welke des nachts met den dood eindigt.

Dooden. Drie *Apoplexia*.
Één *Atrophia*.

Mei was koud, guur en met veel regen onstuimig; de mooije dagen waren zeldzaam. Noch van het weder, noch van de zieken, kan ik verder eene geregelde en dagelijksche waarneming geven, waarin ik door gewigtige omstandigheden belemmerd ben geworden.

Mijne oudste dochter, welke, na haar laatste kraambed, van het begin dezes jaars in een kwijnenden toestand geraakte, en tot herstel van hare gezondheid naar Doorn vertrok, vereischte dikwerf aldaar mijne tegenwoordigheid, en toen zij op den 7en Junij aan *Phthisis pulmonalis* bezweek, was mij de lust en de moed benomen, om de dagelijksche

aanteekening van mijne zieken te hervatten, waarvan de geregelde gang reeds was afgebroken en niet zoo naauwkeurig, als noodig was, kon hersteld worden.

Velen leden aan verkoudheid, enkelen aan *Diarrhoea:* de *Febres catarrhales* waren weinig in getal en verliepen spoedig en gemakkelijk.

Twee *quotidianae* en tien *tertianae* kwamen in behandeling.

Een paar *Peripneumoniën* vorderden eene VS. waarop spoedige genezing volgde.

Varicellae drie.

Er stierf een zwak *scrofuleus* kind van 13/m., dat onder het gebruik van een *Decoct. gl. querc.* met *Tr. rhei aq.* en ezelinnenmelk eenigermate verbeterd was. Op den 20en April kwam er koorts bij met braken, onder den vorm van eene *intermittens.* Na het toedienen van eenige greinen *Chininum* kwam de koorts niet terug, en in het overige van de maand vertoonden zich geene bijzondere verschijnsels, maar op den 5en Mei kwamen er hevige stuipen, welke onafgebroken voortduurden tot na middernacht van den 6en, toen de dood een einde aan het lijden maakte.

Bij de lijkopening was de geheele maag zeer verweekt, en doorboord in de groote bogt van den blinden zak, eene groote hoeveelheid groen en zeer stinkend vocht was uitgestort in de buikholte. Alle dunne darmen waren geheel bloedledig, met elkander en met lever en milt op verscheidene plaatsen door *Pseudomembranen* vereenigd en zoo sterk door lucht uitgezet, dat zij vóór de maag henen het *diaphragma* bereikten. Aan de *radix mesenterii* bevond zich een groote *Fungus medullaris.*

Werd ik alzoo verhinderd om mijne waarnemingen even als vroeger voort te zetten en te beschrijven; aan het einde van elk jaar kwam ik in de gelegenheid, om uit de naauw-

keurige en volledige rapporten van de plaatselijke Commissie van geneeskundig toevoorzigt te Amsterdam alles op te zamelen, wat dienen kon om zoo wel den loop der heerschende ziekten na te gaan, als haar verband met de weersgesteldheid te beoordeelen.

Men heeft derhalve verder te verwachten, hetgeen door den onvermoeiden arbeid van de Med. Doctoren H. W. van Rossem, W. Baarslag en J. A. Kool, in hunne betrekking van Secretaris dier Commissie, aan de Provinciale van Geneeskundig onderzoek en Toevoorzigt en aan de stedelijke regering werd gezonden, en door hen, behalve uit eigene waarneming verzameld, geordend werd uit de rapporten van de stads geneesheeren, zoodat de inhoud van de zaken, welke over dit en de volgende jaren loopt, aanspraak kan maken op eene grootere volmaaktheid en uitgebreidheid, dan ik aan mijn individueelen arbeid zou durven toekennen, waarom ik mij dan ook vroëger reeds van meerdere aanteekeningen uit die rapporten heb bediend, sints mij het secretariaat der Provinciale Commissie werd opgedragen.

In Mei waren de winden meest N. en NW. stinkende mist verduisterde op den 9en, 13en, 22en en 28en de atmospheer.

Gevallen regen 26 lijnen,
uitwaseming 36 〃

Het ziektekarakter zinkingachtig, minder Rheumatisch; de meest heerschende ziekten *Gastroses;* de *Febres intermittentes* waren minder dan anders in dit jaargetijde, goedaardig en ligt door het *Speficum* te genezen, zij hadden veel geneigdheid om in *Continuae* over te gaan; De *Febres Vernales*, meest zeer goedaardig, waren nog al gemeenzaam. *Continuae nervosae* kwamen sporadisch voor.

Junij. In deze maand was de weersgesteldheid, even als in de vorige, afwisselend, vele gure dagen, met

harde winden meest W. en N., waren zeer onaangenaam. Enkele waren opmerkelijk door groote hitte, zoo teekende de thermometer op den 24en 83°. Op den 9en onweer met veel regen, dat elders met zwaren hagelslag veel schade heeft aangerigt.

Gevallen regen 26 lijnen,
uitwaseming 36 〃

De *Gastrosen* hadden deze maand de bovenhand en openbaarden zich niet alleen bij koortsige ongesteldheden, maar kwamen ook dikwijls als eenvoudige *Gastricismus* in buikloop en braking voor.

De *intermittentes*, welke minder heerschten, waren of eenvoudig, of met *gastrische symptomata* vergezeld.

Rheumatismi werden er bij eenigen in een hevigen graad waargenomen.

Julij de weersgesteldheid koel, op enkele dagen teekende de thermometer 68—71°. Er viel veel regen, de wind Z. ZW. en W. op enkele dagen N. en O.; tusschen den 13en en 14en woedde een westelijke storm, welke des daags met regen voortduurde.

Gevallen regen 30 lijnen,
uitwaseming 32 〃

De ziektegesteldheid was *gastrisch*, en vertoonde zich onder verschillende vormen, als buikloop, boorts, *Febris gastrica* enz.

Catarrhosen waren minder heerschende, evenwel deden zich nog vele borstaandoeningen voor, in welke dit karakter was uitgedrukt. *Typhus* kwam spaarzaam voor. *Intermittentes tertianae* kwamen in behandeling.

Augustus: de gure weersgesteldheid bleef aanhouden, met zware regens en hevige windvlagen. Den 19en een NW. storm, ZW. en W. winden waren de meest heerschende.

Gevallen regen 90 lijnen,
uitwaseming 12 〃

Gastrosen en *Rheumatosen* kwamen bijna uitsluitend voor, *Catarrhosen* in enkele gevallen, en wel als *Diarrhoea* of *Catarrhus pulmonum;* de *Gastrosis* wijzigde de nu weder zich meer vertoonende *intermittentes.* Zij openbaarde zich door gebrek aan eetlust, een bruin beslagen tong, bitteren smaak, *Cephalaea frontalis* en drukking in de *Praecordia.* Zij werden niet moeijelijk genezen en hadden den *quotidianen* en *tertianen* vorm. Velen namen hunnen oorsprong uit *Continuae.*

Boortsen, meer nog buikloopen, kwamen veel voor. De *Rheumatosen* waren meest *Rheumatismus Articulorum*, de *membranae* werden meer aangedaan dan de spieren.

Typhus werd bij de huiszittende armen, en in de gasthuizen waargenomen, in vele gevallen onder den vorm van *Febris abdominalis.*

Er heerschte veel *Urticaria*, *Erysipelas*, sporadisch *Scarlatina*, *Morbilli*, en *Rubeolae.*

Kinderziekte en *Tussis convulsiva* bleven zich nog vertoonen.

September, het weder was meer bestendig, heldere dagen bij zachte temperatuur, soms de Thermometer op 76½°. Er viel minder regen dan in Augustus. In het laatst der maand werd de lucht koelder, de wind was afwisselend O. en Westelijk, nu en dan zag men weerlicht.

Gevallen regen 19 lijnen,
uitwaseming 22 „

Uit de vroege komst van oostelijke eendvogels op de kusten van Vriesland voorspelde men een harden winter.

Er kwamen nog wel vele *Gastroses* voor, doch het ziekte karakter kon men nu meer als *Rheumatisch* en *Catarrhaal* beschouwen. *Rheumatismus articularis* en *Odontalgia* kwamen acuut voor. De *Catarrhale* gesteldheid openbaarde zich door aandoening der longen, maar vooral door die van het slijmvlies der *bronchiae* en ingewanden.

Febres continuae werden weinig waargenomen en ontstonden meest uit *tertianae*, welke zich meer dan *quotidianae* vertoonden.

In October was de weersgesteldheid afwisselend; eenige heldere dagen, bij zacht weer, werden opgevolgd door gure; er viel zware regen en soms hagel met ZW. en ZO. winden den 25en een zware mist.

Gevallen regen 38 lijnen,
uitwaseming 8 〃

De *catarrhale* vooral de *rheumatische* ongesteldheden hadden de overhand. Het karakter was *Erethisch*, meer tot het *adynamische* geneigd, zij vertoonden een *Colliquativen* aard. Buikloopen, *Hydrops* in verschillende organen, *Scorbutus* van het tandvleesch, *Erysipelas* met neiging tot *Gangreen* waren menigvuldig.

De trage bloedsomloop bij velen, veroorzaakte *congestie* naar het hoofd en de borst, waardoor beroerten en *Paralysis pulmonum* ontstonden.

Rheumatismus vertoonde zich als *Odontalgie*, *Otalgie* en *articularis*.

Intermittentes heerschten meer dan in de vorige maand, het meest waren zij *quotidianae*.

Bij de *Continuae catarrhales* was eene groote geneigdheid om in *Febres nervosae* te ontaarden.

Kinderziekte en *Tussis convulsiva* bleven heerschen.

De eerste dagen van November waren koud met vorst, den 3en viel er eene aanmerkelijke hoeveelheid sneeuw, en dit werd voorafgegaan door een hevigen Ooster storm. De wind was afwisselend ZW. W. en NO.

De temperatuur was op het laatst zachter, de Thermometer soms 53½° dikwijls was er mist en veel regen.

Gevallen regen 38 lijnen,
uitwaseming 4 〃

Het ziektekarakter was zinkingachtig, de ademhaling- en spijsverteeringswerktuigen leden het meest en kwamen voor als *Pleuritis*, *Pneumonia*, *Cardialgia* en Buikloop; *Erethysmus* vertoonde zich meer dan *Adynamia* bij die ziekten; voor oude lieden waren de borstaandoeningen zeer gevaarlijk.

Intermittentes werden minder waargenomen.

Met den aanvang van December begon de koude; nadat de wind gedurende eenige dagen hevig uit het Oosten had gewaaid, bereikte de Thermometer het vriespunt. De Oostewind hield tot op den 17en aan, dagelijks daalde de Thermometer, en stond het laagst den 10en op 15°. Er viel bij ons weinig sneeuw.

Den 15en viel dooi weer in, en hield staande tot den 19en: de Thermometer stond toen op 42°. Daarna vertoonde zich de winter in vernieuwde mate; heldere dagen waren er vele. Bij het einde des jaars hield de vorst op, zware mist met NW. wind verkondigde eene andere weersgesteldheid.

N. en NO. winden woeijen bijna bestendig.

De *rheumatische* gesteldheid was de heerschende, minder de *catarrhale*.

Febres continuae, *Affectiones rheumaticae Pulmonum et Intestinorum* waren de gewone ziektevormen, waaronder vele bejaarden bezweken.

Intermittentes werden bijna niet meer gevonden.

De kinderziekte was nog niet verdwenen.

De ziektegesteldheid in dit jaar was dus meest *rheumatisch catarrhaal;* daarop volgde het *gastrische* karakter, terwijl *inflammatoor* lijden het minst heerschende werd bevonden. Bij alle ziekten was meer het passive dan het active karakter uitgedrukt, hoogstens klom dit tot het *Erethische*, zoodat de *Methodus antiphlogistica* spaarzaam behoefde aan-

gewend te worden, terwijl daarentegen eene opwekkende geneeswijze tot eene goede uitkomst geleidde.

De *intermittentes*, meest goedaardig, hebben zich weinig vertoond.

De kinderziekte bleef voortduren en daaraan stierven 291.

1845.

In dit jaar zijn geboren,	M.	3937.
" " " " "	V.	3842.
		7779.
" " " " gestorven,	M.	3662.
" " " " "	V.	3420.
		7082.
Alzoo meer geboren		679.

Het dooi weder in het laatst der vorige maand begonnen, ging voort tot op het einde van Januarij, het weder was meestal onstuimig; ZZW. en OZO. winden, op enkele dagen hevig zijnde met regen, sneeuw, hagel en nachtvorsten, regeerden het meest; enkele dagen waren helder met 40° F. Op den 4en had het ijs nog 25 duimen dikte op het IJ.

Rheumatismi en *Catarrhi* werden veel waargenomen; zij waren echter minder dan in de vorige maand van een ontstekingachtigen aard; in het algemeen zijn ware ontstekingen zeldzaam. Borstaandoeningen waren aan de orde van den dag. Vele teringachtige en oude lieden bezweken.

De *Febres continuae* waren *catarrhaal* en *rheumatisch*, en

hadden veel geneigdheid om tot *Typhus* over te gaan. *Intermittentes*, met hoest en *rheumatische* pijnen waren zeldzaam.

Morbilli en *Scarlatina* bij de stads-armen sporadisch.

In deze maand begon zich de *Febris puerperalis* in het kraamhuis te vertoonen. Haar besmettend vermogen heeft zich ook nu op nieuw bevestigd. Wanneer men nagaat, dat de *Epidemie* zich alleen tot de vier eerste maanden des jaars bepaalde, en dat na April zich geene ziektegevallen meer vertoonden, dan heeft ze in kwaadaardigheid weinige gelijksoortige: want in

Januarij	van	verlosten	41	stierven	2
Februarij	"	"	37	"	4
Maart	"	"	43	"	19
April	"	"	24	"	7
			145		32

alzoo de sterfte = 1 : 4½.

Ja al wilde men die over het geheele jaartal, en alzoo over 395 kraamvrouwen verdeelen, dan nog staat de sterfte

in 1844 = $1 : 37\frac{3}{10}$

" 1845 = $1 : 12\frac{3}{8}$.

Het verdient opmerking, dat in de maand Maart op vele zalen van het St. Pieters Gasthuis eene *Febris typhoïdea* bestond.

Februarij. Dezelfde weersgesteldheid hield aan tot den 6[en]. Sneeuw, hagel en regen met NW. wind kenschetsten deze dagen: den 7[en] begon de vorst weder met NO. en O. wind, hij was streng, zoodat de Thermometer eens op $15\frac{1}{2}°$ stond.

De *Constitutio stationaria* verschilde weinig van de vorige maand; het karakter was meer *Synochaal*, zoodat algemeene en plaatselijke bloedontlangen met *Antiphlogistica* gevorderd werden.

Ook bij de *Febres continuae* was daartoe meerdere geneigdheid.

De *intermittentes* weinig in getal, meest als *quotidianae*, zich in het begin als *subcontinuae* vertoonende, waren met *rheumatische* verschijnselen vergezeld.

Maart. De strenge vorst met NO. wind hield aan tot op den 10en, toen bij meer betrokken lucht, door sneeuwbuijen gevolgd, en NW. wind eenig dooi weder inviel; den 11en liep de wind weder O. en deed zich eene strenge koude gevoelen op den 12en; de Thermometer daalde op dien dag van 25° tot 14° F. en des nachts tot op 9°. De dikte van het ijs was op het IJ 18 duimen.

Vele heldere dagen leverde deze maand; de laatste waren door regen en sneeuw bij harden wind donker, hij ging den 27en in storm over en deed het ijs in de binnenwateren spoedig verdwijnen.

Rheumatismus stond op den voorgrond. De *Fibreuse* en *Sereuse* weefsels leden meer dan de *Mucosa.*

Het karakter was *synochaal*, vooral bij de *Febres continuae* met plaatselijke ontstekingen; de *Cura antiphlogistica* onontbeerlijk. Onder de behoeftigen werden *Febres typhoïdeae* waargenomen, meest als *Typhus cerebralis*, doch ook als *abdominalis* met aandoening tevens van de borstingewanden.

Onder de onstekingen bekleedden *Bronchitis*, *Pneumonia* en *Angina* eene eerste plaats. Teringlijders werden er bijzonder door aangedaan, en daaruit ontstond vaak congestie naar het hoofd en de borst met bloedvloeijing.

De *intermittentes* vermeerderden en waren met *catarrhale* verschijnselen verbonden.

April leverde vele heldere dagen, met O. wind; op weinige woei hij uit het W., de temperatuur was zachter den 3en op 53°.

Den 7en werd het echter koud en guur, met hagel en sneeuw; in den nacht tusschen 9en en 10en, woei een storm

uit het Z. ZO, den 15en werd dit ruwe weder door helder opgevolgd, den 19en nam de warmte allengs toe, zoodat op den 23en de Therm. 66° F. bereikte; er viel des avonds regen en men hoorde in de verte donder.

Gevallen regen 34 lijnen,
uitwaseming 23 〃

Het ziekte karakter was in den beginne *rheumatisch catarrhaal*, doch werd daarna *gastrisch*. *Congesties* naar het hoofd en de borst werden veel gezien, zoodat bij *Phthisici* vaak *Haemoptoë* onstond.

Ware ontstekingen bestonden er weinig; de koortsen hadden meer een *rheumatisch* karakter en vorderden *Antiphlogistische diaphoretica:* zonder, of ten minste zelden, met behulp van bloedontlastingen.

De *Febres continuae* van *rheumatischen* of *catarrhalen* vorm waren somwijlen *adynamisch* en *torpide*.

De *intermittentes*, ofschoon niet algemeen, hadden meest den *Typus quotidianus*, minder waren de *tertianae;* zeldzaam de *quartanae*, zij hadden tot complicatie *rheumatische* en *gastrische* verschijnsels.

In Mei was het onstuimig; regen hagel, sneeuw, meest NW., NO. en N. winden, werden veel waargenomen, des nachts stond de Thermometer soms op het vriespunt.

Rheumatosen, *Catarrhosen* en *Gastrosen* vertoonden zich. De *Rheumatismus*, meest als *artioularis*. De zinkingen meest als *Catarrhus pulmonum* of *Diarrhoea;* de *Gastrosis* nu eens als *Febris gastrica*, dan als eene complicatie van de *intermittentes*, welke thans meest *quotidianae*, doch minder algemeen, dan in de vorige maand waren.

De *Febres continuae* waren meest zinkingachtig met eene *gastrische* complicatie.

In Junij verschilde de temperatuur aanmerkelijk. De Ther-

mometer teekende op enkele dagen van 74° tot 82°, onweder werd er meermalen gehoord, elders werd dit buitengewoon ondervonden, b. v. in Groningen.

Den 11^{en} en 12^{en} werd de lucht door veenrook verduisterd.

ZW. en NO. winden waren de meest heerschende.

Gevallen regen 28 lijnen,
uitwaseming 40 "

Gastrische ongesteldheden openbaarden zich het meest als *Diarrhoea*, *Colica* of als eenvoudige *Gastricismus*. Ontstekingen kwamen meer voor, en waren van een activen aard; de longen werden er het meest door aangetast.

Intermittentes werden hier en daar waargenomen, en met *gastrisch* lijden verbonden, konden zij dikwerf alleen door *resolventia*, zonder kinazout genezen worden.

Bij de *Febres continuae*, het zij *gastricae*, *gastrico-biliosae* of *catarrhales* vond men het *adynamisch* karakter.

Julij. ZW. en NW. winden waaijen het meest. In het begin bestond er eene buitengewone warmte, men zag de Thermometer op 84°. In het laatst der maand, bij meerdere regen, werd de hitte minder; den 21^{en} en 22^{en} had men alhier een stinkende mist.

Gevallen regen 42 lijnen,
uitwaseming 31 "

Het ziektekarakter *gastrisch;* gebrek aan eetlust, bittere smaak, beslagen tong, *Diarrhoea* of *Alvus constipata*, voorhoofdspijn, loomheid en neerslagtigheid waren de algemeene klagten der lijders.

De *intermittentes*, welke vermeerderd waren, droegen het heerschende ziektekarakter. Bij de *Febres continuae gastricae* werd veel spruw en *Urticaria* waargenomen; sporadisch kwamen *Febres Typhoïdeae* in behandeling; *catarrhaal* en *rheumatisch* lijden was zeldzaam. Passive bloedvloeijingen

en congesties naar het hoofd heerschten in eenige uitgebreidheid, en vorderden ter genezing plaatselijke bloedontlastingen.

In Augustus viel er veel regen, de wind op vele dagen hevig, was meest uit het NW., de temperatuur zeer laag, geene warme dagen.

Onweder dikwijls en hevig, vooral in den ochtend van den 6en toen de bliksem sloeg in een schoorsteen in de Nes. Voorts woedde hier een bijna aanhoudende storm van den 19en tot den 21en.

Gevallen regen 54 lijnen,
uitwaseming 24 〃

Bij de weinige ziektegevallen, welke zich in deze maand voordeden, vertoonde zich een *gastrisch* en *bilieus* karakter.

Het getal van *intermittentes* was minder dan in de vorige maand, zij waren meest *quotidianae.*

Zinkingachtige oogontstekingen en *Diarrhoeae* kwamen nog al voor.

Ook in September viel er veel regen, de warmte is gering, met ZW. en NO. wind. Stormachtige dagen met weerlicht, en hagel kenschetsen deze herfstmaand.

Gevallen regen 25 lijnen,
uitwaseming 17 〃

In het begin bleef het ziekte karakter nog *gastrisch* of *bilieus*, zich het meest vertoonende als ligte koorts en buikloop, minder in den vorm van aanhoudende koorts; bij het afnemend getal van *intermittentes* was dit karakter ook op te merken.

In het laatst der maand kwam het *catarrhale* karakter te voorschijn, de *Fibra Muscularis* en de *mucosa* waren aangedaan, en vertoonden zich als borstaandoening, buikloop of als algemeene *Rheumatismus.*

October. Enkele dagen waren helder met hevige ZW. en

W. winden, en door regen guur en koud: zelfs daalde de Thermometer soms des nachts op het vriespunt, de storm op den 21^{en} was weder belangrijk, het water stond bijzonder hoog voor de stad aan het IJ, aan het waterkantoor was het pijl des ochtends 1.20 des avonds ten 7 ure 2 Ellen.

Gevallen regen 16 lijnen,
uitwaseming 14

Bij het betrekkelijk gering aantal zieken in deze maand, bleef het ziektekarakter *catarrhaal*, *rheumatisch* en *gastrisch*, weinige waren de *Febres continuae* meest *catarrhales*, de *intermittentes* waren weinig in getal.

Pleuritides, *Bronchitides* en *Diarrhoeae* kwam nog al voor.

Tussis convulsiva vertoonde zich minder in hevigheid dan wel in uitgebreidheid.

November. De wind woei in deze maand het meest uit het ZO. en ZW. Stormweder werd niet waargenomen.

De heldere dagen, waarop de Thermometer 56° teekende waren weinig, de meeste waren donker door regen en mist.

De gevallen regen stond tot den
uitgew. als 31—7 lijnen.

In enkele nachten was het vriezend.

Inzonderheid waren de spieren in deze maand het meest lijdende; onder alle vormen deed dit zich kennen, bij velen droeg het een *inflammatoor* karakter, zoodat bloedontlastingen aangewezen waren.

De *Mucosae intestinorum* en van de longen waren bij velen in een *Erethischen* toestand; buikloopen en borstaandoeningen werden alzoo dikwerf opgemerkt.

Kinkhoest werd meer dan in de vorige maand waargenomen.

Het getal *intermittentes* was zeer gering.

December kenschetste zich door buitengewoon weder; de Thermometer daalde enkele nachten tot 32° F. maar tee-

kende meest 40°. Sommige dagen waren helder, meest was de wind ZW., W. en NW. Veel malen was de wind hevig, vergezeld van regen en hagel, soms van sneeuw; onweder met weerlicht in den nacht van den 3en, tusschen den 9en en 10en, den 16en en 17en. Inzonderheid zwaar was op den 3en des avonds ten 9½ ure, het onweer met bliksem en hagel te Groningen.

Op vele dagen verhief zich de wind tot storm, zooals den 9en, 10en, 11en, 22en, 23en en 28en. Het water werd voor de stad hoog opgedreven.

De gevallen tot de uitg. regen
staat als 50—8 lijnen.

De heerschende ziektegesteldheid was *rheumatisch.* Gezichtspijnen en borstaandoeningen werden er veel gevonden. bij oude borstlijders was *Peripneumonia notha* zeer gemeenzaam, waaronder er vele bezweken, ook de *Mucosa* der *Organa Uropoiëtica* was in een geprikkelden toestand.

Bij kinderen bleef de kinkhoest heerschen, vele leden aan hardnekkigen buikloop.

Hier en daar vertoonde zich een *intermittens quotidiana* of *tertiana.*

Het is gebleken dat de Winter door langen duur en hevigheid; de Lente, Zomer en Herfst door onbestendig weder, en enkele dagen zich door eene buitengewone hitte onderscheiden hebben.

De vorst begon reeds in November 1844 (de winter van 1740, nam reeds een aanvang in October van 1739) en ging voort in de volgende maand, toen de Thermometer tot 15° F. daalde, de koude bleef met meerdere of mindere gestrengheid aanhouden tot op den 28en Maart, toen voor het eerst de gemeenschap te water weder hersteld werd.

De dooi, volgende op een zoo langdurigen winter, rigtte in ons land minder schade aan, dan elders.

Den 11en Februarij teekende de Therm. te Groningen 0 gr., den 1en Maart 1°, 6 Maart 2°. Zoo was ook de hitte op enkele dagen buitengewoon, in Junij 82° alhier, en te Groningen 87°.

De meest geheerscht hebbende ziektegesteldheid was *catarrhaal rheumatisch.* Onder de verschillende vormen, waarin ziekte voorkwam, was dikwijls het *Synochaal* karakter uitgedrukt. Ware ontstekingen vond men zeldzaam. Het zinkingachtige werd in de maanden Junij, Julij, Augustus en September eenigzins door het *gastrische* verdrongen, doch hernam hare plaats in de volgende maanden.

Intermittentes waren veel minder dan in andere jaren; opmerkelijk was het klein getal in het najaar. Zij waren daarenboven het geheele jaar door zeer goedaardig, en weken soms onder het gebruik van weinig geneesmiddelen.

Geene Epidemische ziekten werden waargenomen. Mazelen, Roodvonk en *Contagieuse* koortsen vertoonden zich wel hier en daar *Sporadisch*, doch rigtten weinig sterfte aan.

Het afgeloopen jaar heeft weder bewijzen opgeleverd, dat buitengewone verschijnselen in de natuur, gebrek aan de gewone levensmiddelen door de aardappelenziekte, daardoor verandering van spijzen, en vele andere omstandigheden kunnen plaats vinden, zonder dat daaruit voor de gezondheid of voor het leven nadeelige gevolgen ontstaan.

Van de 7082 overledenen staan aangeteekend op de sterflijsten 3309 aan slepende ziekten en ouderdom, van buiten ingekomen 307, dood geboren 474, zoodat aan de acute ziekten slechts 2992 van het geheele cijfer bezweken zijn.

Aan *Scarlatina* stierven 23, aan Mazelen 8 voorwerpen.

Aan Kinderziekte 116.

---

1 8 4 6.

Behalve het heerschen van de *Cholera Asiatica* in 1832, en eene Epidemie van *Influenza*, welke in het midden van 1833 en in het begin van 1837 werd waargenomen, maar meer door hare uitgebreidheid dan wel door de sterfte opmerkelijk was, mogten wij gedurende 19 jaren van groote Epidemiën verschoond blijven. Alleen maakten de Mazelen daarop eene uitzondering; en ook de Kinderziekte zou ongetwijfeld eene aanmerkelijke uitbreiding verkregen hebben, ware het niet, dat zij door de vaccine in groote mate beteugeld was geworden.

Geheel anders is het nu geweest in het tegenwoordige jaar. Eene volksziekte heeft in de laatste maanden eene buitengewone uitgebreidheid verkregen, velen werden er door weggerukt, doch, naar gelang van de uitgebreidheid der Epidemie, zijn toch de meeste lijders gelukkig gespaard gebleven.

Het is bekend dat in het jaar 1826 het getal der gestorvenen dat der geborenen met 1370, en in 1827 met 1350 overtrof, thans zijn er

Gestorven,	M.	4488.
"	V.	4548.
		9036.
Geboren,	M.	4113.
	V.	3828.
		7941.
Alzoo meer gestorven,		1095.

Wat echter de toekomst nog kan opleveren is onbekend, dewijl de twee eerste maanden van het volgende jaar hebben geleerd, dat er nog velen aan de gevolgen van deze ziekte bezweken zijn.

Januarij. Eene zachte weersgesteldheid met een Therm. van 40—49½°, op een enkelen nacht' van 32°, meest ZW. winden, veel regen en enkele stormachtige dagen, eens viel er sneeuw en hagel.

Gevallen regen 36 lijnen.

Uitwaseming 6 „

Bij deze gesteldheid van het weder ontwikkelden zich de planten buitengewoon, de *Pirus Japonica*, zoo ook de *Primula veris* bloeiden in onze tuinen. In het Zuiden van Europa was er veel vorst.

Rheumatische ziekten werden het meest waargenomen, daarop volgden *catarrhale* en *gastrische;* borstaandoeningen waren het meest gemeenzaam, bij kinderen nam men veel *Bronchitis* en *Pneumonie* waar, bij welke zich een *Inflammatoor* karakter vertoonde, terwijl bij volwassenen een *Erethische* toestand plaats vond.

Over het algemeen bestond deze laatste, bij sommigen neigde hij tot het *torpide; congestiën* naar het hoofd en de longen zag men dikwerf, doch zij lieten zich vrij gemakkelijk overwinnen, maar gaven ook wel eens aanleiding tot *Stases.* Plaatselijke bloedontlastingen waren aangewezen, terwijl algemeene schadelijk waren.

Tussis convulsiva en enkele *intermittentes* kwamen in behandeling.

Februarij had op enkele dagen een winterachtig aanzien, zoo als den 8en en 9en door wat sneeuw, er viel veel regen met W. winden, welke zich soms tot storm verhieven; vele heldere dagen bij eene niet gewone warmte van 48° en op

den laatsten dag van 61°. Er waren vooral in Gelderland vele overstroomingen.

Gevallen regen 23 lijnen.

Uitwaseming 13 〃

Het ziektekarakter is weinig uitgedrukt; *catarrhale* ziekten kwamen meer voor dan *rheumatische; gastrische* waren er meer dan gewoonlijk. Bijzonder heerschten *Angina* en *Bronchitis.* Bij kinderen had de laatste dikwerf een *Inflammatoor* karakter; ook de *Mucosa intestinorum* verkeerde bij oud en jong in een geprikkelden toestand, zoodat buikloopen menigvuldig waren.

De Kinkhoest heerschte met eenige uitgebreidheid.

Het getal *intermittentes* met den *typus quotidianus* en *tertianus* was meerder.

Maart. De wind was meest W. Zeer vele dagen waren guur met wat sneeuw en hagel, in enkele nachten teekende de Therm. 31°, men merkte ook een stand op van 56½°.

Gevallen regen 31 lijnen.

Uitwaseming 15 〃

Het getal zieken was minder. Het karakter *catarrhaal* en *rheumatisch*, soms *gastrisch.* De ontstekingen, zoo als *Bronchitis*, *Pneumonie* en *Pleuritis* waren niet zeer hevig, en hadden meer een zinkingachtig karakter. *Rheumatismus acutus* bij jeugdige lijders, waar bloedontlasting was aangewezen, werd menigvuldig waargenomen.

De *tertianae* werden meerder, en konden gemakkelijk, zelfs zonder kinazout, genezen worden.

Onder de *continuae* waren de *catarrhales* de meest gemeenzame, zij waren vergezeld van eene groote *dedolatie*, sterk zweet en een *sediment* in de *urin.*

Congestiën naar de longen en het hoofd gaven aanleiding tot *Hæmoptoë* en beroerte.

April. Vele dagen waren schoon bij eene zachte temperatuur, soms zag men den Therm. op 69°. Eenige dagen was het guur met sneeuw en hagel; regendagen minder in getal dan heldere, de wind meest W.

Gevallen regen 29 lijnen,
uitwaseming 23 〃

Rheumatische catarrhale en *gastrische* ziekten waren de meest voorkomende. De *catarrhale* vertoonden zich het meest in de ademhalingswerktuigen: de *gastrische* deden zich kennen of als *Gastricismus*, of als *complicatie* bij de *intermittentes*, welke meest den *typus quotidianus* hadden, doch in vele gevallen in *Subcontinuae* overgingen. Dan nam men *Cephalaea frontalis* waar, *Nausea*, *Anorexia*, een beslagen tong, spanning in de *Praecordia* en *Alvus tarda*. Zij weken beter na het gebruiken van tijdige *resolventia* en *purgantia* dan na het te vroeg toegediende kinazout. Ook aan mij kwam deze geneeswijze als de meest nuttige voor, zoolang er geene zuivere *Apyrexie* bestond, doch waar deze zich voordeed, bediende ik mij steeds met uitstekend voordeel van het *Specificum*, ondersteund en vereenigd met die *eccoprotica* of *laxantia* welke door de *gastrische complicatie* werden gevorderd en gelijktijdig konden worden toegediend.

Er kwamen ook gevallen voor van *Erysipelas* en *Scorbutus*, vooral bij de mindere volksklasse.

In Mei viel er veel regen; verscheiden dagen waren guur met hagel; de temperatuur laag, zoodat de Therm. dikwerf 49 tot 50° teekende. ZW. en NW. winden. In het laatst van de maand werd het zachter en bestendiger.

Gevallen regen 10 lijnen,
uitwaseming 30 〃

Het ziektekarakter was *gastrisch;* de ziekten hadden geen kwaadaardig aanzien, maar vertoonden zich als een ligt *gas-*

tricismus met *Constipatio alvi* of *Diarrhoea*, zelden gaf dit aanleiding tot eene *Febris continua gastrica*. De nog bestaande *Rheumatismi* waren niet hevig, zelden zag men eenig *inflammatoor* lijden, meer bloedvloeijingen, zoo wel uit de *Uterus* als uit de longen. De *intermittentes* waren verminderd.

Junij onderscheidde zich aanmerkelijk door een hooger stand van den Therm. zoodat deze maand voor zeer warm mogt gehouden worden, men vond op enkele dagen 71—83½°. Op den 22en des namiddags om 3 ure 85½°.

Bijzonder sterk zag men in het begin van deze maand veenrook, zij hield gedurende zes dagen met meerdere of mindere hevigheid aan, en was soms zoo sterk, dat de zon er door verduisterd werd, den 24en hoorde men een hevigen donder met weêrlicht, de bui woedde het meest in Vriesland.

O. winden heerschen het meest, in het laatst der maand woei hij uit het W.

Gevallen regen 23 lijnen,
uitwaseming 46 〃

De *gastrische* ongesteldheden bleven vele. Nu eens was de galafscheiding sterker; of er vertoonde zich eene storing van die *functie*; braken, pijn in het voorhoofd, bittere smaak, bruine tong, trek naar zuren, spanning in de *Praecordia* enz. Thans verliep die toestand meer dan vroeger met koorts als eene *Febres continua*, welke, zoo er geene sterke *turgescentia bilis* plaats had, en de *gastrische complicatie* niet zeer uitblonk, een *asthenisch* karakter aannam, dit vertoonde zich dan onder verschijnselen van *Apathie*, de zieke lag, zonder vele klagten te uiten, meestal met een kleinen pols, klamme huid, en magteloosheid ter neder. Het beloop was dan traag, vereischte eene opwekkende geneeswijze, en de *convalescentie* was langzaam.

Zoo de aard in *turgescentia bilis* bestond, was het beloop

der koorts schielijker, het *stadium convalescentiae* korter, de hitte, dorst en hoofdpijn heviger. Met voordeel werden dan *Emetica* toegediend. De koorts werd eerst *subcontinua*, of trad als zuivere *intermittens quotidiana* te voorschijn.

De *intermittentes* namen toe in getal. *Congestie* naar de longen werd dikwerf waargenomen en gaf aanleiding tot *Haemoptoë*. Kinkhoest was niet zeldzaam. *Diarrhoea* met *Vomitus* werd bij vele jeugdige voorwerpen waargenomen.

De warmte in Julij evenaarde die van de vorige maand, op een' enkelen dag teekende de Therm. 83°, de lucht werd dikwerf door regen afgekoeld, men telde eenige buijige dagen met donder en weerlicht, den 26en woedde alhier een zwaar onweer. De ZW. wind was de meest heerschende.

Gevallen regen 26 lijnen.
Uitwaseming 32 "

Het ziektekarakter was steeds *gastrisch*, onder verschijnselen van *Polycholie*, galbraking, buikloop enz.

Bij elke *continua* of *intermittens* zag men braken en buikloop voorafgaan of zij waren er mede vergezeld.

In de laatste helft begonnen de *intermittentes* zich meer te verspreiden zonder bepaalden *typus*, het meest waren zij *subcontinuae* met eene korte *remissie;* als zuivere *neuroses* waren zij zeldzaam; zoodat het genezen beter gelukte door *emetica* en *purgantia*, dan door *febrifuga*.

In Augustus was de warmte nog grooter en teekende op vele dagen 88°, dikwerf had men zwaar onweder met weerlicht. De wind, op vele dagen W. en NW., was toch meest N., NO. en O. Regen viel er niet veel, en de meeste dagen waren helder.

Gevallen regen 32 lijnen.
Uitwaseming 37 "

De aard der ziekten was *gastrisch bilieus*, het *Erethisch*

karakter was daarbij uitgedrukt, het meest heerschten de *intermittentes*, waarbij steeds *bilieuse* verschijnselen zich openbaarden; *Diarrhoea* en *Vomitus* gingen het eerste *Paroxysme* vooraf. Als op zich zelf staande zag men dikwerf. buikloop, waarbij soms bloed werd ontlast, de koorts welke hem mogt vergezellen had een *asthenisch* karakter, en er bleef, nadat de buikaandoening had opgehouden, eene groote zwakte bestaan. In sommige streken der stad hebben die buikloopen veel geheerscht met hevige buikpijnen en ontlastingen, nu eens met bloed, dan wederom meer met rijstwater overeenkomende, koude *extremiteiten* enz. Zij liepen meestal gelukkig af, terwijl er na het ophouden zich koorts openbaarde als *Subcontinua* of als *intermittens*. Vele kinderen hadden *Tussis convulsiva*.

De warmte duurde in het begin van September voort, nog vond men 75 tot 78°. Op het laatst der maand, 50°. Bij nacht was het weder soms koel, men meende zelfs nachtvorst te hebben waargenomen. Op vele dagen was het weder onstuimig, en nu en dan viel er zware regen; den 6en hoorde men donder. De wind NO. O. en ZO.

Gevallen regen 35 lijnen,
uitwaseming 20 〃

Het ziektekarakter werd eenigzints gewijzigd. Het *gastrisch bilieuse*, vooral het *bilieuse* begon, inzonderheid tegen het laatst der maand, te verminderen, ook begonnen *Cholerinae* en boorts zich niet zoo menigvuldig te vertoonen, deze verschijnselen zag men ook weinig bij de nu vermeerderde *Febres continuae* en *intermittentes;* over het algemeen hadden deze koortsen een *Eretisch* karakter met een spoedig verlies van krachten en *Anaemie*.

October; over het algemeen was het weder zacht. De heldere dagen werden met regen en wind afgewisseld. Den

8en onweder met weerlicht. De wind had veel een zuidelijke streek, ZO., ZW. of Z., weinig was hij W. of NO.

In het zuiden van Europa viel er buitengewoon veel regen.

Gevallen regen 30 lijnen,
uitwaseming 8 „

De *gastrisch bilieuse* ongesteldheden zijn als het ware verdwenen, soms waren de *intermittentes* nog met deze verschijnselen gepaard, doch lieten zich meer als ware *Neuroses* kennen.

Ofschoon November vele gure dagen gaf, had men echter nog eene zachte weersgesteldheid, en bij de koele temperatuur (teekenende de Therm. des nachts 24½°) had men vele heldere dagen, inzonderheid waren de vóóravonden door buitengewone helderheid opmerkelijk, nu en dan was het mistig, er viel niet veel regen.

De meest heerschende winden waren ZO., NO. en O., minder die uit het W.

Gevallen regen 23 lijnen,
uitwaseming 11 „

Een geheel ander ziekekarakter heeft zich gevormd. Het *catarrhaal rheumatische* trad in de plaats van het sedert Mei tot October bestaande *bilieus gastrische*.

Tegen het laatst der maand werden *catarrhale* borstaandoeningen vrij algemeen; het getal *intermittentes* nam af, die in behandeling daarvan kwamen waren meest *recidiven*; de meesten leden aan naziekten van de herfstkoortsen.

December beantwoordde aan den naam van wintermaand. De heldere dagen en avonden werden afgewisseld door mistig weer. De thermometer daalde tot het vriespunt en teekende eens (den 18en) 17° welke stand spoedig weer door 43° vervangen werd. Er viel zeer veel sneeuw. Ligt vriezend weder wisselde af met dooi, terwijl eene ruwe weersgesteld-

heid opmerkelijk was door buitengewone natuurverschijnsels. Den 14en hoorde men, na voorafgegane sneeuw des ochtends, om elf ure donder met weerlicht en hagel. Den 26en vertoonde zich een heerlijke regenboog.

Het IJ ligt digtgevroren.

De wind is afwisselend ZO., NO., O., W. en ZW.

Bijna uitsluitend werden *catarrhale* en *rheumatische* ziekten waargenomen, in de *Bronchiae* kwamen zij het meest voor. In het begin der maand waren zij nog niet zoo ernstig als later, toen zij meer ontstekingachtig werden en plaatselijke en algemeene bloedontlastingen ter genezing vorderden.

Laryngitis, *Bronchitis*, *Pneumonie* en *Catarrhus Bronchiarum* waren de meest waargenomen ziektevormen. Velen, die vroeger aan *intermittentes* hadden geleden; en nu door *Bronchitis* werden aangedaan, werden weggerukt.

De *Febres continuae catarrhales* waren veelal met borstlijden gepaard, en hadden eenigzints het *inflammatore* karakter, doch verreweg bij de meesten was het *adynamische* daarin uitgedrukt.

Het is alzoo gebleken dat er in de lente bijzonder zacht weder heerschte, dat de meeste dagen helder waren en op enkele sneeuw en regen viel, de temperatuur hooger was dan doorgaans in dat saisoen; in Maart immers reeds op 56½° teekende.

Dat de zomer buitengewoon warm was, dat die in het begin van den herfst nog voortduurde, doch reeds in November door groote koude vervangen werd; de heldere dagen overtroffen verre de regenachtige, terwijl er geene stormen werden waargenomen.

Dat de nawinter van 1845 eindigde met zacht weder, en de vóórwinter met matigen vorst begon. Wanneer wij nu de weêrsgesteldheid met die van 1826 vergelijken, dan bestaat

er veel overeenkomst; men zag in Februarij van dit jaar reeds heesters in het blad, persik, abricoos, en aardbezie zag men niet alleen bloeijen, maar de vrucht reeds gezet. In Hasselt bragt men toen reeds nieuwe aardappelen ter markt. In Mei werd in Vriesland reeds hooi binnen gehaald.

Wij zagen op het Spui een kastanjeboom, die vroeg in het voorjaar had gebloeid zijne bladen afwerpen in September, maar ook in diezelfde maand nieuw loof krijgen en weder bloeijen.

De warmte oefende op de vermenigvuldiging der insecten een grooten invloed uit.

In Januarij en Februarij was het ziektekarakter *catarrhaal* en *rheumatisch*. In Maart voegde zich daarbij het *gastrische;* in Mei werd dit het uitsluitende; hierbij voegde zich in Junij Julij en Augustus het *bilieuse*. Eerst in October geraakte deze gesteldheid op den achtergrond, en werd in December wederom geheel door het zinkingachtige vervangen. Opmerkelijk was het groot aantal van *intermittentes* als epidemie van herfstkoortsen.

Nadat gedurende het eerste *trimester* des jaars de gezondheidstoestand zeer gunstig was geweest, begon in het laatst van Junij de gesteldheid te veranderen; eenige *gastrische* en *bilieus gastrische* ziekten werden opgemerkt; zij namen in de daarop volgende maand in hevigheid en uitgebreidheid toe, en hielden zich tot het laatst van Augustus staande. Zij geraakten in het begin van September geheel op den achtergrond en maakten plaats voor eene *epidemie* van *intermittentes*, welke door algemeenheid en hardnekkigheid het getal zieken tot eene verbazende grootheid opvoerden, en in de behandeling veel zorg baarden; de *epidemie* duurde voort tot op het einde des jaars, schoon minder hevig en minder uitgebreid.

De verschijnsels waardoor het lijden van het *systema Digestionis* zich openbaarde, waren tot twee groote afdeelingen terug te brengen. In de eene was milt en lever het meest aangedaan; de galafscheiding vermeerderd, welke dóor een geprikkelden toestand van het *Duodenum* en van de maag, door een gevoel van volheid in de *Praecordia*, door pijn en zwelling in de leverstreek, vooral ter plaatse van de galblaas, door een bruin beslagen tong, vuile smaak en trek naar zuren, walging en braken van *bilieuse* stoffen, te gelijk met *Diarrhoea*, hoofdpijn, brandende hitte van het hoofd en van de geheele huid, in één woord onder het beeld van *Cholerine* of *Cholera* zich vertoonde.

In de tweede afdeeling was de pijn meer kramp- en kolijkachtig; kenmerkte zich door gelijktijdige aandoening van het *Colon*, waartoe men door de plaats van de pijn, het bij tusschenpozen terug keeren daarvan, de sterke *Tenesmi*, de brakingen met gelijktijdige ontlastingen van bleeke, soms slijmige en met bloed vermengde stoffen *per anum*, de bleeke tong, de blaauwe kleur der lippen en neus, de koude huid, de kramp in de kuiten en andere spieren besluiten kon.

Deze ziektevormen, ofschoon zeer hevig, duurden weinige dagen, en het grootste gedeelte der lijders genas gelukkig.

De ziekten van de eerste afdeeling werden meestal onder het gebruik van *emetica*, *purgantia:* en van de tweede door *antispasmodica* hersteld.

Evenwel was de afloop niet altijd zoo gunstig, van enkele gevallen daartoe behoorende, stierven, in een tijdperk van 17 uren, twee mannen, vader en zoon, onder het ontlasten van bloed *per anum*, hevige braking met alle verschijnselen van *Enteritis*. Met dezelfde hevigheid van pijn, bij man ėn vrouw, ontstonden, na het gebruik van visch, hevige buikpijnen met braken: bij den man volgde de dood na hevige

bloedige stoelgangen; bij de vrouw had dit laatste geen plaats, en zij herstelde zeer spoedig: meer zoodanige gevallen werden er door de stads Doctoren opgegeven.

Bij de herstelden bleven zeer lang eene sterke afmatting en eene gestoorde *Digestie* bestaan. Er waren ook enkele gevallen van ware *Dysenterie*, die meestal ongelukkig afliepen.

In ernstige gevallen werd er koorts bij opgemerkt, welke soms zeer hevig was.

Daarenboven kwamen er eene menigte *Febres bilioso-gastricae* voor, bij welke alle zich dan vele verschijnselen van de eerste afdeeling vertoonden.

Tot in het laatst van Augustus werd nog veel buiklijden, als *Diarrhoea* of *Gastricismus* waargenomen, allengs werden zij door *Febres Intermittentes* vervangen.

Deze heerschten het meest in September en October, en begonnen in November te verminderen, toen, en in December kwam in hare plaats eene *catarrhale* gesteldheid, waarbij zich nu eens het *intermitteerende*, dan wederom het *gastrische* karakter openbaarde.

Geen leeftijd scheen van deze koortsen uitgesloten te wezen. Men vond ze onder ouden van dagen, die zich beroemden nimmer deze koortsen gehad te hebben, terwijl ook zeer jonge kinderen niet verschoond bleven; alleen meent men te hebben opgemerkt, dat zij, die in den zomer *Diarrhoea* doorstonden, nu van deze koortsen bevrijd bleven. De vorm waaronder de *intermittentes* voorkwamen, waren meest allen *quotidianae* en *tertianae*, bij de eerste was groote geneigdheid om in *continuae* over te gaan, en dit gebeurde meest bij een minder duidelijk *Stadium frigoris* en een groot gevoel van afgematheid. Na eene gepaste geneeswijze keerden zij echter tot den oorspronkelijken vorm terug.

Bij alle *intermittentes*, was het eerste tijdperk bijzonder

hevig en buitengewoon lang. Er bestaan voorbeelden, dat het tien uren duurde. *Congestien* naar het hoofd en de borst verdienden de grootste aandacht, en vorderden soms dringend bloedzuigers met koude omslagen; na den *Paroxysmus*, vooral bij ouden en kinderen, moest men er op bedacht zijn om den volgenden aanval te verhoeden.

Niet altijd slaagde men daarin, of was men in staat om zulks te beproeven; want velen bezweken reeds in het eerste of tweede *Paroxysmus* aan eene *Febris apoplectica* of *comatosa*, en kinderen aan stuipen.

Bij enkelen ontstond de koorts plotseling zonder een voorafgaand gevoel van ziek zijn: bij velen waren de *Stadia* zeer onregelmatig, het eerste tijdperk langdurig, het tweede zeer kort, en het derde, vooral in de eerste aanvallen, eindigde niet met een algemeen zweet.

Meerendeels waren zij zuivere *Neuroses*, of met eene *gastrische* en *bilieuse complicatie*. In het eerste geval waren er minder brakingen aanwezig, doch de *Congestiën* meer hevig; in het tweede, werd in het *Stadium frigoris* veel gebraakt, gal alleen, of ook met slijmige stoffen vermengd; dan was, na elke *Paroxysmus* de uitputting groot, en, bij gestoorde *digestie* en afkeer van voedsel ontstond er *Anaemie*, soms reeds zigtbaar voor het verschijnen der koorts, en later de bron van naziekten.

Het *recidiveren* was aan alle vormen eigen, inzonderheid werd dit opgemerkt bij hen, die zich vroeg aan de behandeling onttrokken, te onvoorzigtig aan de lucht zich blootstelden, of in het gebruik van spijs en drank onmatig waren; het kon bij eene tegenovergestelde wijze van handelen meestal verhoed worden.

De geneeswijs bestond meest in het toedienen van kinazout: was de koorts eene zuivere *Neurose*, dan kon men

zonder nadeel het *specificum* gebruiken. Uitstel was dan schadelijk; want de ondervinding voor zich hebbende, dat soms de koorts, hetzij door tot eene *perniciosa* over te gaan, of door slooping van krachten den dood kon ten gevolge hebben, maakte het dringend noodzakelijk om dit gevaar krachtdadig af te wenden. Zelfs in die gevallen, waar nog het *bilieus gastrische* karakter bestond, moest men eerst aan de hevigheid der koorts paal en perk stellen; en wanneer men daarin geslaagd was, dan waren *tonica* en *rhabarbarina* genoegzaam om de complicatiën, welke nog waren overgebleven, te verwijderen.

Zoo te mogen, ja zelfs zoo te moeten handelen in hevige en gevaar dreigende koortsen, stemde mij tot de verpligting, om de aanwending van het kinazout nimmer te verschuiven, maar om daarvan al aanstonds gebruik te maken, zoodra de eerste *Apyrexia* mij daartoe de gelegenheid verschafte, nimmer heb ik daarvan nadeelige gevolgen gezien, en zeer zelden heb ik mij van groote giften behoeven te bedienen, daar twaalf greinen in het etmaal meestal toereikend waren.

Van Augustus tot 11 December zijn in de Stads-Apotheek afgeleverd 23 Nederl. ponden *Chininum sulphuricum* en tien ponden *Chinoïdine*. Dit laatste middel werd meer dienstig bevonden om *recidiven* te verhoeden, dan wel om de koorts zelve te verdrijven.

In hardnekkige gevallen was men genoodzaakt om bij het *Chininum Nux vomica* of *Strychnine* te voegen. Vooral was dit noodig op het einde van de Epidemie.

Bij velen door hevigheid der ziekte, of door *recidive* uitgeput, zag men *morbi secundarii* vooral *Oedema pedum*, veelmalen ook *Hypertrophia liënis* ontstaan. Bij de lijkopeningen vond men de milt dan eens zeer verhard, dan wederom verweekt. Sommigen kregen algemeene *Hydrops anasarca*

of moesten lang de ongemakken van *indigestie* ondervinden.

Dat de ziekte zelve, om hare hevigheid en langdurigheid, de oorzaak was van deze *morbi secundarii*, en dat zij geenzints aan de geneeswijze kunnen worden toegeschreven, leerde mij de ondervinding, daar zij bijna nooit, en dan nog zeer onbeduidend, onder mijne behandeling voorkwamen.

Tegen deze *morbi secundarii* werden *martialia* met nut gegeven.

Men kan over de uitgebreidheid der Epidemie eenigzints oordeelen uit de vergelijking dat in het

1e semester 1845 4107, 1846 3498

2e 〃 〃 2975, 〃 5538 personen gestorven

zijn; en verder ook daaruit, dat in de laatste vier maanden aan de bedeelden der Nederd. Hervormde gemeente werden uitgereikt 43560 recepten. In de laatste zes maanden werden in de Stads-Apotheek 114622 recepten gereed gemaakt.

Febres exanthematicae zijn genoegzaam niet waargenomen. Van *Morbillii* staan één, van *Scarlatina* en *Rubeola* vier aangeteekend. Van 32 poklijders, en van vijf daaraan gestorven in de drie eerste maanden des jaars, is melding gemaakt.

1847.

Nog veel ongunstiger dan in het vorige jaar is de verhouding tusschen de geborenen en de gestorvenen geweest, zijnde thans

gestorven,	M.	5490.
"	V.	5489.
		10979.
geboren,	M.	3505.
"	V.	3192.
		6697.
Alzoo meer gestorven		4282.

Dit groot verschil is echter ook daarin gelegen, dat er in dit jaar 1244 minder dan in het vorige geboren zijn.

Er bestond eene uitgebreide *Epidemie* van Mazelen, welke ziekte zich niet over de naburige gemeenten heeft verspreid, maar eerst in November te 's Graveland gezien werd en van daar op Hilversum overging. Zij werden opgevolgd door koortsen, en vervangen door Griep, welke bij de streng invallende koude niet alleen eene ontzettende uitgebreidheid verkreeg, maar ook voor velen, die uit vroegere ziekten nog niet geheel hersteld waren, en in het bijzonder voor hoogbejaarden en jonge kinderen doodelijk werd.

Behalve de algemeene voorbeschiktheid, veroorzaakt door de vele uitputtende koortsen, welke op het einde des vorigen jaars bestonden, komt de luchtgesteldheid van Januarij het eerst in aanmerking, welke zich kenmerkte niet alleen door den stand van den Barometer (zijnde het maximum 29.^{d} 8 en het minimum 28^{d} 2$\frac{1}{2}$ geweest), maar ook door eene afwisseling van temperatuur, welke tot 43$\frac{1}{2}$° F. klom en tot 14° daalde; waardoor het ijs op het IJ eene dikte van 25 d. verkreeg. Hiermede ging eene gedurige afwisseling gepaard, er bestonden vaak dikke nevels, mist, gure sneeuwbuijen, veelal door een N. en NO. wind aangevoerd, en eene bijna voortdurend betrokken lucht.

De gevallen regen 5 lijnen.

Uitwaseming 3 "

Van daar dan ook het ontstaan van *catarrhale* en *rheumatische* ongesteldheden, welke zich bijzonder door aandoening van de slijmvliezen openbaarden en vooral de luchtwegen aandeden als *Catarrhus pulmonum*, *Bronchitis* en *Pleuritis*. Zij namen op het laatst der maand een meer *gastrisch-bilieus* karakter aan, doch keerden bij meerdere koude weder tot het *rheumatische* terug.

Deze weersgesteldheid was vooral nadeelig voor de lijders aan *intermittentes* van het vorige jaar, zoodat ook onder de meest geschikte behandeling *Ascites* ontstond, en hardnekkige *Febres quartanae* optraden.

Typhus, meestal *Cephalicus* werd bij de lagere standen waargenomen. Hiertoe mag de mindere goede voeding dier lieden iets hebben bijgedragen, welke door de aardappelenziekte des vorigen jaars niet weinig leeds ondervonden.

Op het laatst van de maand kwamen, zonder voorboden, de mazelen, welke zich in korten tijd zoo zeer verspreidden, dat geen gedeelte der stad daarvan verschoond bleef, en zelfs velen werden aangetast, die ze reeds vroeger hadden doorgestaan.

Opmerkelijk was het, dat toen de *intermittentes* bijna plotseling ophielden en zich als uitsluitend tot de lijders aan die koortsen van het vorige jaar bepaalden.

De mazelen, welke meest kinderen van 1—12 j. aangrepen, doch in den regel de zuigelingen verschoonden, waren veelal van een zeer goedaardigen loop, doch gingen in sommige gevallen gepaard met *Bronchitis* en *Angina membranacea*; liepen meermalen gunstig af onder een strengen leefregel en het gebruik van zachte *diaphoretica*.

Mogten zij soms met ware ontstekingen gepaard gaan, dan waren plaatselijke bloedontlastingen toereikend. Uit het verzuim van de noodige zorg waren meestal de nazieken van

Bronchitis chronica of ook de dood bij sommigen te verklaren.

Niet door verzuim of door eene verkeerde behandeling gestoord, hield de ziekte haar gewoon beloop, eindigde met zweet en *furfurescentie*, veelal met een daarop volgenden ruimen stoelgang van eene zwarte pikachtige stof, welligt veroorzaakt door *statis* in de buiksingewanden als overblijfsel van de ziekten des vorigen jaars. Somwijlen sloegen deze *Critische* ontlastingen over tot *Diarrhoea*, en werden dan de oorzaak van vernieuwde *intermittentes.*

In Februarij bij eene afwisseling tusschen 45 en 21½° F., bij een meestal betrokken lucht met sneeuw regen en hagel en W. wind, bleven de Mazelen bestaan, en schenen zoo wel de *intermittentes* als alle andere ziekten te verdringen.

De gevallen regen 15 lijnen.
uitwaseming 6 〃

In Maart schenen zij bij afwisseling van Barometer en een Thermom. tusschen 48½ en 21½° haar toppunt te hebben bereikt. De wind was afwisselend tusschen het NO., NW., ZW. en ZO., maar de lucht bleef meestal betrokken en mistig en was somwijlen met sneeuwbuijen vergezeld. Eerst op het laatst kwamen er enkele heldere dagen.

Gevallen regen 3 lijnen,
uitwaseming 27 〃

Opmerkelijk was het nu, dat bij het verminderen van de Mazelen de *intermittentes* met vernieuwd geweld terug keerden, en ook de herstellende uit deze ziekte niet minder hebben aangetast dan de koortslijders des vorigen jaars. Men zag bij meer gevallen regen in Januarij en Februarij de Mazelen meer heerschen dan in Maart, toen bij grootere uitwaseming van vocht de *intermittentes* terugkeerden. Men hoorde toen ook meer van *quartanae*, *Anasarca* en *Ulcus noma*,

zelfs van *Typhus putridus* spreken, welke in sommige stadswijken velen ten grave sleepte.

Enkele gevallen van *Tussis convulsiva* werden vermeld.

In April begonnen zich de Mazelen wederom meer uit te breiden, en hoewel goedaardig soms een *gastrisch bilieus* karakter aan te nemen. De Thermometer stond van 55° tot $33\frac{1}{2}$°. De wind was zeer veranderlijk uit het N., NO., NW., ZO. en ZW. meest met een betrokken lucht; sneeuw hagel en regen gaven op sommige dagen zeer ruw en onaangenaam weder.

Gevallen regen 17 lijnen,
uitwaseming 25 〃

De meeste ongesteldheden, in den beginne van een *catarrhalen* aard, begonnen allengs *gastrisch bilieus* te worden; er kwamen vele *Febres tertianae* en *continuae*, meerdere gevallen van *Typhus*, thans niet enkel *cerebralis*, maar ook met aandoening der longen vergezeld.

In Mei was de laagste Therm. stand 47° maar klom den 28en tot op $81\frac{1}{2}$°. In den beginne was de lucht nog meest betrokken, doch later helder met W. en ZW. winden.

Gevallen regen 12 lijnen,
uitwaseming 34 〃

De Mazelen namen aanmerkelijk af. De *tertianae* en *quotidianae* waren velen, de *quartanae* weinig. Alle deze *intermittentes* behielden in langdurigheid en hardnekkigheid het karakter van de herfstkoorten des vorigen jaars, en waren zeer tot *recidiven* geneigd.

Colicae, *Diarrhoeae* en scherpe galbrakingen waren met die koortsen verbonden en vorderden *eccoprotica* en *resolventia* nevens het kinazout. *Amara* en *martialia* werden dikwerf noodzakelijk wegens de veelvuldige naziekten.

Behalve deze koortsen bestonden er vele *Anginae*, *Pneu-*

moniae en *Bronchitis catarrhalis*, doch veelal in ligten graad.

In Junij bleven die koortsen niet alleen aanhouden, maar gingen dikwerf over in *Typhus;* bij de mindere klasse was hij meermalen *contagiosus* door bekrompen woningen en slecht voedsel; zij hadden als kwade verschijnselen *Diarrhoea*, *Petechiae*, *Aphthae* en *Haemorrhagiae*.

De Temperatuur wisselde tusschen 48 en 72½°. Met NW. en ZW. winden was de lucht nu eens betrokken, dan bewolkt met regen en donder vergezeld.

Gevallen regen 38 lijnen,
uitwaseming 26 〃

Men vond enkele gevallen van *Variolae*, *Varioloïden* en *Varicellae*.

In Julij kon men, behoudens de uitzondering van eenige gevallen de *Epidemie* van Mazelen als geeindigd beschouwen. De warmte was bepaald tusschen 55½ en 83½° F. De lucht bleef betrokken, maar er waren met NW. wind vele heldere dagen. In het begin der maand waren de koortsen verminderd en merkte men alleen eenige *Gastrosis* op.

Gevallen regen 21 lijnen,
uitwaseming 40 〃

In de laatste helft der maand kwamen er meerdere ziekten van een algemeen karakter, dat in Augustus en September bleef stand houden, waarschijnlijk in verband met de groote afwisseling van warmte.

Op den 2en Augustus teekende de Therm. 81°, daalde in denzelfden maand tot 57° klom weder tot 65° om in September tot 48½° te dalen.

Hiermede ging het heerschen van vele NW., en in Augustus van O. en ZO. winden, en eene veelal bewolkte lucht, met donder en bliksem, gepaard, en in September waren sommige nachten zeer ruw en stormachtig.. De gevallen

regen was zeer matig en werd verre door het uitgewasemde vocht overtroffen.

Gevallen regen 23 lijnen,
uitwaseming 38 〃

Het algemeen ziektekarakter was eerst *bilieus gastrisch*, naderhand meer bepaald *gastrisch*. De hoofdvormen der koortsen waren *quotidianae* en *tertianae;* eerst in September kwamen er *quartanae* bij. Zij waren van een meer kwaadaardigen aard, vooral bij jonge kinderen, waar zij door stuipen werden vergezeld of voorafgegaan, en als *Febres perniciosae* moesten beschouwd worden.

Bij meer bejaarden namen zij een *Apoplectischen* vorm aan, dit geschiedde vooral bij de zoodanigen, welke aan een ruim gebruik van *spirituosa* gewoon waren. Groote giften van het kinazout, gepaard met *resolventia* en *eccoprotica* bewezen goede diensten.

Het getal koortslijders nam allengs toe, en was vooral aan de menigvuldige *recidiven* te wijten.

In September kwamen nu ook de *quartanae;* de *continuae* en *Subcontinuae.* En op het laatst van die maand schenen die verschillende koortsvormen in elkander over te gaan, om eindelijk wederom tot den *typus tertianus* terug te komen.

De gevallen regen 44 lijnen,
uitwaseming 24 〃

De *quartanae* waren zeer langdurig en moeijelijk te bedwingen. Zij gingen dikwerf over in *tertianae.* Ook had ditzelfde plaats met de *Continuae* en *Subcontinuae.* Allen waren van een meer kwaadaardigen aard en moesten spoedig door het kinazout bedwongen worden, echter verbonden met *resolventia* en *eccoprotica.* Somwijlen was het aanleggen van bloedzuigers bij *Bronchitis*, *Angina* en *Parotitis* noodzakelijk,

meest was daarmede *Infarctus* van het *systema venae Portarum* verbonden. Van daar het meermalen voorkomen van *Typhus abdominalis*, soms van *congestio cerebralis* en van stuipen.

Het *Stadium frigoris* was meest kort, van 2—3 uren; maar werd door een zweet van 10—12 uren opgevolgd, waardoor de krachten zeer werden uitgeput. Opmerkelijk was het, dat ondanks de groote verzwakking en de menigvuldige recidiven minder na-ziekten dan in het begin des jaars werden waargenomen. Het geen waarschijnlijk aan het spoediger inroepen van hulp, en het meer geregeld opvolgen van goeden raad, moest worden toegeschreven.

Desniettemin nam men meermalen bij kinderen, reeds na den 2^en^ of 3^en^ aanval, teekenen van *Anaemie* waar; onder *Oedema pedum*, opgezetten buik en spaarzame *urin*, vond men het beeld van *Hydrops atonicus*, zeer kennelijk uitgedrukt. Meestal werd deze toestand verbeterd en overwonnen door *roborantia* en ligte *diuretica*, en werd hij het minst waargenomen, wanneer, door een tijdig en gepast gebruik van het kinazout, reeds in den aanvang het geweld dezer koortsen beteugeld was geworden.

Na deze koortsen bleven velen langdurig over hoofdpijnen, dofheid of duizelingen klagen, zonder eenige teekenen van *congestie;* en evenwel was eene opkomende *Epistaxis* soms heilzaam; *minerale* zuren deden eene goede werking.

Van *Exanthemata*, buiten enkele gevallen van *Rubeola*, werd niets vernomen.

Van October tot ultimo December wisselde de Barometer van 29.6 en 27.8½. De therm. teekende als het hoogste punt 59½° en op 26 Dec. 21°. als het laagste. De lucht was veel betrokken, meer heldere dagen op het laatst van December; doch in het eerst van die maand met NO. en ZO. winden

had men hevige regenbuijen en windvlagen soms met storm vergezeld.

In October	gevallen	regen	44,	uitwaseming	24	lijnen.
〃 November	〃	〃	22,	〃	12	〃
〃 December	〃	〃	22,	〃	6	〃

De veranderde weersgesteldheid ging gepaard met het bijna geheel ophouden van *Typheuse* koortsen het verminderen van de *Febres continuae*, en het weinig voorkomen van *quotidianae*.

De *tertianae* waren in October en November zeer verminderd, doch kwamen weder terug in December, wanneer er ook vele zeer hardnekkige *quartanae* regeerden.

De *tertianae* waren het vooral, die het meest recidiveerden

Intusschen stonden sedert half November de *catarrhale* aandoeningen op den voorgrond, en bleven in die maand en in December als *Influenza* bestaan.

De aanvallen, soms plotseling optredende, kenteekenden zich door algemeene pijnen, loomheid en een gevoel van groote afmatting, in de meeste gevallen met koorts vergezeld. Weldra paarden zich daaraan eene aandoening der slijmvliezen. Er ontstond keelpijn met drukking op de borst en in de hartkuil, somwijlen in *Pneumonie* of *Pleuritis* overgaande. Zij gingen gepaard van een droogen afmattenden hoest, het opgeven van *sputa* en zelfs van *Haemoptoë.*

Hoogst gevaarlijk voor kinderen nam zij somwijlen den vorm aan van *Croup;* voor hoog bejaarden, voor oude borstlijders en voor teringzieken was zij noodlottig.

In andere gevallen ging de *Influenza* gepaard met *Colica catarrhalis*, soms ontstekingachtig, en vergezeld van hevige pijn en bloedontlasting.

Ook werden er vele vroegtijdige geboorten opgemerkt.

In vele gevallen week de ziekte onder zachte *diaphoretica*

en *Tart. emet. refracta dosi.* Meermalen moesten er echter plaatselijke en herhaalde kleine algemeene aderlatingen en *vesicantia* worden gebruikt, wanneer er teekenen van *Inflammatie* bestonden.

Bij kinderen, wanneer zich teekenen van *Croup* opdeden, werd, na het aanzetten van *hirudines*, terstond een *emeticum* met het beste gevolg toegediend.

De *Febres tertianae* kunnen als de voornaamste ziekte van dit jaar beschouwd worden. Zij werden voor een wijl als het ware door de Mazelen verdrongen, keerden na het eindigen van die *epidemie* terug, en moesten andermaal voor de *Influenza* wijken.

Er werden nog enkele *Variolae* aangegeven.

1848.

Veel gunstiger dan in het vorige jaar is thans weder de staat der bevolking.

Gestorven zijn	M.	4309.
〃	V.	4118.
		8427.
Geboren,	M.	3741.
〃	V.	3400.
		7141.
Zijn alzoo meer gestorven,		1286.

Men kan echter de sterfte in dit jaar zeer groot noemen, daar zij in 1858, een ongunstig jaar, slechts 8361 bedroeg.

Januarij was met NO. en ZO. winden scherp koud. De Therm. gaf een verschil tusschen 41° en 6° F.

De lucht, met uitzondering van eenige heldere dagen, was meest betrokken, de hoeveelheid sneeuw zeer gering.

Het weder was van grooten invloed op de *Influenza*, welke zich sterk uitbreidde en in kwaadaardigheid zeer toenam.

Behalve de in het vorige jaar aan die ziekte verbonden toevallen, vertoonde zich nu ook oog- en keellijden met niezen, tevens werd er eene groote mate van ontsteking opgemerkt, door meer stekende pijnen in de borst, het opgeven van bloederige fluimen, de algemeene droogte der huid en een zaamgetrokken versnelden pols.

Weldra breidde zich deze aandoening ook uit over de *Organa digestionis.* De lijders klaagden over een gevoel van koude en spanning in de bovenbuikstreek, over ligte pijnen in de ingewanden, met walging, een afkeer van spijzen, een slijmachtigen smaak in den mond, een drooge en wit beslagen tong, die naderhand meer bruin gekleurd werd.

Hieraan paarden zich spoedig een opgezette buik, met gevoeligheid en pijn in de lenden, opgehoopte stoffen in de dikke darmen, welke door de trage werking der ingewanden niet konden worden uitgeworpen, of onder de gedaante van eene zeer taaije zwarte en stinkende stof zonder verligting geloosd werden.

Somwijlen was er ontlasting van eene zeer dunne geelachtig witte stof, welke noch door haren aard als *critisch* kon beschouwd worden, noch door de geringe, maar telkens herhaalde hoeveelheid, eene tijdelijke verligting aanbragt. De *urin* werd in zeer geringe hoeveelheid geloosd, was meestal donkerbruin gekleurd, en soms met een rood bezinksel bezet. Men kon den *catarrhalen* oorsprong der ziekte niet miskennen, maar de zamenloop en hevigheid der verschijnselen toonden, dat zij niet als zoodanig zuiver, maar tevens *inflammatoor* was, en met veranderde bloed-*crasis* gepaard ging.

Het gevolg hiervan was, dat bij eene belette huiduitwaseming, eene ziekelijke gevoeligheid der borstorganen, bij beletten stoelgang en urinlozing de bloedmassa naar meer edele organen gedreven werd, en de natuur door koorts het evenwigt trachtte te herstellen. Soms ontstond er eene heilzame neusbloeding, waardoor eene dreigende *Haemoptoë* verhoed werd, en welke hiertoe meer nut deed, dan plaatselijke of kleine algemeene bloedontlastingen.

De behandeling bepaalde zich, en was meermalen toereikende, tot zachte *diaphoretica* en *emollientia* bij een gepasten leefregel. Dikwerf moesten echter, zelfs bij herhaling, bloedzuigers worden aangelegd, welke boven de aderlating nuttig werden bevonden.

De genezing ging intusschen zeer langzaam, en er werden dikwerf 8—14, en meerdere dagen gevorderd, eer zich de *crisis* openbaarde door een ruim zweet en een rood sediment in de *urin;* en ook deze bragt dikwerf nog geene verligting aan, vóór dat, na aanhoudende *Borborygmi*, de ontlasting van eene zwarte, taaije en kleiachtige stof volgde.

Ook dan nog, en onder het bevorderen van die ontlastingen, werd de hoop op genezing vaak te leur gesteld: nu eens door de voorafgaande borstaandoeningen, welke in *Phthisis* eindigden, dan wederom door koortsen, meest den *typus tertianus* aannemende, en welke eerst door het kinazout moesten beteugeld worden, vóórdat men tot eene *cura radicalis*, met *amara* en *tonica*, kon overgaan.

Met uitzondering van eenige weinige gevallen van *Typhus*, bleef deze de eenige ziekte tot in Februarij, bij eene aanmerkelijke weersverandering.

De koude verminderde toen zoo zeer, dat de Therm. niet lager dan tot $31\frac{1}{2}$° F. daalde, en zelfs tot $51\frac{1}{2}$° klom, waardoor een sterke dooi inviel, die soms met hevige ZW. en

NW. winden en ontzettende slagregens vergezeld ging. Het ijs, dat in Januarij tot twee voeten dik werd, was in de helft van deze maand geheel verdwenen.

De gevallen regen 37 lijnen,
uitwaseming 11 „

Zoo voordeelig deze weersgesteldheid op het verdwijnen van de *Influenza* scheen te werken, even groote nadeelen leverde zij op voor den algemeenen gezondheidstoestand; de meer vochtige warmte was in het oog vallend nadeelig voor het *Systema cutaneum*. Van hier zeer menigvuldige *catarrhale* en *rheumatische* aandoeningen, welke, hoewel minder gevaarlijk, dikwerf eene langdurige behandeling vereischten, soms door *gastrische* en *bilieuse complicatie* een meer ernstig karakter aannamen, en den grondslag legden voor *tertianae* en *quotidianae*, of wel voor *Febres subcontinuae*, en, met de ook weder verschijnende *quartanae*, het kinazout vorderden.

Er bleven behalve deze koortsen nog vele borstaandoeningen bestaan: in de armoedigste wijken der stad waren enkele gevallen van *Typhus abdominalis*, nogthans minder kwaadaardig dan vroeger.

In Maart stond de Therm. het hoogste op 56°, het laagste op 31°.

De wind meest W. met een betrokken lucht.

Gevallen regen 20 lijnen,
uitwaseming 14 „

Het getal zieken begon af te nemen, de meesten behielden het *catarrhaal gastrisch* karakter, en de ongesteldheden gingen meest over in *Febres intermittentes* of *subcontinuae*. Bij velen openbaarde zich *Ærysipelas* in het gezicht of aan de onderste ledematen. Bij anderen een krampachtige hoest, naar kinkhoest gelijkende. En eindelijk *Neuralgiën*, welke door het kinazout spoedig bedwongen werden.

In dit trimester was de Barometer

in Januarij	hoogste	stand	29.5°,
〃 Maart	laagste	〃	27.9°,
Thermom.	〃	〃	6.0°,
〃	hoogste	〃	56°.

De ZO. en NO. winden in Januarij werden later door NW., ZW. en W. vervangen.

Februarij.	Gevallen	regen	37,	uitgewasemd	11 lijnen.
Maart.	〃	〃	20,	〃	14 〃

In de volgende drie maanden was het weder zeer afwisselend met betrokken lucht.

De Barometer stond van 29.5—28.5, de Therm. in April op 41°, klom in Mei en Junij tot 75° à 81°.

Z. en NO. winden werden dikwerf met W. en ZW. afgewisseld.

April.	Gevallen	regen	22,	uitgewasemd	22 lijnen.
Mei.	〃	〃	3,	〃	47 〃
Junij.	〃	〃	27,	〃	47 〃

Het getal zieken was gering, en bestonden in ligte *catarrhale* en *gastrische* ongesteldheden, ligte aanvallen van *Diarrhoea* en boorts; enkele gevallen van *Typhus* bij de mindere volksklasse, van *Tussis convulsiva* bij kinderen, en bij bejaarden van een hardnekkigen hoest, die somwijlen in *Pseudo-pleuritis* of *Haemoptoë* overging.

Behalve eenige gevallen van *Scarlatina*, Mazelen en *Varioloïden* waren het dan nu nog de *tertianae* welke het meest, maar toch in klein getal werden gezien.

Bij een kort *Stadium frigoris* volgde een lang tijdperk van een ruim en afmattend zweet, waardoor eene langdurige zwakte ontstond. Ook zonder die koortsen klaagden velen over loomheid, dof gevoel in de ledematen en zwakte, dikwerf de voorboden van *tertianae*.

Er bestond eene *Constitutio adynamica.*

Op den 25en Junij openbaarde zich de *Cholera Asiatica,* bij een' sjouwerman, er waren reeds twee gevallen in Mei buiten de Raampoort geweest.

Dit eerste geval had plaats op de Anjeliersgracht, terwijl vroeger twee op Oostenburg waren waargenomen.

Deze ziekte was in de maand December geweken, zoodat het Oude-mannenhuis, als het eenige Cholera-Hospitaal, op den 1en van die maand werd gesloten.

Het getal lijders heeft 215 bedragen,
daarvan zijn 124 gestorven.

In het Hospitaal opgenomen 88,
daarvan gestorven 52,

deze Hospitaal-lijders behooren mede onder het getal van 215.

Men kreeg op den 29en December nog berigt van een sterfgeval aan deze ziekte. Zij heeft zich ditmaal weinig uitgebreid, is minder kwaadaardig geweest, en heeft zich het meest bij hen geopenbaard, die willens, of buiten schuld een min goeden leefregel hadden gehouden.

Zeer uiteenloopend is de behandeling dezer ziekte geweest, zoodat daarvan geene aanwijzing kon worden opgemaakt. Dikwerf werd de reeds schijnbare beterschap door *Typhus* vervangen, en ook bij de genezing moest een zeer voorzigtige en verstandige leefregel worden in acht genomen, en dan nog volgde er dikwerf een overgang in *Febris intermittens.*

In Augustus, September, October en November was er veel guur weder, met afwisseling van een zoele lucht met veel regen en wind.

Catarrhale en *rhematische* ongesteldheden met *gastrische* verschijnselen openbaarden zich allengs meer.

Men kreeg meer *Tussis convulsiva*, en in November en December eenige voorbeelden van hevige Mazelen, welke zich niet verder verspreidden.

Er bestond bij velen eene prikkelende gevoeligheid van de huid, aandoenlijkheid van de ingewanden, bij anderen eene loomheid en zwaarmoedigheid, welke nu eens verligt werd door eene neusbloeding, dan wederom verholpen door eene kleine aderlating.

Hoezeer minder dan in het vorige jaar, is toch het getal zieken zeer groot gebleven. Men zag, bij eene plotselinge en groote verandering van het weder de *Influenza* als op een oogenblik verdwijnen en koortsen opdagen, welke haren oorsprong aan den dampkring verschuldigd waren.

In den zomer, soms bij groote warmte en eene sterke uitwaseming van vocht, bleven de *Intermittentes* bestaan.

Op de *Cholera Asiatica*, tijdens de warmte ontstaan, heeft het gure en onaangename najaar misschien gunstig gewerkt. Zij breidde zich weinig uit, en voleindigde haren loop binnen vijf maanden.

Men zag in de beide laatste maanden eenige gevallen van hevige en kwaadaardige Mazelen, en toch was deze intensiteit der ziekte niet van invloed op hare uitbreiding, maar bleef zij alleen *sporadisch* bestaan: hetgeen, wegens de bestaande *catarrhale* aandoening, vooral der longen en van de keel, wel de aandacht verdient.

N A R E D E.

De geschiedenis van de ziekten, welke gedurende een groot tijdvak werden waargenomen, levert eene rijke stof op van overdenking en leering. Zij mist wel is waar het aanlokkelijke van iets vreemds of iets nieuws te verkondigen, maar geeft ons daarentegen de bevestiging van de lang bekende waarheid en daardoor de verzekering, dat de natuur hare wetten weet te bewaren en haren gang geregeld voortzet. Zij wijst op wijziging en schijnbare afwijking, waarvan wij de oorzaken niet altijd kunnen opsporen, maar welke ons het middel aan de hand geven om vroegere waarnemingen te kunnen beoordeelen, en ook daar eenheid en overeenstemming te vinden, waar wij somtijds groote verscheidenheid meenden te ontdekken.

Verre de meeste waarnemingen werden opgezameld aan het ziekbed in openbare gestichten, of in de woningen der armen, weinigen zijn daarentegen ontleend aan de praktijk in den burgerstand, of onder de aanzienlijken en rijken in groote steden, en toch zal een ieder, die gedurende vele jaren zich in velerlei rigting mogt bewegen, moeten erkennen, dat er eene groote verscheidenheid bestaat in den aard en de behandeling van ziekten, naar gelang zij zich op het eene of op het andere gebied vertoonen.

Reeds voor lang ontslagen als geneesheer van het buiten-Gasthuis, en ook in den jare 1832 als stads-geneesheer, zoo beschouwe men mijne waarnemingen als gedaan onder eene

klasse van menschen, onttrokken aan alle de gevaren en ellende, welke aan armoede en gebrek verbonden zijn, terwijl ik ze telkens getracht heb aan te vullen door hetgeen mij ten dienste stond in de naauwkeurige berigten van de plaatselijke geneeskundige Commissie.

Hoezeer mij in menig opzigt het onvoldoende van getallen gebleken is, om daaruit eenige bepaalde gevolgen te trekken, en zij daartoe, naar mijne overtuiging, alleen kunnen dienen onder het beding van velerlei toelichting, zoo kunnen ze echter eenigermate verstrekken als tot aanwijzing van eenige hoofdpunten, waarop wij de aandacht mogen vestigen, en als zoodanig laat ik eene opgaaf volgen van de ziekten, welke, staande het overlijden, bij mijne lijders, van den aanvang des jaars 1833 tot in Mei 1844, bestonden, met bijvoeging van het getal lijders daaronder bezweken.

Neonati.	2.
Febris nervosa.	4.
Febris adynamica.	24.
Febris gastrica.	3.
Febris catarrhalis.	8.
Influenza.	8.
Febris puerperalis.	3.
Peripneumonia notha.	12.
Febris tertiana.	3.
Encephalitis.	15.
Angina polyposa.	2.
Laryngitis.	2.
Peripneumonia.	25.
Enteritis.	2.
Hepatitis.	2.
Transp[t].	115.

Transp[t].	115.
Variolae.	7.
Morbilli.	8.
Scarlatina.	13.
Pemphigus.	2.
Petechianosis.	1.
Melancholia.	1.
Mania.	3.
Delirium tremens.	1.
Convulsio.	8.
Dyspnoea, Asthma chronicum.	2.
Tussis convulsiva.	9.
Colica.	1.
Apoplexia.	26.
Paralysis.	2.
Catarrhus suffocativus.	7.
Haemoptysis.	3.
Haematemesis.	1.
Metrorrhagia.	1.
Diarrhoea.	10.
Dysenteria.	1.
Anasarca. Hydrops universalis.	7.
Hydrocephalus.	3.
Hydrothorax.	14.
Ascites.	11.
Phthisis pulmonalis.	44.
Tabes senilis.	10.
Atrophia.	15.
Hectica febris.	1.
Cachexia universalis.	1.
Scrofulosis.	5.
Arthritis.	5.
Transp[t].	338.

Transpt.	338.
Syphilis.	1.
Calculus urinarius.	1.
Gangraena.	3.
Scirrhus Hepatis.	1.
Fungus medullaris.	1.
Carcinoma uteri.	1.
Hernia incarcerata.	4.
Ambustio.	1.
Hypertrophia cordis.	1.
Vitium congenitum thoracis.	1.
Mors subita incognita.	1.
Totaal	354.

Wanneer men het oog vestigt op deze sterflijst, dan is het zeer opmerkelijk, hoe aanzienlijk het getal der gestorvenen aan langdurige kwalen dat der zulken overtreft, die onder hevige ziekten bezweken zijn.

Al dadelijk merkt men op, dat de koortsen eene zeer kleine plaats op de sterflijst innemen, vooral wanneer men bedenkt dat zij den ziektevorm uitmaakt, waaronder de meeste *morbi acuti* verschijnen, in alle jaargetijden, en onder alle soort van menschen voorkomen.

Zeer ten onregte zouden de menigvuldige *Febres adynamicae* iemand op het denkbeeld brengen, dat zij in de jaren, waarin geen *Typhus epidemisch* heerschte, hij toch wel aanmerkelijk bestond, en voor velen noodlottig geweest is. Wel verre van dien. Meer dan de helft van hen, welke onder die koortsen bezweken, waren lieden van hoogen ouderdom, vele boven de zeventig jaren, en somwijlen reeds uitgeput door vroegere kwalen. Hieronder moeten ook anderen geteld worden, die, in een' beteren leeftijd, in een toestand

van zwakte verkeerden, waardoor zij geen weerstand aan eene hevige *Febris continua* konden bieden. In alle die jaren waren bij mij de gevallen van eigenlijken *Typhus* hoogst zeldzaam, sommige daarvan verliepen zeer gelukkig, en bezocht hij den een en ander, dan bleef hij bij het individu beperkt, en de maatregelen om eene meerdere verspreiding over de huisgenooten te verhoeden, werden zeer gelukkig gezegend, waartoe eene ruimere woning, reinheid en een goede leefregel de geschikte gelegenheid aanboden.

Uitgebreid bestonden de overige *Febres continuae*, alhoewel er een groot verschil mogt bestaan in sommige jaren en in enkele saisoenen, ten aanzien van de menigvuldigheid. Zij waren het bestendig gevolg van de veranderingen van het weder en van de wisseling van de jaargetijden. Het is mij niet juist gebleken aan welken toestand van den dampkring een meer of minder nadeeligen invloed kan worden toegekend, maar wel durf ik beweren, dat een plotselinge overgang van koude in warmte, van vochtige en vooral warme lucht in gure dagen, en omgekeerd, de meeste ziekten aanbrengt, en dat deze gewijzigd worden naar het land en de stad welke wij bewonen, en naar de leefwijze, welke er gevolgd wordt, en ook, naar de behoefte van velen, moet gehouden worden.

Van daar zoo weinige *Febres inflammatoriae*, zelfs bij eene daartoe bestaande en begunstigende *Constitutio stationaria Inflammatoria*, welke, onder allerlei afwisseling van het weder, in 1833 merkbaar was; bij groote warmte in de maand September van 1834 werd opgemerkt; en daarentegen, bij groote koude in 1836, weinig werd gezien. Wederom meer bestond bij het gure en vochtige voorjaar van 1837, om in October van dat jaar, bij matige warmte als geheel te verdwijnen, en in het volgende jaar bijna niet terug te keeren.

Zij is wederom meer kennelijk in de koude voorjaarsmaanden van 1839, wordt in Julij eenigzints door een *adynamisch* karakter vervangen, en komt in November terug. Men bespeurt haar bijna niet in de warme maand April van 1840, doch, bij strengen vorst in December terugkeerende, blijft zij aanwezig in de eerste maanden van 1841, en was zeer merkbaar in het gure voorjaar van 1842, bij de toen bestaande *epidemie* van Mazelen. Zoowel de strenge koude maand Maart van 1843, als het regenachtige en gure weder van April begunstigde het *inflammatore* karakter. Het bestond het geheele jaar door bij de meer gegoede bevolking, terwijl bij de armen sporen van *adynamie* gevonden werden.

Voorts weinig of niet in 1844 merkbaar, bestaat zij grootelijks in de koude maand Maart van 1845, en vermindert in April bij aflatende koude, om in Junij, bij groote warmte, zich weder krachtig te openbaren. Wij zagen haar later in de zachte maand Januarij van 1846, en onder groote koude in 1848, bij het heerschen der *Influenza*.

Hoezeer de merkbare afwisseling van den dampkring op het verschijnen, bestaan, wijken en terugkeeren van eene *Constitutio stationaria* niet te bepalen valt, zien wij den invloed van die zigtbare wisseling op het ontstaan van heerschende koortsen, telken male.

Het is zeer duidelijk, dat de bijna doorgaande, maar zeer matige *Constitutio inflammatoria*, vooral onder de gegoede burgers, een zeer gunstigen invloed op de *Febres continuae* heeft uitgeoefend. Zij verliepen in den regel kort, bleven enkelvoudig, behoefden meer eene *diaetetische* behandeling dan geneesmiddelen, waren zelden gevaarlijk, en bragten zeer weinigen ten grave.

Alhoewel de verschijnsels aanmerkelijk verschillen, waar-

mede de *Febres catarrhales*, *rheumaticae*, *gastricae* en *gastrico-catarrhales* optreden, zoo maak ik toch geene zwarigheid om ze te zamen onder eene klasse te brengen, de gestoorde huiduitwaseming voor de algemeene hoofd-oorzaak te erkennen, en het verschil van beloop alléén aan den zetel toe te schrijven, welke de ziekte heeft ingenomen.

Wisselingen in den dampkring en van het weder, vooral wanneer zij spoedig geschieden en onderling aanmerkelijk verschillen, komen mij voor de algemeene oorzaak van deze koortsen te wezen. Iets eigenaardigs te bepalen, waardoor de een of andere vorm optreedt, heeft groote moeijelijkheid in, al leeren ons somtijds enkele bijzondere gebeurtenissen, dat zij dikwerf bepaalde gevolgen opleveren.

THIJSSEN 1) zegt: „Of zinkingen na spoedigen overgang in vochtige warmte; *rheumatismus* na schielijk invallende koude ontstaat, heb ik door ondervinding niet genoegzaam kunnen ontwarren en bepalen." Ik voeg mij gaarne bij zijn getuigenis.

Zien wij niet de zinkingkoortsen in 1833 bij vorst en vochtige koude, maar ook in de zoele wintermaand van dat jaar; weinig, staande de voorjaarswarmte van 1834; veel bij groote hitte van September 1835; maar toch later weer vermeerderd bij vochtige koude? In 1836 evenzeer bij vochtige koude, als bij vochtige warmte, en wel het meest bij vriezende koude; terwijl zij in Mei van dat jaar, bij groote afwisseling van het weder, weinig werden opgemerkt.

De *Febres rheumaticae* vinden wij in 1834 bij eene koude vochtigheid, welke op groote warmte volgde; maar ook, en

1) *Geschiedk. beschouwing der Ziekten in de Nederlanden, door* H. F. THIJSSEN. Amst. 1824, bl. 84, in de noot.

wel, te gelijk met zinkingkoortsen, bij zacht en soms vochtig winterweder van het volgende jaar. Ook in den Zomer van 1837, bij vochtige koude; en wederom in 1838, bij weinig warmte met veel regen. Bij drooge winterkoude in 1840; maar ook in het vochtige najaar met warme dagen.

De *Febres gastricae* verdienen dien naam eigentlijk niet, voor zoo verre zij onder mijne behandeling kwamen, en liever zou ik ze *Febres gastrico-catarrhales* willen noemen. Want Pruys van der Hoeven 1) geeft, in navolging van de oudere school, als bepaling van de *Febris gastrica primaria* op, dat zij veroorzaakt wordt door de onverteerde overblijfsels van de spijzen, welke met gal, slijm, maag- en darmsap vermengd en daardoor veranderd, in de maag zelve of in de darmen blijven hangen; en naar boven en onderen, of op eene van die wijze, naar buiten uitgevoerd, de koorts zelve verwijderen.

Zij vertoonden zich, naar haren aard, niet uitsluitend bij het einde van den zomer, of in het begin van den herfst, maar kwamen ook in de vochtige koude wintermaanden van 1837; in de beide volgende jaren, zoo wel bij vochtige warmte, als bij vochtige koude; in 1840, bij warmte na veel vorst en vochtige koude; niet veel werden zij gezien in den zomer van 1841, bij eene vochtige koude; met één woord, zij verschenen onder dezelfde omstandigheden, welke de zinkingkoortsen veroorzaken.

Uit geene eigenlijke verzameling van stoffen in de maag ontstaande, maakte ik nimmer gebruik van *emetica*, maar *resolventia* of zachte *eccoprotica*, bevorderden in sommige gevallen de uitlozing van de stoffen, welke, ten gevolge der

---

1) C. Pruys van der Hoeven, *De Arte Medica*, Lib. I, pars altera. Lugd.-Batav. 1838, pag. 86.

koorts, in de ingewanden bestonden, en menigwerf door de werking der natuur onder *Diarrhoea* werden uitgevoerd; ook wel eens, voor dat de hulp werd ingeroepen, door braking te voorschijn kwamen, en als ten getuige verstrekten, dat de ziekteprikkel, in die gevallen, het meest op de maag had gewerkt.

De geneeswijze kon meestal zeer eenvoudig haar doel bereiken, en bestond vooral in het herstellen van de gestoorde werking der huid, welke als de oorzaak van de storing in de ingewanden te beschouwen was, terwijl er niet vele en geene krachtige middelen vereischt werden, om de als gevolg bestaande vreemde stoffen te verwijderen.

Intusschen is het zeker, dat andere geneesheeren, in die zelfde jaren, dikwerf ware *Febres gastricae* en *gastrico-biliosae* hebben gezien, en ze doelmatig met die middelen hebben behandeld, welke door den aard dier koortsen werden gevorderd, terwijl de groote sterfte in sommige maanden en jaren door ons vermeld, overvloedig bewijzen, dat de *Febres continuae* niet altijd en overal zoo gunstig verliepen, als wij mogten ondervinden.

Ik zou ongaarne een beslissend oordeel uitspreken over den verschillenden vorm, welken de *Febres continuae* hebben aangenomen, hoewel ik daaromtrent mijn vermoeden niet wil terughouden. Bedenkt men, dat de keelholte, luchtpijp en longen onmiddelijk in aanraking komen met den dampkring, en dat deze deelen in zeer naauw verband en wederkeerige werking met de huid begrepen zijn; dat daarenboven de werktuigen der ademhaling in ons land bij voorkeur lijden, dan valt het ligt te bevatten, waarom de *Febres catarrhales* wel het meest haren zetel in die organen vestigen.

Zijn er daarentegen anderen, welke minder gevoelige

slijmvliezen bezitten, maar door de natuur met sterke spieren werden begaafd, en zich daarvan in eene ruime mate bedienen, of ook buitendien een meer ontwikkeld vezelweefsel bezitten, dan valt het ligt te begrijpen, dat deze eerder vatbaar zijn om *rheumatische* koortsen te krijgen.

Letten wij verder op zoo velen, die met zwakke maag en ingewanden voorzien, het noodige voedsel ontberen, dagelijks van verslappende dranken een veelvuldig gebruik maken, of op anderen, die zich aan onmatigheid en onvoorzigtigheid overgeven, dan kunnen wij wel menigmaal tot de oorzaak opklimmen, waarom het *systema digestionis* in zijne werking gestoord wordt. En bij dat alles, zullen er wel altijd, hoewel ons onbekende redenen bestaan, waardoor bij voorkeur nu eens dit, dan wederom een ander deel des ligchaams, door een ziekteprikkel getroffen wordt.

Even zoo is het gelegen niet alleen met de eigenaardige vormen en verschijnsels van sommige ziekten, maar ook met de bijzondere oorzaken, waardoor zij worden voortgebragt; zulk een eigen vorm onder de zinkingen bezit de *Influenza.*

Wij hebben van drie *Epidemiën* gesproken.

Bij de eerste in 1833, bestond deze ziekte al voor eenigen tijd in de noordelijke streken van Europa, zonder tot ons te komen. Na de vochtige voorjaarskoude werd het warmer in Mei, het getal van de *Febres catarrhales* werd minder, en hoezeer er op den 19en van die maand een sterke veendamp uit het Oosten bespeurd was, verkregen die koortsen eerst in Junij het eigenaardig karakter van de *Influenza.* Er bestond alzoo hier geene overeenkomst met het ontstaan van andere soortgelijke *epidemiën*, waarbij op dampen gewezen wordt en door THIJSSEN vermeld zijn 1); maar meerdere

---

1) *Geschiedk. Besch.*, bl. 30.

gelijkheid met de Epidemie te Haarlem in 1782, 1) en met eene vroegere van 1709 door FRED. HOFFMAN te Berlijn waargenomen. 2) Zij duurde bij ons vier maanden en bereikte haar einde in September.

De tweede, van 1837, ontstond bij vorst met afwisseling van natte koude. Nu werd op den 17en Januarij de geheele stad met een stinkenden mist overdekt, en drie dagen later kwamen er vele gevallen van deze ziekte, welke binnen twee maanden haren loop volbragt, doch veel grooter uitgebreidheid dan de vroegere verkreeg, en bij meerdere gevaarlijke toevallen ook velen ten grave bragt. Was het de bestaande *Constitutio Inflammatoria*, en waren het daarbij de toevallen bij jeugdige voorwerpen, welke eene gepaste aanwijzing tot algemeene bloedontlasting gaven, zij werd toch niet altijd met een goeden uitslag bekroond, en hoe voorzigtig de *antiphlogistische* geneeswijs moest worden in het werk gesteld, leerde ons het beloop dezer ziekte bij bejaarde voorwerpen, waar eene opwekkende en prikkelende gevorderd werd om de *expectoratie* te bevorderen, en ook dan de meest gepaste geneesmiddelen zoo weinig vermogten.

De laatste Epidemie ontstond op het midden van November 1847.

Er viel met NO. en ZO. winden veel koude regen, en bij de vriezende koude in December kreeg de ziekte hare uitbreiding. Ook nu waren er, vooral bij kinderen door aanvallen van *Croup*, en bij jeugdige voorwerpen, door teekenen van *Pleuritis*, vele aanwijzingen voor bloedontlasting, maar de ouden van dagen en de teringlijders, welke

---

1) *Beschrijving van ae Epid. Zinkingkoorts in Junij* 1782, door de Stads Doct. aldaar, Haarl. 1781. bl. 30.

2) C. PRUYS VAN DER HOEVEN. *De Art. Med. L.* 1, Pars. alt. pag. 162.

menigwerf bezweken, bewezen het genoegzaam, hoe voorzigtig men bij de behandeling moest te werk gaan.

De hevige koude in de maand Januarij van 1848 vermeerderde den *inflammatoren* toestand aanmerkelijk en toen in Februarij dooi weder intrad maakte de *epidemie* een einde.

Aan de *Peripneumonia notha* wordt niet ten onregte door M. Stoll 1) de plaats naast de *Febris pituitosa* aangewezen. Zij werd niet als *morbus epidemicus* door mij waargenomen, maar altijd zeer begunstigd door groote en spoedige afwisselingen van het weder, ook dan, wanneer oude lieden, het meest aan haar onderhevig, in staat zijn het huis, en soms zelfs het bed te houden. Aan dien hoogen leeftijd moet men voornamelijk de groote sterfte op mijne lijst toeschrijven, daar zij bij jongere voorwerpen wel menigmaal op acuut lijden volgt, en vooral in ongunstige saisoenen, vaak terugkeert, maar toch niet verhindert, dat sommige menschen jaren lang blijven voortleven, en zelfs gedurende meerdere maanden eene goede gezondheid kunnen genieten.

Van de *Febris puerperalis* bleven, met uitzondering van enkele doodelijke gevallen, de kraamvrouwen verschoond, hoezeer deze ziekte in den jare 1833 en 1845 in ons kraamhuis bestond, en wederom haar besmettend vermogen duidelijk bewees.

Geene ziekte deed zich meer uitgebreid voor dan de tusschenpoozende koortsen. Men schrijft ze met het meeste regt toe aan overstroomingen en moerasdampen, maar daarenboven verschijnen zij jaarlijks als voor- en najaarsziekten. Wij hebben een treffend voorbeeld van den nadeeligen invloed der uitwaseming in de maand Junij van 1833 vermeld, en zouden ons gelukkig rekenen, wanneer wij ten aanzien

---

1) *Aphorismi de cognoscendis et curandis febribus.* Lugd.-Bat., 1787, pag. 78

van het meer of minder heerschen van de *Febres vernales* en *autumnales*, of van den invloed van het weder op het verschijnen van die koortsen eenige bepaalde aanwijzing konden geven.

THIJSSEN 1) maakte ons opmerkzaam op de verschillende oorzaken, waaraan men de menigvuldigheid dier koortsen niet behoort te wijten, en herinnert daarbij dat zij, in het begin van deze eeuw, sedert langen tijd te Amsterdam niet hadden geheerscht. Eene bijzonderheid waarvan de oorzaak in het duister ligt, en toch de wijzigingen schijnt te veroorzaken, welke wij onder schier gelijke omstandigheden opmerken; zoo was er eene groote overeenkomst tusschen de de jaren 1826 en 1842; was aan het eerste eene groote overstrooming in 1825 voorafgegaan, men kon het natte jaar 1841 wel mede als oorzaak beschouwen, dat de uitwaseming in het volgende, bij groote warmte niet zou gemist worden. Zoo kwamen dan ook nu de tusschenpoozende koortsen, waarvan men in vijf jaren tijds veel minder gehoord had, in groot getal te voorschijn, maar werden toch niet tot eene *epidemie*, gelijk staande met die van den jare 1826.

Wij vinden overal bewijzen voor den schadelijken invloed van die uitgewasemde dampen. De voorjaarskoortsen, zoo zeldzaam in 1834, kwamen in groot aantal in de warme zomer- en herfstmaanden van dat jaar.

De koude vriezende maand November van 1835 maakte een plotseling einde aan de herfstkoortsen, welke, bij bestendige warmte, in Augustus en September vrij menigvuldig geheerscht hadden.

In 1836 waren zij in de lente nog al menigvuldig, en de matige zomerwarmte werkte gunstig op hare ver-

1) *Gesch. Beschouw. enz.* bl.123.

mindering; de oorzaak ligt misschien in de veelvuldige stormen en winden van dat jaar, gelijk de koude en natte herfst de *Febres autumnales* geweerd heeft; en het getal zieken in October onbeduidend mogt genoemd worden.

De vijf volgende jaren zoowel door strengen wintervorst in 1837 en 1838, als overigens door veel regen en wind zeer merkwaardig, zoodat de uitwaseming van weinig beteekenis kan geweest zijn, leverden bijzonder weinig *intermittentes* op, en bevestigen alzoo, wat ten aanzien van hare oorzaken gezegd is. Ook het warme najaar van 1843 gaf weder vele *Febres autumnales*, waaraan de gure koude in December, met weinig vorst, een einde gemaakt heeft.

In de volgende jaren zijn ze bestendig weinig in getal, bij guur en vochtig weder, doch vermeerderen telkens in den zomer en herfst bij meerdere warmte; maar boven alles was het groot aantal dezer koortsen, en haar kwaadaardig karakter zeer merkwaardig in de maand Mei van 1847, toen een zeer hoogen stand van den Thermometer eene buitengewone vocht-uitwaseming veroorzaakte.

Wat de geneeswijs dezer koortsen betreft, zoo heb ik mij reeds genoegzaam ten voordeele van het kinazout verklaard, en de meeste geneesheeren zijn thans ook zoo gunstig voor dit geneesmiddel gestemd dat eene verdere aanprijzing voor overtollig mag gehouden worden. Hoezeer THOMASSEN à THUESSINK in zijne genezing van de *intermittentes* het voor noodzakelijk hield, om de onzuiverheid der maag en ingewanden op te ruimen, vóórdat hij met vrucht van den koortsbast meende gebruik te kunnen maken, was hij in het geheel niet van oordeel, dat de oorzaak dier koortsen in de eerste wegen gelegen is, maar dacht veeleer, dat deze onzuiverheid zoo niet alléén, ten minste voor een groot gedeelte het uitwerksel der koorts zelve was, of door haar

vermeerderd werd. 1) Uit vele van zijne waarnemingen blijkt het duidelijk, dat hij, bij dreigend gevaar, zich door geene *Complicatien* liet afschrikken om het poeder van den koortsbast tijdig te geven, hoezeer sommigen met mij zich nog kunnen herinneren, met welk ongemak en bezwaar voor den lijder het gebruik van dat poeder gepaard ging, vóór den tijd, dat de kinazouten waren bekend geworden en in zwang geraakt. Ik wil echter niet verzwijgen, dat vooral de toestand der lijders, na hunne genezing, er veel toe heeft bijgedragen, om mijn oordeel ten goede te versterken en te bevestigen, en tevens dat zoowel de spoedige, en daardoor minder kostbare hulp van dit middel, als het minder bezwaar voor den lijder, deze handelwijze bij mij schenen te regtvaardigen.

Er zijn mij immers geene voorbeelden van *Physconia Hepatis* of *Lienis* in die jaren voorgekomen, en mijne sterflijst wijst het aan, dat het getal van *hydropische* lijders niet groot geweest is, want, met uitzondering van die enkelen, welke na *Scarlatina* algemeene *Anasarca* verkrijgen, en dan meestal spoedig herstellen, is het vooral de waterzucht welke met de kunst den spot drijft en meestal, na langdurig lijden, den dood veroorzaakt.

Onder welken vorm, of in welke holte des ligchaams deze ziekte mogt optreden. Zij was nimmer het gevolg van *febres intermittentes*, maar wel van eene algemeene *Cachexia*, van hooge jaren, van het veelvuldig gebruik van spirituosa of eindelijk van langdurige kwalen, welke de gezondheid en krachten ondermijnd hadden. Ik voeg er bij, dat ik ook menigvuldige en herhaalde algemeene bloedontlastingen nimmer waterzucht zag veroorzaken, hoezeer het mij meermalen

1) *Geneeskundig Magazijn*. Leiden 1806. IV D. 2e. stuk bl. 214.

is voorgekomen dat zij het gevolg werd van hevige en soms ook van aanhoudende bloedvloeijingen, vooral uit de baarmoeder.

Het mag eenigen schijn van waarheid hebben, dat het kinazout aanleiding geeft tot de menigvuldige recidiven, dat zij er door zouden veroorzaakt worden, moet ik betwijfelen. Maar de spoedige herstelling ontslaat den lijder van zijn arts, en hij vergeet al ras de vermaning, om het geneesmiddel voort te gebruiken of op een bepaalden tijd te herhalen; hij begeeft zich, met mindere krachten, aan zijne gewone bezigheden, begaat fouten in den leefregel en stelt zich op nieuw bloot aan den schadelijken invloed van dampen, welke ook de eerste koorts hebben veroorzaakt; en zoo loopt er veel te zamen, om telkens de bron der *recidiven* te worden, welke niet aan de geneeswijze zelve te wijten zijn.

Wanneer ik voornamelijk mijne aandacht op die weinige sterfgevallen vestig, welke door mij, bij tusschenpoozende koortsen, werden waargenomen, en ze zelfs eenigermate grooter aanneem door die enkele gevallen, waarvan ik gewag heb gemaakt er bij te tellen, waar het twijfelachtig was, of niet eene *febris larvata* den dood veroorzaakte; en daarbij bedenk, dat, hoezeer deze koortsen thans niet in kwaadaardigheid gelijk staan met die van 1826 of van andere soortgelijke epidemien, zij toch door vele geneesheeren behandeld werden onder menigvuldige en ernstige *bilieuse* en *gastrische complicatien*, welke een groot bezwaar opleverden en eene eigene geneeswijze vorderden, dan aarzel ik niet om aan de *Constitutio stationaria* een zeer gewigtigen en gunstigen invloed toe te schrijven, welke bij den minderen stand, ook die algemeene verspreiding van vroeger verhinderde en het cijfer der gestorvenen verminderd heeft, maar vooral bij de meer gegoeden gediend heeft om eene spoe-

dige en gelukkige genezing te bevorderen, welke ten onregte alleen en bij uitsluiting aan de spoedige toediening van het kinazout zou worden toegewezen.

Was de doorgaande *Constitutio* misschien voordeelig op de ziekten welke ik tot nu toe behandeld heb, zij moest wel een minder gunstigen invloed op de ontsteking uitoefenen; doch dewijl zij meestal zeer gematigd bestond, heeft zij maar zelden een groot gevaar veroorzaakt, en werd de *antiphlogistische* kuur in den regel met een gelukkig gevolg bekroond. Ik wil de *Encephalitis* wel het minst onder haren invloed stellen. Waar zij niet als gevolg, of als *complicatie* van eenige heete ziekte bestond, daar kwam zij het meest voor bij zeer jonge kinderen, of wel in het tijdperk van de *dentitie*, en zulks geeft mij aanleiding om hier aan de *praedispositie* voor hersenlijden in dien leeftijd te denken.

Zeer kennelijk daarentegen was haar invloed op de *Peripneumonia.* Ik meen haar meer bij vrouwen, vooral in den middelbaren leeftijd, dan bij mannen te hebben waargenomen; doch mag dit verschil niet zeer groot zijn geweest. De gehuwde staat was er meer aan blootgesteld dan de ongehuwde, en het bestaan van zwangerheid, of het uitblijven der *Catamenia* op gevorderde jaren, gaf aanleiding tot haar verschijnen. Merkwaardig is het, dat sommigen eene sterke *praedispositie* voor deze ziekten bezitten, en telkens, jaren achter elkander, nieuwe aanvallen krijgen, en, al valt het niet te ontkennen, dat zij het meest voorkomt bij groote koude, zoo verschijnt zij toch in elk jaargetijde en bij het grootst verschil van het weder.

De sterflijst spreekt, dat velen van mijne lijders daaraan gestorven zijn, en toch durf ik het getal gering noemen, wanneer mij zoo velen voor den geest komen, welke spoedig en volkomen herstelden, of telkens op nieuw in behandeling kwamen en

voor een vroegtijdigen dood, jaren lang, bewaard bleven, zonder een ziekelijk leven te leiden.

Mag ik daarvan iets aan de behandeling toeschrijven, dan stel ik de algemeene bloedontlasting op den voorgrond, en zonder de overige *antiphlogistica* te verwaarlozen, durf ik naar waarheid betuigen, dat eene spoedige, soms herhaalde aderlatingen het meeste nut hebben aangebragt.

Doch ook hier valt het niet moeijelijk om te begrijpen, hoe dit groote en vermogende middel zulke groote tegenstanders en bestrijders gevonden heeft.

Zij die met mij, jaren lang, aan het ziekbed hebben doorgebragt, zullen zich vele tijden herinneren, dat er eene geheel andere, soms geheel tegenovergestelde *Constitutio Stationaria* of *annua* dan de tegenwoordige bestond, en dat zij maar zelden tot het lancet de toevlugt genomen hebben. Maar hier is meer. Wij worden vaak geroepen, wanneer ook deze ziekte haar eerste tijdperk doorloopen, en meer of minder veranderingen in de longen veroorzaakt heeft. Menigmaal bestaat er geen *idiopatisch* lijden, of het is in een ziekelijk ligchaam ontwikkeld. Dan wederom is het verschil merkbaar bij de verschillende standen in de maatschappij. En wat wel de grootste aanleiding geeft tot eene uiteenloopende beschouwing en beoordeeling, het is de uitoefening van de praktijk in en buiten de hospitalen, en in dezen wederom naar gelang van de voorwerpen, welke in die gestichten worden opgenomen; waarvan mij in vroegere jaren, zoo dikwerf het groote onderscheid gebleken is.

De zaak zelve verschilt *niet*, de omstandigheden *veel*. Zij leiden en besturen het oordeel, en maken het zacht en toegevend.

Onder de *exanthemata* hebben de *Variolae* eene groote plaats bekleed, en zijn bij herhaling terug gekomen. De

eerste epidemie ontstond in het voorjaar van 1832 en was in de wintermaanden aanmerkelijk verminderd, terwijl er in het volgende jaar nog enkele gevallen bleven bestaan.

In April van 1836 komen de pokken *Sporadisch* voor.

In 1837 hoorde men voor het eerst in de maand November van deze ziekte spreken, welke al aanstonds in de volgende maand eene aanmerkelijke uitgebreidheid verkreeg, en in de eerste maanden van 1838 behield; en hoezeer zij afnam in den zomer, toch nog in den herfst bestaan bleef, om eerst in December haar einde te bereiken. In Junij van dat jaar kwamen er vele *Varicellae*, en het ontbrak niet aan gevallen van *Varioloides* bij vroeger gevaccineerden.

In Julij 1843 begonnen, verkregen de *Variolae* in dat jaar, in sommige buurten, eene zekere uitgebreidheid, en bleven het geheele jaar van 1844 bestaan. Doch kwamen daarna slechts *Sporadisch* voor in Junij 1847.

Wij kunnen dus niet op een regelmatig terugkeeren, na verloop van een bepaald getal jaren, wijzen, evenmin vonden wij de uitspraak van Stoll 1) bevestigd, dat de *Variolae* een aanvang nemen in de lente, met den zomer toenemen, in den herfst kwijnen, en haar einde naderen in den winter, hoezeer wij hierbij opmerken, dat het vaak moeijelijk is om in groote steden, de eerste ziektegevallen op te sporen en met juistheid te bepalen.

Eene zeer belangrijke waarheid hebben deze opvolgende *epidemiën* bij mij volkomen bevestigd, deze namelijk, dat de koepokken, zelfs jaren lang na hare aanwending een beveiligend vermogen blijven behouden en de weinige uitzonderingen op den regel slechts gelijk staan met die gevallen, waar de kinderziekte andermaal hetzelfde voorwerp komt te

---

1) *Aphorismi*, pag. 204, § 513.

treffen. Ik hecht te grooter waarde aan deze overtuiging, omdat mij de zegen te beurt viel van maar zeer weinigen aan deze ziekte te behandelen, en hoogst zelden *Variolae* te ontdekken, waar een bewijs kon geleverd worden, dat er vroeger ware koepokken hadden bestaan. Zij is te meer van belang, omdat de *revaccinatie*, tot heden toe, mij niet onder hare voorstanders telt, en deze kunstbewerking alleen dan door mij wordt verrigt, wanneer mijne raadgeving geen ingang vindt, en zich alzoo tot zeer weinigen bepaald heeft. Ik voeg er bij, dat ook de *Varioloïden* mij zelden zijn voorgekomen, en hoezeer zij, vóór en bij de *eruptie* dikwerf met groote toevallen vergezeld waren, toch alle puisten op den achtsten of negenden dag reeds verdroogden, en sommige *crustae* afvielen, alleen meer of min roode vlekken, en zeer bij uitzondering, *cicatrices* nalatende.

De *Morbilli* en de *Tussis convulsiva* komen menigwerf gelijktijdig voor. Zoodat, wanneer in het eene huis de mazelen bestaan, in een ander de kinkhoest gehoord wordt. Ik kan niet beslissen, wie van die beide ziekten, bij bestaande *epidemiën*, het eerst pleeg te verschijnen.

Zoo wel de eene als de andere kwam meermalen *Sporadisch* voor, en bleef zonder bepaalde voorzorg bij één huisgezin, soms bij één enkele persoon, beperkt.

Somwijlen kwamen de *Morbilli* met de *Variolae* in hetzelfde jaar voor.

De eerste *epidemie* van mazelen begon in September 1833. Zij woedde het hevigst in October, begon in November te verminderen en eindigde in December, zoodat er in het volgende jaar maar enkele gevallen bestonden. De tweede nam een klein begin in Junij 1837, tegelijk met de kinkhoest. Eerst in Augustus kon zij als *epidemisch* beschouwd worden en bleef als zoodanig drie volle maanden bestaan. Haar einde

was eerst in April des jaars 1838. Nog op het einde van dat jaar werd de kinkhoest waargenomen. Op het einde van 1839 kwamen er enkele *sporadische* gevallen van beide ziekten.

In het laatst van 1841 kreeg ik wederom een enkelen lijder aan mazelen en ook aan kinkhoest. De mazelen begonnen zich in 1842 zeer langzaam te verspreiden, en heerschten, bij koud en guur weder, in Maart *epidemisch*, altijd klimmende tot op het laatst van Mei, om een einde te maken in Julij.

Niet alleen was deze *epidemie* langdurig en zeer uitgebreid, maar daarenboven van groote *intensiteit*. Zoodat er niet zelden volwassenen door werden aangetast. De bestaande *Constitutie* gaf ze een, soms hevig, *inflammatoor* karakter, de longen werden gevaarlijk aangedaan en, vooral van plaatselijke bloedontlastingen, moest men zich dikwerf bedienen.

De sterfte aan die ziekte was groot en, tot op het einde des jaars, bleef zij zich hier en daar vertoonen.

In de jaren 1843, 1845 en 1846 werden de mazelen betrekkelijk minder gezien dan de kinkhoest, welke in Februarij van het jaar 1846 eenige uitgebreidheid verkreeg.

De laatste epidemie van mazelen begon in de zeer koude maand Januarij van 1847. Zij bepaalden zich het meest bij kinderen van één tot twaalf jaren, verschoonden zuigelingen en jonge menschen, en waren in den regel goedaardig, hoewel er in enkele gevallen door *Pneumonie* of verschijnselen van *Angina polyposa* plaatselijke bloedontlastingen gevorderd werden, welke meestal zeer goede diensten bewezen.

Hoewel zij in Maart haar toppunt schenen bereikt te hebben, kwam in April eene grootere uitbreiding, bij vermindering in Mei, kon de epidemie in Julij als geëindigd worden beschouwd. Ook nu werd *Tussis convulsiva* waargenomen.

In de beide laatste maanden van 1848 werden er enkele gevallen van zeer kwaadaardige mazelen waargenomen, welke geene uitgebreidheid verkregen; het gevaar bestond in eene groote aandoening van de longen en de keelholte, zeer ligt te verklaren uit de menigvuldige *Catarrhale* ziekten, welke destijds bestonden.

De *Scarlatina* kwam even als de beide voorgaande *exanthematische* ziekten ook reeds nu en dan *Sporadisch* voor, en begon zich in den zomer van 1834 meer te vertoonen, voordat zij als werkelijke *epidemie* eerst in October bestond, en ook in de volgende maand eene groote uitgebreidheid behield. Als eene werkelijke *epidemie* bleef onze stad sints 1820 van deze ziekte verschoond. Nadat zij zich bij voortduring bleef vertoonen, kwamen er in April wederom eenige meerdere gevallen, doch in Mei had zij haar einde bereikt, alhoewel er tot op het einde van 1835 nog altijd *Scarlatina* gevonden werd, en door haar, hoezeer in mindere mate, nog velen gestorven zijn.

In de herfst- en wintermaanden van 1840 en 1841 ververtoont zij zich *sporadisch*, vooral onder de mindere volksklasse.

In Maart 1843 verschijnt zij andermaal in ettelijke huisgezinnen, en is kwaadaardig, doch breidde zich niet noemenswaardig uit, hoewel zij toch wel den naam van eene niet zeer uitgebreide *Epidemie* verdiende, en voor velen doodelijk afliep.

In de jaren 1845 en 1846 werden slechts eenige *sporadische* gevallen gevonden.

Alhoewel ik mij in het bijzonder bepaald heb tot die ziekten, welke meer bepaald onder den invloed staan van den dampkring, en het oogmerk niet had om over chronisch lijden te handelen, zoo voeg ik er nog eenige aanmerkingen

tot toelichting bij voor hetgeen welligt, op de sterflijst, de aandacht van sommigen mag getrokken hebben.

Dit zal wel het geval wezen met het groot aantal van gestorvenen aan *Apoplexia*. Er bestond bij mij geene reden om haar verschijnen, bij voorkeur, aan eenig jaargetijde of aan bepaalde veranderingen van het weder toe te schrijven. Het plotseling geheel verlies, of vermindering van het gevoel en de willekeurige beweging, was aan zeer verschillende oorzaken toe te schrijven, en in verre de minste gevallen afhankelijk van bloed *congestie* naar de hersenen; dikwerf waren zij gelegen in afwijking en belemmering van de zenuwwerking, zoodat de meesten in hoogen leeftijd aan deze ziekte bezweken.

Betrekkelijk zeer weinigen werden het slagtoffer van *Diarrhoea*. Deze opmerking zal voor velen van minder waarde beschouwd worden, voor mij was zij van veel belang bij de herinnering, hoe chronische *Diarrhoëen*, vooral in den winter zoo veelvuldig heerschten en met elke geneeswijze den spot dreven, toen ik ruim zes jaren, te beginnen met 1814, als geneesheer in het buiten gasthuis werkzaam was. Meestal ontstaande, na hevige en langdurige koortsen in den herfst, bij slecht gevoede en verarmde menschen, vormden zij het laatste tijdperk van velerlei kwalen, konden zelden beteugeld, en maar, als bij uitzondering, overwonnen worden. Ik moest mij dan wel bijzonder verheugen, toen in lateren tijd, onder gunstige omstandigheden aan mij een beter lot ten deel viel, en deze ziekte, in vele jaren tijds, zoo weinig offers ten grave bragt.

Het grootste getal van de gestorvenen komt op rekening van de *uittering*. Velen sterven aan *Atrophia*, reeds in de eerste jaren des levens. Wij meenen als de meeste algemeene oorzaak daarvan te mogen aannemen het geheele gemis, of

het ontoereikende van het moederlijke zog, het dikwerf te laat besluit om eene min te nemen, de moeijelijke en vaak niet gelukkige keuze ten dezen opzigte. Voeg er bij de zoo dikwerf onverstandige aanwending van middelen, welke bij gemis, of bij het onvoldoende van de moedermelk worden te baat genomen, waarbij men zoowel op de hoedanigheid als op de hoeveelheid niet genoegzaam bedacht is, en er maar zelden naar goeden raad geluisterd wordt. Vaak gebeurt het, dat daarbij eerst de hulp wordt ingeroepen, als de vermagering reeds aanmerkelijke vorderingen gemaakt heeft, en de menigvuldige *Diarrhoeae* het naderende einde verkondigen. Mogt dit ook al gelukkig worden verhoed, dan ontwikkelt zich allengs de *Scrofula*, waaraan in de verdere kindsche jaren zoo velen bezwijken, die aan een vroegen dood ontkomen zijn.

Doch daar ik mij niet met de *Chronische* ziekten heb ingelaten, meen ik, uit vrees van te groote uitvoerigheid, mij hierbij te moeten beperken.

Van de *Tabes senilis* valt weinig meer te zeggen, dan dat ik haar in den regel niet als eene eigentlijke ziekte beschouw, maar als de bevestiging van de uitspraak erken: het is den mensch gezet om eenmaal te sterven. Breeder wil ik spreken over de *Phthisis pulmonalis*.

Men hoort vaak de meening uitspreken, dat Amsterdam eene gunstige woonplaats voor teringlijders mag genoemd worden; en inderdaad wanneer ik bedenk, hoe in den mannelijken en gevorderden leeftijd vele menschen, soms maanden en jaren lang, met die vernielende kwaal blijven voortleven, dan wil ik dien roem aan onze stad niet ontzeggen. Wel zou de vraag kunnen ontstaan, of men het als een voorregt moet beschouwen, om lijders met eene ongeneeslijke ziekte, waaraan zooveel angst en moeite verbonden is, bij het leven

te behouden? Maar het antwoord is spoedig en beslissend te geven, wanneer men het leven, uit een hooger beginsel beschouwt, voor hem aan wien, en door Wien het geschonken wordt; en dan het oog vestigt op zoo velen, die met dat leven worden gebaat, of zich gelukkig gevoelen in het bewijzen van liefde, waartoe hun de gelegenheid geschonken wordt. En toch, ook in Amsterdam, is deze kwaal maar al te dikwerf, in de beste jaren des levens, de oorzaak van een spoedigen dood, en, bij zeer zeldzame uitzondering, nimmer vatbaar voor eene genezing, al werd zij ook schijnbaar tot stand gebragt. Ja, wanneer ik mij voor den geest roep, dat meer dan honderd geneesheeren een schier gelijk lot met mij zullen deelen, dan is de sterfte aan deze kwaal zoo groot, dat een ieder wel het zijne mag toebrengen om eene ziekte te verhoeden, welke men niet kan genezen.

Met het gevoelen van Schroeder van der Kolk 1) „*omnem veram phthisin pulmonis tuberculis nasci.*" kan ik mij niet geheel vereenigen, hoezeer ik gaarne wil erkennen dat mij zeer zelden de gelegenheid om lijken te onderzoeken ten deel viel, waarvan hij integendeel een zoo menigvuldig en uitmuntend gebruik gemaakt heeft.

Immers wanneer ik let op de *dispositio hereditaria*, waarvan ik den invloed op het ontstaan van *Phthisis* zoo menigwerf moest ondervinden, dan bepaal ik mijne aandacht wel op de vernaauwde en veranderde borstholte, binnen welke de longen zich kunnen en moeten bewegen, en waarvan zij groote storing in hare werking zullen ondervinden. Maar ik klim hooger op, en beschouw dit *vitium conformationis* als een gevolg van het geheele weefsel en de zamen-

---

1) *Observationes Anat. Pathol. et Pract. Argumenti*, *Fasc. I*, Amstel. 1826 pag. 55.

stelling des ligchaams, zoowel van de vaste als van de vloeibare deelen, hetwelk de kinderen van hunne ouders ontvangen hebben. Voor het oog is dikwerf bij de geboorte en in de eerste kinderjaren nog niets van die *Architectura phthisica* voorhanden, maar zij wordt allengs omtrent de jaren der huwbaarheid meer en meer kennelijk, en als voortgebragt door een ligchaam, dat in alle zijne deelen afwijkt van den natuurlijken toestand, en daarvan zoovele en zoo velerlei teekenen oplevert. Ik wil gaarne gelooven dat de longen bij voorkeur onder die aangeboren nadeelen lijden, althans minder tegenstand aan hare werking kunnen bieden, en het grootste nadeel aanbrengen; ik wil geenzints het bestaan van eene *acute Tuberculosis* loochenen, maar stel mij toch gemakkelijker voor, dat in sommige gevallen van een spoedigen dood, soms binnen zes weken tijds, door *Phthisis pulmonalis*, deze eerder als gevolg moet beschouwd worden van eene *Suppuratie* der *membrana mucosa*, welke op eene onzuivere ontsteking gevolgd is, dan aan te nemen, dat er eerst eene *exsudatie* in de longcellen zou geschied zijn, welke in dat kort tijdsverloop eerst tot *Induratio* en daarna tot *verweeking* moest komen. Men kan mij wel tegenwerpen, dat er reeds lang te voren *Tubercula* in de longen konden bestaan, voordat de laatste doodelijke ziekte zich geopenbaard heeft, maar, wanneer daarvoor alle bewijzen ontbreken, welke eene gestoorde gezondheid moesten aanwijzen, dan is men evenzeer geregtigd, om deze meening te bestrijden.

Een paar voorbeelden wil ik bijbrengen, waaruit, naar het mij voorkomt, kan blijken, dat ook zonder *Tuberculosis* eene ware *Phthisis pulmonalis* zich had kunnen ontwikkelen, doch hier gelukkig gekeerd werd.

In de koude en stormachtige maand April van 1830, toen er drie maanden van strengen vorst waren voorafgegaan,

wordt mijne hulp ingeroepen door een jongeling van twintig jaar. Hij is groot en sterk gebouwd, zeer volbloedig, hoog rood gekleurd van aangezigt, en meer dan wel gevoed. Meermalen had hij *Haemoptoë* gehad en leed des winters veel aan hoest met rijkelijk opgeven van taaije slijm.

Hij had toen eene vrij aanmerkelijke *Haemoptysis* gekregen. Het gelaat was hoog rood van kleur, de pols vol en hard, de hoest aanhoudend en hevig, maar de ademhaling vrij en geheel onbelemmerd. Twee ruime aderlatingen, waarbij het bloed met eene dikke *crusta inflammatoria* bedekt wordt gevonden, en eenige bloedzuigers op de borst beteugelen den bloedhoest, en onder het gebruik van *demulcentia* met *Pulvis Hb. digit.* en *Acid. mineralia* wordt ook de *Status inflammatorius* overwonnen.

Intusschen blijft de hoest aanhouden, en er wordt dagelijks eene zeer groote hoeveelheid van taaije slijm uitgeworpen. Een *fonticulus* op de borst en het getrouw gebruik van een *dec. R. Althaeae* en *polyg. amar.* met *oxym. simpl.* doen goede diensten, zonder echter de kwaal geheel te overwinnen.

Op den minder kouden winter van 1831 volgde een aangename maand April, waarin zich de *intermittentes vernales* begonnen te vertoonen, ook hij had drie aanvallen eener *tertiana* gehad, toen hij wederom mijne hulp begeerde, klagende, behalve over de koorts, over moeijelijken stoelgang. Een *infusum fol. senn.* met *Chinini puri gr. sex* bevorderde ruimen stoelgang, de koorts keerde niet terug, en binnen weinige dagen was hij hersteld.

Na den gestadigen, maar niet bijzonder kouden winter van 1832 was de maand Maart zeer windrig, vochtig koud met eene nevelachtige en mistige lucht. Het hoesten was niet meer dan gewoon, maar het altijd doorgaande opgeven was zeer aanzienlijk vermeerderd, zoodat er dagelijks eene

zeer groote hoeveelheid van taaije fluimen geloosd werd van eene donker groene kleur, welke een verdacht aanzien van etter gaven. Om de twee uren werd een poeder gegeven van het volgend voorschrift:

R/ *Sem. Phell. aq. rec. pulv. dr. iii.*
Gummi Arab. dr. ii.
m. f. pulv., N°. XII.

Een zeer langdurig gebruik van dit middel bragt wederom groote verbetering aan.

In de zeer heete maand Julij van 1834 ontstond er wederom eene hevige bloedspuwing, welke door twee aderlatingen eerst beteugeld, en daarna langzaam overwonnen werd. Het afgetapte bloed scheen zeer gezond. Ook nu volgde er, onder het gebruik van eene *Solutio Saleb* met *Sp. vitrioli* een ruim opgeven van *Sputa convoluta* welke in water boven dreven.

Thans vijftig jaren oud is hij reeds ongeveer twintig jaren gehuwd, en heeft bij eene zeer gezonde vrouw één kind gekregen, dat aan *Tinea scrofulosa* gestorven is.

Meermalen na de laatste hevige *Haemoptoë*, is deze terug gekeerd onder het verschijnen van *Sputa Sanguinolenta.* Tijdige VSS. hebben telkens goede diensten bewezen, en ofschoon in lateren tijd dikwerf *Sputa puriformia convoluta* worden opgegeven, is het aantal minder geworden en de hoest zeldzaam.

Hij heeft in Gelderland en midden Europa dikwerf gereisd, houdt een zeer geregeld leven en vermijdt het gebruik van prikkelende spijzen en dranken. Een vriend van Concert en Schouwburg, bezoekt hij zonder nadeel die openbare gezelschappen; hij geniet eene goede gezondheid, bleef altijd welgevoed en heeft een krachtig en welvarend ligchaam.

Zijne zuster had een geheel ander voorkomen, toen zij

in April 1831 mijne hulp inriep. Zij was toen 26 jaren oud. Zeer lang, mager en schraal, bezat zij eene volkomene *architectura phthisica* met sterk rood afgeteekende wangen, ongeregelde *menstruatie*, en daarbij niet noemenswaardige uitvloeijing van bloed.

De klagt ging over een korten, hevigen, klinkenden, altoos nacht en dag voortdurenden hoest, welke reeds sints maanden had bestaan; zij was vermagerd, zwak en meestal genoodzaakt om het bed te houden; klaagde over bestendige *Obstipatio* en pijn in het linker *Hypochondrium*, dat eenigermate gezwollen gevonden werd.

Hoezeer de oorzaak dezer ziekte kennelijk gelegen was in *Obstructio* van de ingewanden en van het *Systema Venae portarum*, met *Secundair* zenuwlijden, zoo vermeende ik, dat de groote ophoping van bloed in de longen eene eerste en dringende *indicatie* uitmaakte.

Door ruime VSS. en poeders met *Hb. digitalis purp.* werd dan ook veel verligting aangebragt en eene zeer dreigende *Haemoptoë* verhoed. Daarna werd er *Manna Calabr.* en een *Infus. fol. sennae* dagelijks gegeven, later *Rheum.* toegediend met de *folia bellad.*, *Moschus* en *flores zinci*, en door deze middelen eene ongeloofelijke hoeveelheid van harde en kleiachtige stoffen uit de ingewanden afgevoerd, waardoor eene groote verligting werd te weeg gebragt.

Al spoedig moest ik aan de verlorene krachten te hulp komen, en bediende mij daartoe van de Ezelinnen-melk.

In het begin van Mei werden de volgende pillen voorgeschreven.

R *Flor. zinci*, gr. XXX.
Extr. cicutae, gr. XVIII.
G. Asae foet., dr. j.
Pulv. r. rhei.

Mass. pil. Ruff., à dr. β.
Fell. Taur. insp., qs. ut.
f. pil., N°. LX.

S. alle uren 5 of 7 pillen.

Ook hiermede werd tot op het midden van Junij voortgegaan en nog telkens eene groote hoeveelheid stoffen geloosd. De hoest was nu bijna verdwenen, en zij mogt de buitenlucht aan de Vecht gaan genieten. In Julij was zij volkomen hersteld, maar moest nu en dan nog van de laatste pillen gebruik maken, en daardoor nog langen tijd voor een behoorlijken stoelgang zorgen.

Zij is nu reeds meer dan vijf en twintig jaren gehuwd, heeft vier gezonde kinderen ter wereld gebragt, later omstreeks het vijftigste jaar des levens hare *Menses* verloren, en steeds eene bijna ongestoorde gezondheid genoten; dikwerf door hevige hoofdpijn gekweld heeft zich echter nimmer weer eenig spoor van longlijden vertoond.

In het eerste voorbeeld, dunkt mij, dat er, naar het oordeel van ANDRAL 1), behalve de *Haemoptoë* eene inflammatie van de *mucosa pulmonalis* heeft bestaan, welke, ware zij niet door de kunst, daarbij krachtig door de natuur geholpen, spoedig overwonnen, en later terugkeerende, ook evenzoo verwijderd, ongetwijfeld tot *suppuratie* zou gekomen zijn. Evenzeer ben ik overtuigd, dat, toen deze noodlottige uitkomst niet tot stand kwam, de overvloedige afscheiding van *mucus* tot eene ware *Phthisis pituitosa* zou geleid hebben, en dat het *Sem. Phellandrii* hier op zijne regte plaats geweest is.

Het andere voorbeeld herinnert mij aan de uitspraak van STOLL 2), „*Originem ducit ob omni caussa, quae valet san-*

1) C. PRUIJS VAN DER HOEVEN, *libr. cit.*, L. II., P. 1, pag. 389.
2) M. STOLL, *Aphor. de Cogn. et Curand. Febribus*, § 812.

quinem in pulmonibus ita sistere, ut in materiem purulentam abire cogatur," alwaar hij in de volgende paragraaf, onder die oorzaken opneemt de belemmerde werking van het *Systema* en de *Obstructio Abdominalis.*

Ook hier heeft eene ruime ontlasting van bloed de ontsteking geweerd, en mogt zij reeds een aanvang gemaakt hebben, in zoo verre beteugeld, dat het *Stadium suppurationis* niet kon volgen en in *Phthisis purulenta* overgaan.

Behalve deze enkele voorbeelden van eene dreigende *Phthisis pulmonalis*, zonder het bestaan van *Tubercula,* wijs ik op zoo menig ander van *Phthisis pituitosa,* welke zoo vaak in de praktijk wordt waargenomen, ontstaande uit eene *chronische bronchitis;* meer het gevolg van herhaalde *Catarrhi,* waarvoor, in ons land vele menschen bij herhaling vatbaar zijn, en waaronder zoo menig een bezwijkt, die ook buiten eene *heriditaire dispositie* vroeger nimmer eenig borstlijden bespeurde.

Ondanks mijne bedenking om, niet onvoorwaardelijk, en in alle gevallen de *Tubercula* aan te nemen als altijd bestaande bij, en als oorzaak van elke ware *Phthisis pulmonalis*, hecht ik eene groote waarde aan het gevoelen van Schroeder van der Kolk 1) „dat er in sommige cellen, of in eene enkele kwabbe der longen ontsteking ontstaat, waardoor *lympha coagulabilis* wordt uitgestort, welke de cellen opvult en verstopt." En ik aarzel niet, om in zeer vele gevallen, deze *Tubercula* voor de bron te houden van de *Phthisis pulmonalis*, welke wij, vooral bij jeugdige menschen, zoo menigmaal aantreffen.

Want hoezeer ik het evenmin, als Pruijs van der Hoe-

---

1) *Observ. Anat. Path. enz.*, pag. 65.

VEN 1), van mij kan verkrijgen, om de *Phthisis pulmonalis* voor eene zuivere en eenvoudige ontsteking der longen te houden, zoo geloof ik tevens met hem, dat eene *antiphlogistische* geneeswijze, zeer dikwerf, bij deze ziekte te pas komt.

Wij hebben gezien, dat zinkingen eene voorname plaats onder de ziekten, waaronder onze stadgenoten lijden, innemen, dat zij haren zetel bij voorkeur in de keel, luchtpijp en bronchiae vestigen, en vermeldden het groot aantal van *Peripneumoniae*, welke ook, buiten het bestaan van eene daartoe gunstige *Constitutio stationaria*, voorkomen; wij beschouwen ze allen, maar wel vooral de laatsten als een middel, om de *Tubercula pulmonum* voort te brengen.

Moeten wij ons dan teregt beklagen, dat de kunst geene middelen aanbiedt om deze, zoo noodlottige ziekte, te overwinnen, met des te grooter ijver moeten wij alles aangrijpen, wat hare eerste ontwikkeling zal kunnen verhoeden, en daartoe komen boven anderen die middelen ons te pas, welke een vermeerderden aandrang en ophooping des bloeds in de vaten der longen kunnen beletten, en de verhoogde werking van het vaatgestel verminderen. Of mogten deze reeds bestaan, dan te krachtiger en voortdurend moeten worden gebezigd, om ook dan nog de gevolgen van een nieuw proces van ontsteking in de reeds gevormde ziekelijke weefsels te verhinderen.

Intusschen heeft men zich vlijtig te wachten voor eene eenzijdige beschouwing, voor het aankleven van eenig stelsel, of het berusten op het gezag van anderen. De ziekte zelve, met hare groote wijzigingen, zou het reeds verbieden, de zeer uiteenloopende oorzaken, welke haar voortbrengen en de plaatsen waar, of de omstandigheden, waaronder zij voor-

---

1) *De Arte Medica*, L. II., P. 1, pag. 415.

komen, leiden ons tot ontelbare wijzigingen; maar daarenboven zullen *dispositio hereditaria*, geslacht, leeftijd, levenswijze, de staande en jaarlijksche *constitutie* en meer andere omstandigheden het vorderen, dat wij ons niet naar een aangenomen beginsel schikken, en steeds vlijtig gebruik maken van die geneeswijze, welke ons voor ieder bijzonder geval, als het meest geschikt en doelmatig voorkomt.

Daartoe zijn vele en rijke bronnen voorhanden, ik wil bij voorkeur herinneren aan de genoemde werken van Pruijs van der Hoeven en Schroeder van der Kolk, in welke met uitnemende klaarheid en eenvoudigheid het onderwerp wordt behandeld, de arbeid van anderen onpartijdig getoetst en eigene meening bescheiden voorgesteld, zoodat ik mij van vermetelheid zou meenen te moeten beschuldigen, wanneer ik mij eene breedere uitwijding veroorloofde, dan waartoe ik nu reeds gekomen ben, doch welke mij niet als geheel overbodig toescheen om de waarde eenigermate te doen uitkomen van eene geschiedkundige beschouwing der ziekten, welke gedurende eene reeks van jaren in Amsterdam hebben geheerscht, en die op zich zelve eene weinig aangename lezing oplevert.

